

Viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä hyvinvoinnista, kouluyhteisöstä ja palveluista

RAPORTTI

A stylized illustration of a young person with short brown hair, wearing an orange t-shirt and blue jeans, standing with their back to the viewer. They are holding a piece of white chalk and writing on a green chalkboard. The chalkboard is set within a yellow rectangular frame. The background is a large, solid orange circle. The floor is a light yellow color, and a soft shadow is cast by the student onto the floor.

Mitä kuuluu?

Raportti 1/2017

Outi Kanste, Nina Halme & Marja-Leena Perälä

Viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä hyvinvoinnista, kouluyhteisöstä ja palveluista

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Työryhmä:

Marja-Leena Perälä, tutkimusprofessori, THL

Nina Halme, erikoistutkija, THL

Outi Kanste, erikoistutkija, THL

Marke Hietanen-Peltola, ylilääkäri, THL

Taina Huurre, erikoistutkija, THL, Vantaan kaupunki

Marjaana Pelkonen, neuvotteleva virkamies, STM

Heidi Peltonen, opetusneuvos, OPH

Jussi Pihkala, opetusneuvos, OKM

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-302-823-4 (painettu)

ISSN 1798-0070 (painettu)

ISBN 978-952-302-824-1 (verkkojulkaisu)

ISSN 1798-0089 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-824-1>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Helsinki, 2017

Lukijalle

Tässä raportissa kuvataan viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä hyvinvoinnista, kouluyhteisöstä ja palveluista. Tarkastelu tehdään lasten näkökulmasta. Suomessa on toistaiseksi ollut vähän tietoa erityisesti avun saamisesta ja palvelutarpeisiin vastaamisesta lasten ja pienten koululaisten omasta näkökulmasta.

Raportti tuottaa tietoa siitä, millaisia näkemyksiä viidesluokkalaisilla on perheestä ja vapaa-ajasta, kuten perheen yhteisistä tavoista, lapsen suhteesta vanhempiin, elintavoista ja harrastuksista, sosiaalisen median käytöstä sekä tupakoinnista ja päih-teistä. Lisäksi raportti tuottaa tietoa lasten näkemystä kouluyhteisöstä, kuten koulussa viihtymisestä, oppimisesta, osallisuudesta, vaikutusmahdollisuuksista ja kiusaamisesta sekä huolenaiheista, avun saamisesta ja palveluista. Raportin tietoa hyödynnetään kehitettäessä lapsille ja pienille koululaisille suunnattuja valtakunnallisia tiedonkeruita. Opiskeluhuollon sekä muiden lasten, nuorten ja perheiden palvelujen kehittämisen tueksi tarvitaan kattavaa ja järjestelmällisesti kerättyä seurantatietoa lasten, nuorten ja vanhempien tuen tarpeista ja kokemuksista avun saamisesta. Raportin tulokset vahvistavat 11–12-vuotiaiden lasten pystyvän arvioimaan omia kokemuksiaan ja saamaansa tukea sähköisellä lomakkeella.

Raportti on osa Oppilas- ja opiskelijahuolto ja sen johtaminen -tutkimus- ja kehittämishanketta, jota koordinoi Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Hanke toteutettiin yhteistyössä Opetushallituksen, sosiaali- ja terveysministeriön sekä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Kiitämme työryhmän jäseniä asiantuntemuksesta ja työpanoksesta hankkeen läpiviemisessä.

Tietoa voivat hyödyntää lasten, nuorten ja perheiden palveluista kunnissa vastaavat johtajat ja kehittäjät, rehtorit, päätöksentekijät ja luottamushenkilöt, opettajat ja koulun muu henkilöstö, muut lasten ja perheiden kanssa työskentelevät, alan opiskelijat ja tutkijat sekä oppilaat ja vanhemmat. Tuloksia voidaan hyödyntää opiskelu-huollon kehittämisessä sekä oppilas- ja opiskelijahuoltolain toimeenpanossa kouluissa, oppilaitoksissa ja kunnissa.

Helsingissä helmikuussa 2017

Kirjoittajat

Tiivistelmä

Outi Kanste, Nina Halme & Marja-Leena Perälä: Viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä hyvinvoinnista, kouluyhteisöstä ja palveluista. Raportteja 1/2017. 111 sivua. Helsinki 2017.

ISBN 978-952-302-823-4 (painettu); ISBN 978-952-302-824-1 (verkkojulkaisu).

Tutkimus tuotti tietoa viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksistä perheestä ja vapaa-ajasta, kouluyhteisöstä, omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista. Tiedot kerättiin sähköisellä kyselyllä viidesluokkalaisilta vuonna 2013 koko maasta Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Tutkimuksen tiedonkeruun kanssa samanaikaisesti toteutettiin kysely viidesluokkalaisten oppilaiden vanhemmille. Vanhempien tulokset on julkaistu erillisenä raporttina.

Kysely lähetettiin 315 kuntaan, joista jokaisesta otettiin mukaan tutkimukseen yksi perusopetuksen koulu ja yksi viides luokka. Vastauksia saatiin 249 kunnasta. Kuntakohtainen peitto oli 79 prosenttia. Kyselyyn vastasi yhteensä 3 371 oppilasta, jolloin vastausaktiivisuus oli 65 prosenttia. Vastanneista 51 prosenttia oli tyttöjä.

Perhe ja vapaa-aika. Noin puolet viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että heidän perheellään oli riittävästi yhteistä aikaa. Yli puolet perheistä söi yhdessä päivittäin. Lähes puolessa perheistä puhuttiin päivän tapahtumista joka päivä. Kolme neljänestä viidesluokkalaisista piti suhdettaan äitiin ja noin kaksi kolmannelle isään erittäin hyvänä. Yli kaksi kolmannelle arvioi tulleen useimmiten kuulluksi vanhempiensa taholta. Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan kolme neljästä vanhemmasta tiesi hyvin keiden ystävien kanssa hän on vapaa-ajalla ja miten hänellä menee koulussa. Yli puolet oli sitä mieltä, että vanhemmat tukevat ja kannustavat häntä usein. Lähes puolet ilmoitti, että vanhemmat sopivat usein kotiintuloajoista.

Suurin osa viidesluokkalaisista söi kouluruoan tai lounaan päivittäin. Lähes kolmella neljästä oli jokin ohjattu harrastus, tyttöillä useammin kuin pojilla. Lähes puolet liikkui joka päivä vähintään tunnin, pojat tyttöjä useammin. Noin seitsemällä prosentilla tämä toteutui enintään kahtena päivänä viikosta. Yli puolet viidesluokkalaisista käytti koulupäivinä enintään kaksi tuntia aikaa sosiaalisessa mediassa tai televisiota katsellen. Pojat käyttivät aikaa tyttöjä enemmän. Vähän yli puolessa perheistä oli sovittu ajasta, jonka lapsi voi viettää tieto- ja pelikoneilla. Viidesluokkalaisten mukaan vanhemmista suurin osa tiesi hyvin lapsen internetin käytöstä.

Kolmannes viidesluokkalaisista oli kohdannut vähintään yhden väkivaltatilanteen kotonaan. Lähes puolet heistä ei ollut kertonut asiasta kenellekään. Kaksi kolmannelle viidesluokkalaisista arvioi aikuiseksi kasvamisen luonnolliseksi ja mukavaksi. Pelottavaksi tai ahdistavaksi asian arvioi lähes joka kymmenes, tytöt hieman useammin kuin pojat. Suuri osa ei ollut koskaan tupakoinut tai nuuskannut (93 %) eikä juonut alkoholia (83 %). Viidesluokkalaisista 15 prosenttia tunsu huumeita kokeilleita tai niitä käyttäviä lapsia tai nuoria. Neljännes pojista oli joutunut tappeluun viidennen luokan aikana.

Kouluyhteisö. Lähes kolme neljästä viidesluokkalaisesta arvioi koulunkäynnin usein kivaksi, tytöt useammin kuin pojat. Noin 70 prosenttia arvioi tulevansa hyvin toimeen koulukavereiden kanssa. Lähes kaksi kolmesta ilmoitti tulevansa hyvin toimeen opettajien kanssa, tytöistä selvästi suurempi osa kuin pojista. Lähes kaikilla viidesluokkalaisilla oli vähintään kaksi hyvää kaveria.

Noin 70 prosenttia viidesluokkalaisista piti luokan työrauhaa hyvänä. Yli 80 prosenttia arvioi, että luokan ilmapiiri oli sellainen, jossa uskaltaa sanoa mielipiteensä. Suurin osa arvioi pärjäävänsä koulussa vähintään yhtä hyvin kuin muut ikätoverinsa. Kaksi kolmannesta arvioi oppimisen helpoksi, pojista suurempi osa kuin tytöistä. Suurin osa oli sitä mieltä, että opettajat kohtelevat oppilaita reilusti ja tasa-arvoisesti. Poikien mielestä kohtelu oli reilua ja tasa-arvoista harvemmin kuin tyttöjen mielestä. Noin 60 prosenttia arvioi, että opettajalta saa usein kannustusta ja rohkaisua. Viidesluokkalaisilla oli hyvin mahdollisuuksia vaikuttaa koulussa kiusaamisen ehkäisemiseen ja selvittämiseen sekä koulun tapahtumien suunnitteluun. Vähiten oli mahdollisuuksia vaikuttaa koulupäivän ja oppituntien sisällön suunnitteluun.

Viidesluokkalaisista 14 prosenttia oli kiusattu koulussa vähintään joskus. Pojat joutuivat kiusatuiksi ja toimivat kiusaajina tyttöjä useammin. Kiusatuista viidenNES ei ollut kertonut kiusaamisesta kenellekään. Useimmiten kiusaamisesta kerrottiin ystävälle, vanhemmille tai opettajalle. Vaikka kiusaamisesta oli kerrottu, niin viidesluokkalaisten arvioiden mukaan 16 prosentin kohdalla asialle ei ollut tehty mitään.

Terveydentila ja mieliala sekä avun saaminen ja palvelut. Suurin osa viidesluokkalaisista arvioi oman terveydentilansa hyväksi. Suurin osa oli usein iloisia ja hyvällä tuulella sekä koulussa että kotona. Yleisimmät viidesluokkalaisten huolenaiheet liittyivät kipuihin ja särkyihin, väsymykseen ja nukkumiseen, koulussa pärjäämiseen, ulkonäköön, mielialaan ja syömiseen. Lisäksi huolta aiheuttivat ihmissuhteet, rahan riittävyys perheessä ja vanhempien kanssa toimeen tuleminen. Tyttöillä oli huolenaiheita selvästi enemmän kuin pojilla. Viidesluokkalaiset eivät aina kertooneet huolistaan kenellekään. Useimmat saivat apua äidiltä, isältä, kavereilta, sisarusilta ja muilta sukulaisilta sekä netistä. Koulussa apua saatiin opettajalta ja kouluterveydenhoitajalta.

Suurin osa viidesluokkalaisista oli käynyt viidennen luokan aikana laajassa terveystarkastuksessa. Viidesluokkalaisten mielestä siellä oli puhuttu lähes aina heille tärkeistä asioista ja heidän mielipidettään oli kuunneltu.

Tutkimustiedosta on hyötyä lasten, nuorten ja perheiden palveluista kunnissa vastaaville johtajille ja kehittäjille, päätöksentekijöille ja luottamushenkilöille, opettajille ja koulun muulle henkilöstölle, muille lasten ja perheiden kanssa työskenteleville, alan opiskelijoille ja tutkijoille sekä oppilaille ja vanhemmille.

AVAINSANAT: hyvinvointi, koulu, kysely, oppilas, palvelut, perhe, terveys, vanhemmat

Sammandrag

Outi Kanste, Nina Halme & Marja-Leena Perälä: Viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä hyvinvoinnista, kouluyhteisöstä ja palveluista. [Femteklassares syn på välbefinnande, skolgemenskap och tjänster]. Rapporter 1/2017. 111 sidor. Helsingfors 2017.

ISBN 978-952-302-823-4 (tryckt); ISBN 978-952-302-824-1 (nätpublikation).

Studien gav information om femteklassarnas syn på familj och fritid, skolgemenskap, sitt eget hälsotillstånd och sinnesstämning samt möjlighet att få hjälp och tjänster. Informationen insamlades genom en elektronisk enkät bland femteklassare år 2013 i hela landet utom på Åland. Samtidigt med insamlingen av information för studien genomfördes en enkät bland femteklassarnas föräldrar. Resultaten för föräldrarna har publicerats som en separat rapport.

Enkäten skickades till 315 kommuner där man i varje kommun tog med en grundskola och en femte klass i studien. Enkäten besvarades av 249 kommuner. Täckningen av kommunerna var 79 procent. På enkäten svarade totalt 3 371 elever och svarsaktiviteten var 65 procent. Av de svarande var 51 procent flickor.

Familj och fritid. Cirka hälften av femteklassarna tyckte att deras familj hade tillräckligt tid tillsammans. Över hälften av familjerna åt tillsammans dagligen. I nästan hälften av familjerna talade man varje dag om dagens händelser. Tre av fyra femteklassare tyckte att deras förhållande till mamman och cirka två av tre att förhållandet till pappan var mycket bra. Mer än två av tre bedömde att de ofta blir hörda av sina föräldrar. Enligt femteklassarnas bedömning visste tre av fyra föräldrar bra med vilka vänner de är på fritiden och hur det går i skolan. Över hälften tycker att de ofta får stöd och uppmuntran av föräldrarna. Nästan hälften uppgav att föräldrarna ofta kommer överens med dem om hemkomsttid.

Största delen av femteklassarna åt skolmaten eller en lunch varje dag. Nästan tre av fyra hade någon ledd fritidsaktivitet, flickorna oftare än pojkarna. Nästan hälften motionerade minst en timme varje dag, pojkarna oftare än flickorna. Cirka sju procent gjorde det högst två dagar i veckan. Över hälften av femteklassarna använde högst två timmar på sociala medier eller till att se på tv under skoldagar. Pojkarna använde här mer tid än flickorna. I lite mer än hälften av familjerna hade man kommit överens om hur mycket tid barnet kan lägga på datorer och spelmaskiner. Enligt femteklassarna kände största delen av föräldrarna bra till barnens användning av internet.

En tredjedel av femteklassarna hade upplevt minst en våldssituation i hemmet. Nästan hälften av dem hade inte berättat om det för någon. Två av tre femteklassare betraktade det som naturligt och trevligt att bli vuxen. Nästan var tionde betraktade det som skrämmande eller ångestladdat, flickorna lite oftare än pojkarna. Största delen hade aldrig rökt eller snusat (93 %) inte heller druckit alkohol (83 %). Av femteklassarna kände 15 procent något barn eller någon ungdom som testat eller använde narkotika. En fjärdedel av pojkarna hade råkat i slagsmål under tiden i femte klass.

Skolgemenskap. Nästan re av fyra femteklassare betraktar skolgången ofta som trevlig, flickorna oftare än pojkarna. Cirka 70 procent bedömer att de kommer bra

överens med sina skolkamrater. Nästan två av tre berättade att de kommer bra överens med lärarna, en betydligt större del av flickorna än av pojkarna. Nästan alla femteklassare hade minst två bra kamrater.

Cirka 70 procent av femteklassarna tyckte att arbetsron i klassen var bra. Över 80 procent bedömde att atmosfären i klassen var sådan att de vågar säga vad de tycker. Största delen bedömde att de klarade sig åtminstone lika bra i skolan som sina andra jämnåriga. Två av tre tyckte att de hade lätt att lära sig, en större del av pojkarna än av flickorna. Största delen tyckte att lärarna bemöter eleverna rättvist och jämlikt. Pojkarna tyckte mer sällan än flickorna att bemötandet var rättvist och jämlikt. Cirka 60 procent tyckte att man ofta får stöd och uppmuntran av läraren. Femteklassarna hade bra möjligheter att påverka förebyggande och utredande av mobbning samt planeringen av tilldragelser i skolan. Minst var möjligheterna att påverka planeringen av innehållet i skoldagen och lektionerna.

Av femteklassarna hade 14 procent åtminstone någon gång blivit mobbad i skolan. Pojkarna råkade oftare ut för mobbning och mobbade oftare än flickorna. Av de mobbade hade en femtedel inte berättat om mobbningen för någon. Oftast berättade man för vänner, föräldrar eller läraren om mobbningen. Även om man hade berättat om mobbningen, uppskattade femteklassarna att man i 16 procent av fallen inte hade gjort något.

Hälsotillstånd och sinnesstämning samt tillgång till hjälp och tjänster. Största delen av femteklassarna bedömer att deras hälsotillstånd är bra. Största delen var ofta glada och på gott humör både i skolan och hemma. Femteklassarnas vanligaste bekymmer handlade om smärtor och värk, trötthet och sömn, att klara sig i skolan, utseendet, humöret och ätande. Dessutom orsakades bekymmer av mänskliga relationer, hur pengarna räcker för familjen och att komma överens med föräldrarna. Flickorna hade betydligt mer bekymmer än pojkarna. Femteklassarna berättade inte alltid om sina bekymmer för någon. De flesta fick hjälp av mamma, pappa, kamrater, syskon och andra släktingar samt på nätet. I skolan fick man hjälp av läraren och skolhälsovårdaren.

Största delen av femteklassarna hade under tiden i femte klass genomgått en omfattande hälsoundersökning. Femteklassarna tyckte att man där för det mesta hade talat om saker som var viktiga för dem och att man lyssnat på deras åsikter.

Informationen från studien är till nytta för ansvariga ledare och utvecklare av tjänster för barn, ungdomar och familjer i kommuner, för beslutsfattare och förtroendevalda, lärare och skolans övriga personal, andra som arbetar med barn och familjer, studerande och forskare inom området samt för elever och föräldrar.

NYCKELORD: elev, enkät, familj, föräldrar, hälsa, skola, tjänster, välbefinnande

Abstract

Outi Kanste, Nina Halme & Marja-Leena Perälä: Viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä hyvinvoinnista, kouluyhteisöstä ja palveluista. [Views of fifth graders on wellbeing, the school community and services]. Report 1/2017. 111 pages. Helsinki 2017.

ISBN 978-952-302-823-4 (pinted); ISBN 978-952-302-824-1 (online publication).

The study provided information on the views of fifth graders regarding family and leisure time, the school community, their own physical and emotional health, getting help, and services. An electronic survey was used to collect information from fifth graders nationwide in 2013, excluding the Åland Islands. At the same time, a survey was conducted among the parents of fifth graders. The results of this survey have been published in a separate report.

The survey was sent to 315 municipalities, and one comprehensive school and one fifth grade class from each municipality were selected to take part. 249 municipalities responded, and municipal coverage was 79 per cent. 3,371 pupils responded to the survey, bringing the response rate to 65 per cent. 51 per cent of the respondents were girls.

Family and leisure time. Approximately half of the fifth graders felt that their family spent enough time together. More than half of the families had a meal together every day. Almost half of the families had a daily discussion about things that had happened during the day. Three out of four fifth graders considered their relationship with their mother very good, and two thirds felt the same about their father. More than two out of three felt that their parents listened to them often. According to the fifth graders' evaluation of the situation, three parents out of four were well aware of which friends they spent time with during leisure hours, and how well they were performing at school. More than half felt that their parents often supported and encouraged them. Nearly half of the respondents said they often agreed with their parents on the appropriate time to come home.

Most fifth graders had a school meal or lunch every day. Almost three out of five were engaged in some instructed activity in their leisure time, girls more often than boys. Almost half exercised for at least one hour every day, boys more often than girls. About seven per cent of the respondents exercised no more than two days a week. More than half of the fifth graders spend no more than two hours on the social media or watching television on school days, boys more than girls. Just over half of the families had agreed on how much time the child could spend using a computer or playing games. According to the fifth graders, most of the parents were well aware of their child's Internet use.

A third of the fifth graders had experienced at least one violent situation at home. Almost half of them had never told anyone about this. Two out of three fifth graders thought that growing up was enjoyable and natural. Nearly one out of ten said it was scary or distressing, girls slightly more often than boys. Most of the respondents (93%) had never smoked or used snuff, or drunk any alcoholic beverages (83%). 15 per cent of the respondents knew children or young people who had experimented with or were using drugs. One out of four boys had got into a fight in fifth grade.

The school community. Almost three out of four fifth graders thought that going to school was mainly enjoyable, girls more often than boys. Around 70 per cent said that they got along well with their school mates. Almost two out of three said that they got along well with teachers, girls clearly more often than boys. Almost all fifth graders had at least two good friends.

Around 70 per cent of fifth graders considered their classroom discipline good. More than 80 per cent felt that the classroom atmosphere encouraged them to express their own opinion. The majority felt that they matched their peers' performance at school. Two out of three considered learning easy, boys more often than girls. The majority felt that the teachers treated pupils fairly and equally, although boys did so less frequently than girls. About 60 per cent said that their teachers often provided support and encouragement. Fifth graders felt they had sufficient means to prevent and deal with bullying at school, and to plan school events. They felt that they had the fewest opportunities to plan the content of school days and lessons.

14 per cent of fifth graders had been bullied at school at least occasionally. Boys were both targets and bullies more often than girls. A fifth of all those bullied never told anyone. Bullying was more commonly reported to a friend, parents or teachers. Although they reported bullying, 16 per cent of fifth graders felt that nothing had been done about it.

Physical and emotional health, getting help, and services. Most fifth graders felt that they were in good health. The majority were often happy and in a good mood, both at school and at home. The most common concerns among fifth graders concerned aches and pains, tiredness and sleeping, coping at school, appearance, moods and eating. Other causes of concern included personal relationships, the financial situation in the family, and getting along with their parents. Girls clearly had a larger number of causes of concern than boys. Fifth graders did not always share their concerns with others. Most received help from their mother, father, siblings and other relatives, or online. At school, teachers and the school nurse offered help.

The majority of fifth graders had had an extensive health examination during their fifth year of school. Pupils almost invariably felt that the topics discussed during the examination were important to them, and that they could express their own opinions.

This research data is useful for municipal directors and developers responsible for services for children, young people and families, decision-makers, persons in positions of trust, teachers and other school staff, other people working with children and families, students and researchers in the field, and pupils and their parents.

KEY WORDS: family, health, parents, pupil, services, school, survey, well-being

Taulukot

Taulukko 1.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys lapsen suhteesta vanhempiin ja kuulluksi tulemisesta.
Taulukko 2.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) ruokailutottumukset, hampaiden harjaus ja nukkuminen.
Taulukko 3.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) harrastukset ja liikunta.
Taulukko 4.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) sosiaalisen median käyttö ja television katselu.
Taulukko 5.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys aikuiseksi kasvamisesta ja ihasutumisesta.
Taulukko 6.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) tupakointi sekä päihteiden kokeilu ja käyttö.
Taulukko 7.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) koulussa viihtyminen sekä koulukavereiden ja opettajien kanssa toimeen tuleminen.
Taulukko 8.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys luokan työrauhasta ja ilmapiiristä.
Taulukko 9.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys koulussa pärjäämisestä ja oppimisen helppoudesta.
Taulukko 10.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) toiminta välitunneilla ja koulumatkat.
Taulukko 11.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys osallisuudesta koulussa.
Taulukko 12.	Koulukiusaaminen viidesluokkalaisilla tytöillä (n = 1 724) ja pojilla (n = 1 642).
Taulukko 13.	Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys omasta terveydentilasta ja mielialasta.

Kuviot

- Kuvio 1. Viidesluokkalaisten oppilaiden tutkimusaineiston muodostuminen osana laajaa tiedonkeruuta (vanhempien kyselyn tulokset raportoidaan erillisenä raporttina).
- Kuvio 2. Viidesluokkalaisten oppilaiden vastausten jakautuminen aluehallintovirastojen (AVI) toimialueiden mukaan (n = 3 371) (Ahvenanmaa ei ollut mukana tutkimuksessa).
- Kuvio 3. Viidesluokkalaisten näkemys perheen yhteisistä tavoista (n = 3 371).
- Kuvio 4. Viidesluokkalaisten näkemys vanhempien tietoisuudesta lapsen asioista (n = 3 371).
- Kuvio 5. Viidesluokkalaisten näkemys lapsen ja vanhemman välisistä suhteista (n = 3 371).
- Kuvio 6. Viidesluokkalaisten näkemys väkivallasta kotona (n = 3 371).
- Kuvio 7. Viidesluokkalaisten näkemys aikuiseksi kasvamisesta (n = 3 371).
- Kuvio 8. Viidesluokkalaisten ilmoittamat rikkeet viidennen luokan aikana (n = 3 371).
- Kuvio 9. Viidesluokkalaisten näkemys vaikutusmahdollisuuksista koulussa (n = 3 371).
- Kuvio 10. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys vaikutusmahdollisuuksista koulussa.
- Kuvio 11. Viidesluokkalaisten näkemys vanhempien osallistumisesta koulun toimintaan lapsen viidennen luokan aikana (n = 3 371).
- Kuvio 12. Viidesluokkalaisten omaan terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät huolenaiheet (n = 3 371).
- Kuvio 13. Viidesluokkalaisten omaan terveyteen ja hyvinvointiin liittyvistä huolista kertominen.
- Kuvio 14. Viidesluokkalaisten ystäviin ja perheeseen liittyvät huolenaiheet (n = 3 371).
- Kuvio 15. Viidesluokkalaisten ystäviin ja perheeseen liittyvistä huolista kertominen.
- Kuvio 16. Viidesluokkalaisten tyttöjen ja poikien avun saamisen tahot omiin huoliin.
- Kuvio 17. Viidesluokkalaisten tyttöjen ja poikien näkemys laajasta terveystarkastuksesta viidennen luokan aikana.

Sisällys

Lukijalle	3
Tiivistelmä.....	4
Sammandrag.....	6
Abstract	8
Taulukot	10
Kuviot.....	11
1 Lasten ja perheiden hyvinvointi ja palvelut.....	15
1.1 Tutkimuksen tavoite ja tausta	15
1.1.1 Tavoite ja raportin rakenne	15
1.1.2 Perheen ja vapaa-ajan merkitys lapsen hyvinvoinnille.....	16
1.1.3 Kouluyhteisön hyvinvointi ja osallisuus.....	25
1.1.4 Terveys, avun saaminen ja palvelut.....	30
1.1.5 Tietoa lasten hyvinvoinnista ja palveluista.....	34
1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	36
1.3 Aineisto ja menetelmät	37
1.3.1 Kohderyhmä ja tiedonkeruu	37
1.3.2 Aineisto ja vastausaktiivisuus.....	39
1.3.3 Aineiston analyysi	42
1.3.4 Luotettavuuden pohdinta.....	42
2 Tuloksia viidesluokkalaisten hyvinvoinnista, kouluyhteisöstä ja palveluista	45
2.1 Viidesluokkalaisten näkemys perheestä ja vapaa-ajasta	45
2.1.1 Perhe ja elintavat	47
2.1.2 Vapaa-aika, väkivalta ja aikuiseksi kasvamisen.....	52
2.1.3 Tupakointi, päihteet ja rikkeet	58
2.2 Viidesluokkalaisten näkemys kouluyhteisöstä.....	60
2.2.1 Koulun yhteisöllisyys ja oppimisympäristö.....	61
2.2.2 Osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet.....	65
2.2.3 Koulukiusaaminen ja siihen puuttuminen	69
2.3 Viidesluokkalaisten näkemys omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista	71
2.3.1 Terveydentila ja mieliala	72
2.3.2 Huolet ja avun saaminen huoliin	73
2.3.3 Palvelut.....	78
2.4. Yhteenveto tuloksista.....	80
3 Pohdinta ja johtopäätökset	83
3.1 Tulosten pohdinta	83
3.1.1 Viidesluokkalaisten näkemys perheestä ja vapaa-ajasta.....	83
3.1.2 Viidesluokkalaisten näkemys kouluyhteisöstä	88

3.1.3 Viidesluokkalaisten näkemys terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista	93
3.2 Johtopäätökset.....	95
Lähteet.....	98
Liite	109

1 Lasten ja perheiden hyvinvointi ja palvelut

1.1 Tutkimuksen tavoite ja tausta

1.1.1 Tavoite ja raportin rakenne

Tämä raportti on osa Oppilas- ja opiskelijahuolto ja sen johtaminen -tutkimus- ja kehittämishanketta, jota koordinoi Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Hanke toteutettiin yhteistyössä opetushallituksen, sosiaali- ja terveysministeriön sekä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Hankkeen yhtenä tavoitteena oli selvittää viidesluokkalaisten oppilaiden ja heidän vanhempiansa hyvinvointia ja tuen tarvetta sekä avun saamista ja palveluja. Hankkeessa toteutettiin sähköinen kysely viidennen luokan oppilaille ja heidän vanhemmilleen keväällä 2013. Perheen ja vanhempien tilanne on yhteydessä lasten ja nuorten hyvinvointiin, terveyteen ja koettuun tuen saamiseen, joten tietoa kerättiin sekä viidesluokkalaisilta lapsilta että heidän vanhemmiltaan. Erityisesti avun saamista, palveluja ja palvelujen tarpeisiin vastaavuutta koskevaa tietoa pienten lasten ja vanhempien näkökulmasta on toistaiseksi ollut vähän sekä Suomessa että kansainvälisesti. On tärkeää kysyä lasten ja nuorten omia mielipiteitä ja näkemyksiä hyvinvointiin, terveyteen, arkielämään ja kouluun liittyvistä asioista (Children's Worlds 2016).

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksistä perheestä ja vapaa-ajasta, kouluyhteisöstä, omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista. Tarkastelu tehdään lasten omasta näkökulmasta. Tämän raportin tulokset täydentävät viidesluokkalaisten vanhemmille suunnatun kyselyn tuloksia, jotka on kuvattu erillisessä raportissa (Kanste ym. 2016).

Tutkimustiedosta on hyötyä lasten, nuorten ja perheiden palveluista vastaaville johtajille ja kehittäjille, päätöksentekijöille ja luottamushenkilöille, opettajille ja koulun muulle henkilöstölle, muille lasten ja perheiden kanssa työskenteleville, alan opiskelijoille ja tutkijoille sekä oppilaille ja vanhemmille. Tuloksia voidaan hyödyntää opiskeluhuollon ja sen johtamisen kehittämisessä sekä oppilas- ja opiskelijahuollon toimeenpanossa kouluissa, oppilaitoksissa ja kunnissa. Opiskeluhuollon kehittämiseksi tarvitaan kattavaa tietoa oppilaiden, vanhempien ja perheiden hyvinvoinnista, tuen tarpeista, koetusta avun saamisesta ja palveluista. Tietoa voidaan käyttää lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä sekä palvelujen suunnittelussa ja niitä koskevassa päätöksenteossa.

Raportin ilmestyessä lasten, nuorten ja perheiden palveluja uudistetaan voimakkaasti Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (LAPE), joka on yksi hallituk-

sen 26 kärkihankkeesta. LAPE-muutosohjelman tavoitteena ovat nykyistä lapsi- ja perhelähtöisemmät, vaikuttavammat, kustannustehokkaammat ja paremmin yhteen sovitettut palvelut. Peruspalveluja vahvistetaan ja painopistettä siirretään ehkäiseviin palveluihin ja varhaiseen tukeen. Lapsi- ja perhepalvelujen hajanainen palvelujärjestelmä uudistetaan maakuntien ja kuntien uuteen toimintaympäristöön. Tavoitteiden saavuttaminen edellyttää lapsi- ja perhelähtöistä yhteensovittamista sosiaali- ja terveystieteiden, sosiaali- ja terveystieteiden ja muiden lasten ja perheiden palvelujen (etenkin kuntien vastuulle jäävien sivistyspalvelujen), perus- ja erityistason palvelujen sekä lasten ja heidän vanhempiensa palvelujen kesken. Tavoitteet ovat linjassa sote- ja maakuntauudistuksen kanssa, jossa sosiaali- ja terveystieteiden järjestämisvastuu siirtyy kunnilta maakunnille vuoden 2019 alusta. Kaikki julkiset sosiaali- ja terveystieteiden palvelut kootaan maakunnan alaisuuteen ja palvelut integroidaan asiakaskeskeisesti. (Aula ym. 2016, STM:n kärkihankkeet sekä sote- ja maakuntauudistus 2017.)

Raportissa on kolme päälukua. Ensimmäisessä luvussa kuvataan kansallisiin ja kansainvälisiin tiedonkeruisiin sekä kirjallisuuteen perustuen lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvoinnin tilaa, perheeseen ja vapaa-aikaan liittyviä asioita, kouluyhteisöä ja osallisuutta, lasten ja perheiden huolia sekä palveluja. Lisäksi ensimmäisessä luvussa kuvataan tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset sekä aineisto ja menetelmät. Toisessa luvussa esitetään tutkimuskysymyksien mukaisesti empiiriset tutkimustulokset ja tulosten yhteenveto. Kolmannessa luvussa kuvataan tuloksiin perustuvat johtopäätökset ja nostetaan esille asioita, joihin on tarpeen kiinnittää huomiota lapsen ja perheiden sekä koulun arjessa.

1.1.2 Perheen ja vapaa-aajan merkitys lapsen hyvinvoinnille

Perhe ja koti. Perheen tilanteella on keskeinen merkitys lapsen ja nuoren hyvinvoinnille (Paananen & Gissler 2011). Perherakenteet ovat monimuotoistuneet, ja työelämässä on tapahtunut perheiden arkeen heijastuvia muutoksia. Suomessa oli vuonna 2015 yhteensä 571 000 lapsiperhettä. Lapsiperheessä kotona asuu vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. Lapsiperheissä asuu vanhemmat ja sisarukset mukaan lukien 40 prosenttia väestöstä. Yleisin lapsiperhe on edelleen avioparin ja lasten muodostama perhe, joita on 59 prosenttia lapsiperheistä. Avoparien lapsiperheitä on vajaa viidennes ja yhden vanhemman perheitä reilu viidennes kaikista lapsiperheistä. (Perheet 2015.)

Suomen kaikista alaikäisistä lapsista seitsemän prosenttia on ulkomaalaistaustaisia. Ulkomaalaistaustaisten lasten määrä on kasvanut, kuten myös vieraskielisten perheiden määrä. Perheistä neljä prosenttia on kokonaan vieraskielisiä, ja vieraskielisistä perheistä suurin osa venäjänkielisiä. (Perheet 2015.)

Vuonna 2015 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna 1,4 prosenttia lapsista ja nuorista eli noin 18 000 lasta ja nuorta joko lyhyen aikaa tai pitkäkestoisesti. Määrä väheni kaksi prosenttia edellisestä vuodesta. Huostassa oli prosentti alle 18-vuotiaista lapsista, joista yli puolet oli sijoitettu sijaisperheisiin. (Lastensuojelu 2015.) Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ovat usein monilapsisista perheistä ja heidän elämänsään oli tapahtunut paljon muutoksia perhesuhteissa sekä kasvu- ja asuinympäristöissä. Lasten vanhemmat ovat usein taloudellisten ja terveydellisten vaikeuksien ohella hyvin uupuneita. Heillä on usein avuttomuutta ja osaamattomuutta vanhempain toimimisessa, perheen ja uusperheen sisäisiä ristiriitoja sekä perheväkivaltaa tai sen uhkaa. Joka neljännen lapsen ja perheen kulttuurisella taustalla on merkitystä lastensuojeluasiassa. (Heino ym. 2016.)

Lapset ja nuoret voivat kuitenkin aikaisempaa paremmin ja ovat terveempiä sekä tyytyväisiä elämäänsä (Aira ym. 2014). Suurin osa suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä (89 %) ja pojista (92 %) on erittäin tyytyväisiä omaan elämäänsä (Inshley ym. 2016). Myönteisestä kehityksestä huolimatta lasten hyvinvointi- ja terveyserot ovat kasvaneet. Pienillä lapsilla on havaittavissa jonkin verran terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä eroja, mutta nuorten osalta erot ovat jo merkittäviä. (Laatikainen ym. 2013.) Lasten ja nuorten terveyserot indikoivat terveyseroja aikuisuudessa. Tämä ennustaa suuria yhteiskunnallisia kustannuksia sekä taloudellisesti että inhimillisesti. Perheen hyvä taloudellinen tilanne on yhteydessä lasten ja nuorten terveisiin elintapoihin. Heikossa sosioekonomisessa asemassa olevilla on todettu enemmän terveyden kannalta epäedullisia terveystottumuksia kuin korkeassa sosioekonomisessa asemassa olevilla. (Inshley ym. 2016.) Lisäksi vanhempien vaikeuksien on todettu vaikuttavan nuorten terveystottumuksiin, ennustavan nuorten vaikeuksia ihmissuhteissa ja lisäävän psyykkisiä ongelmia (Mustonen ym. 2013).

Nuorisobarometrin (2015) mukaan 15–29-vuotiaat nuoret pitävät kotinsa ilmapiiriä yleiskuvaltaan myönteisenä. Lähes yhdeksän kymmenestä kokee ilmapiirin vähintään melko rakastavaksi ja kannustavaksi. Kiireiseksi ilmapiiriä kuvaa noin joka kolmas, meluisaksi tai sotkuiseksi noin joka kymmenes sekä riittaisaksi, puhumattomaksi tai välinpitämättömäksi vain muutama prosentti nuorista. Taloudellisesti heikosti toimeentulevissa ja varsinkin köyhissä perheissä ilmapiiri on kaiken kaikkiaan huonompi. Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan suuri osa (91 %) tytöistä ja pojista pitää kodin ilmapiiriä melko hyvänä tai erittäin hyvänä. Kodin ilmapiirin hyväksi kokevat lapset pitävät koulunkäynnistä muita lapsia enemmän. (Leinonen ym. 2014.)

Lapsen suhde vanhempiin. Lapsuuden ja nuoruuden kasvuolosuhteilla ja suhteella vanhempiin on yhteys lapsen ja nuoren myöhempään kehitykseen ja terveystottumusten omaksumiseen (Huurre ym. 2003). Turvallinen ja läsnäoleva aikuinen, vastuullinen ja turvallisia rajoja asettava vanhemmuus, huolenpito, lapsen ja nuoren hyväksyntä, arjen ennustettavuus sekä rakkaus ja empatia ovat esimerkkejä lasta ja nuorta suojaavista tekijöistä (Sinkkonen 2012). Perheen hyvän taloudellisen tilan-

teen on todettu olevan yhteydessä nuorten ja vanhempien väliseen hyvään vuorovaikutukseen, koulussa luokkakavereilta saatuun tukeen ja nuorten vähäisempään psykosomaattiseen oireiluun (Inshley ym. 2016).

Perheellä on keskeinen merkitys nuorten hyvinvoinnin kokemuksessa, kaverisuhteissa ja koulunkäynnissä. Nuorten elämäntytyväisyyteen liittyy vahva itsenäisyyden tunto, sisäinen tasapaino, turvalliset ja pysyvät perhesuhteet, yhteenkuuluvuuden tunne perheenjäsenten välillä, koulutytytyväisyys ja itsearvioitu hyvä terveys. Huolta ja murhetta nuoren elämään tuovat ristiriidat perheenjäsenten välillä, vanhempien avioero, perheenjäsenen kuolema tai sairaus ja liiallisen riippuvuuden tunne. Perhe nähdään mahdollistajana, keskustelijana, tukijana ja toimijana nuoren koulunkäyntiin ja kaverisuhteisiin liittyvissä kysymyksissä. Toisaalta perhe saattaa toimia välinpitämättömästi, kriittikkona, rajoittajana tai pakottajana koulunkäynnissä ja kaverisuhteissa. (Joronen 2005.)

Jopa 96 prosenttia 6-vuotiaista lapsista kokee, että vanhemmat kuuntelevat, jos lapsella on asiaa, ja 91 prosentin mielestä näin toimivat myös päiväkodin aikuiset. (Lapsibarometri 2016). WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä 91 ja pojista 96 prosentin mielestä heidän on helppoa tai erittäin helppoa puhua äidin kanssa sekä tytöistä 78 ja pojista 92 prosentin mielestä isän kanssa (Inshley ym. 2016). Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan lähes 85 prosentille lapsista itseä vaivaavista asioista on helppo puhua lähipiiriin kuuluville ihmisille. Äidille puhuminen on helpointa sekä tytöille että pojille. (Leinonen ym. 2014.) Kouluterveyskyselyn mukaan nuorten keskusteluvaikeudet vanhempien kanssa ovat vähentyneet. Yli 90 prosentilla nuorista on hyvä keskusteluyhteys vanhempiinsa, kun 2000-luvun alussa keskusteluvaikeuksia oli reilusti yli kymmenellä prosentilla nuorista. Vanhemmat myös tietävät yhä useammin, missä nuoret viettävät vapaa-aikaansa. (Kouluterveyskysely 2000/2001–2015).

Syöminen ja ruokailutottumukset. Ravitsemus- ja liikuntatottumukset omakсутaan usein varsin varhain lapsuudessa. Lasten ja nuorten elintavat myötäilevät perheen elintapoja. Niillä lapsilla ja nuorilla, jotka arvioivat perheensä taloudellisen tilanteen hyväksi, on yleisemmin terveyttä ja hyvinvointia tukevia tottumuksia ja harvemmin esimerkiksi ylipainoa kuin muilla lapsilla ja nuorilla. (Inshley ym. 2016.)

Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan lasten ruokailutottumukset ovat pääosin terveellisiä, mutta vain alle 40 prosenttia syö päivittäin hedelmiä ja vihanneksia (Leinonen ym. 2014). WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä 31 ja pojista 24 prosenttia syö hedelmiä päivittäin. Hedelmiä ja vihanneksia syödään päivittäin Suomessa huomattavasti harvemmin kuin muissa maissa. Myönteistä on, että limsojen juominen ja karkkien päivittäinen syöminen oli huomattavan harvinaista muihin maihin verrattuna. (Inchley ym. 2016.)

Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan kolme neljästä lapsista syö aamiaisen arkisin (75 %) ja suuri osa viikonloppuisin (89 %)

(Leinonen ym. 2014). WHO-koululaistutkimuksessa (2013–2014) todetaan, että suurin osa 11-vuotiaista syö aamiaisen jokaisena kouluamuna. Perheissä, joiden taloudellinen tilanne koetaan hyväksi, syödään säännöllisemmin aamiaista kuin muissa perheissä, ja samoin on hedelmien syömisen laita. (Inshley ym. 2016.)

Suomalaislapset syövät aamiaista päivittäin muita maita yleisemmin, mutta perheen yhteiset päivittäiset aamiaiset ja ilta-ateriat ovat selvästi harvinaisempia (Inchley ym. 2016). Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 60 prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista ei syö yhtä aikaa perheen kanssa. Viidesluokkalaista 62 prosenttia syö arkisin yhteisen aterian perheen kanssa ja 78 prosenttia viikonloppuisin. Perheen yhteisillä aterioilla on yhteys lasten hyviin ruokailutottumuksiin, perheen hyväksi koettuun taloudelliseen tilanteeseen ja kodin ilmapiiriin. (Leinonen ym. 2014.) WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä 33 ja pojista 39 prosenttia syö päivällisen yhdessä yhden tai molempien vanhempien kanssa päivittäin (Inshley ym. 2016).

Ylipainoisten lasten ja nuorten osuus on lisääntynyt (Mäki 2012b, Laatikainen ym. 2013). WHO-koululaistutkimuksessa (2013–2014) havaittiin, että suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä lähes viidennes (17 %) ja pojista neljännes (25 %) on ylipainoisia tai lihavia. Osuudet vastaavat kansainvälistä keskitasoa. Itseään liian lihavana pitää tytöistä lähes kolmannes (29 %) ja pojista 15 prosenttia. Tytöistä 12 ja pojista seitsemän prosenttia yrittää parhaillaan laihtuttaa. Ylipainoisten osuus on suurempi pojilla kuin tytöillä sekä Suomessa että kansainvälisesti. (Inshley ym. 2016.) Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan 69 prosenttia lapsista pitää itseään sopivan kokoisena, pojat tyttöjä useammin (Leinonen ym. 2014). Vuoden 2015 Kouluterveyskyselyssä painoindeksin mukaan ylipainoisia oli 16 prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista oppilaista. Selvästi ylipainoisena itseään piti 6 prosenttia. Tytöt pitivät itseään ylipainoisena useammin kuin pojat. (Kouluterveyskysely 2000/2001–2015.)

Suurimmassa osassa WHO-koululaistutkimukseen osallistuneista maista havaittiin yhteys perheen varallisuuden ja lapsen tai nuoren ylipainoisuuden välillä, näin myös Suomessa. Vähävaraisemmissa perheissä lasten ja nuorten ylipainoisuus ja lihavuus on yleisempää kuin varakkaammissa perheissä. (Inchley ym. 2016.)

Nukkuminen ja uni. Nuorten nukkumisaikaa koskevan minimisuosituksen mukaan murrosikäisten unentarve on noin yhdeksän tuntia vuorokaudessa (National Sleep Foundation 2017). Alakouluikäisten tulisi nukkua noin 10 tuntia, sillä vuorokauden kokonaisuni aika kouluikäisillä on 10–11 tuntia (Rintahaka 2014). Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (2014) lapsista lähes puolet (42 %) tuntee viikoittain itsensä väsyneeksi noustessaan aamulla. Pojat menevät nukkumaan tyttöjä myöhemmin. Lapset, joilla ei ole omassa huoneessaan tietokonea, menevät aikaisemmin nukkumaan kuin ne, joiden huoneessa on tietokone. (Leinonen ym. 2014.)

Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana yhä useammalla koululaisella väsymys on lisääntynyt ja yöunet lyhentyneet. Tutkimuksissa on käynyt ilmi, että 11–18-vuotiaiden koululaisten uniongelmat ja päiväväsymys ovat lisääntyneet. (Kronholm ym. 2014). Pitkällä aikavälillä nuorten nukkumisaika on lyhentynyt noin puolelta tunnilta. Koulumenestys on yhteydessä unen määrään, väsymykseen ja univaikeuksiin. Univaikeuksista ja liian vähäisestä unesta kärsivät lapset ja nuoret myös sairastavat muita enemmän. Esimerkiksi lasten ja nuorten päänsärky on lisääntynyt samaan aikaan, kun unen määrä on vähentynyt. (Nuorisobarometri 2015, Inchley ym. 2016.) Univaje voi heikentää toimintakykyä sekä psyykkistä ja somaattista hyvinvointia (Urrila & Pesonen 2012). Viidesluokkalaisten tytöt kärsivät nukahtamisvaikeuksista useammin kuin pojat. Nukahtamisvaikeudet ovat yhteydessä yksinäisyyden kokemuksiin, huoliin ja vaikeuksiin puhua itseä vaivaavista asioista lähipiirille. (Leinonen ym. 2014.)

Harrastukset ja liikunta. Eri tutkimusten mukaan suurimmalla osalla, lähes 90 prosentilla, lapsista ja nuorista on jokin harrastus. Nuorten harrastaminen on lisääntynyt viime vuosina, mutta yhä useampi joutuu tinkimään harrastuksista rahanpuutteen vuoksi. Harrastaminen on varsin yleistä erityisesti 7–14-vuotiailla, mutta teini-iässä harrastamisaktiivisuudessa tapahtuu notkahdus. (Myllyniemi & Berg 2013, Nuorista Suomessa 2016.) Viidesluokkalaista 86 prosentilla on jokin harrastus, tytöillä useammin kuin pojilla. Seitsemällä prosentilla ei ole harrastusta, vaikka he haluaisivat harrastaa. Urheilu on selvästi suosituin harrastus (78 %). Lisäksi yleisiä harrastuksia ovat musiikki (21 %), piirtäminen ja maalaaminen (20 %) sekä kerhotoiminta (13 %). (Leinonen ym. 2014.)

Vuoden 2016 lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen mukaan 91 prosenttia sanoo harrastavansa jotakin liikuntaa. Liikunnan suosio on hienoisessa kasvussa. (Märikivi ym. 2016.) Kouluikäisten fyysisen aktiivisuuden suosituksen (2008) mukaan 7–18-vuotiaiden tulee liikkua vähintään 1–2 tuntia päivässä monipuolisesti ikään sopivalla tavalla. Lisäksi yli kahden tunnin pituisia istumisjaksoja tulee välttää. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa (LIITU) -tutkimuksen (2016) mukaan kolmasosa lapsista ja nuorista saavuttaa liikuntasuosituksen ja liikuntaaktiivisuus vähenee iän myötä selvästi. Suomalaiset lapset ja nuoret viettävät yli puolet valkeillaoloajastaan paikallaan istuen tai makuulla. Reippaaseen tai rasittavaan liikkumiseen he käyttävät vain kymmenesosan ajasta. Pojat liikkuvat reippaasti ja rasittavasti enemmän kuin tytöt. WHO-koululaistutkimuksessa (2013–2014) suomalaisista 11-vuotiaista liikkui vähintään tunnin päivässä hengästyen kuitenkin huomattavasti suurempi osa kuin samanikäisistä muissa maissa (Inshley ym. 2016).

Pääkkösen (2014) mukaan peruskoululaiset käyttävät liikuntaan ja ulkoiluun koulupäivinä noin 40 minuuttia. Vapaapäivinä he ehtivät liikkua enemmän, runsaan tunnin. Liikuntaan käytetty aika on vähentynyt jonkin verran 10 vuoden takaisesta, mutta ei kuitenkaan romahdusmaisesti. Koulupäivinä liikuntaan ja ulkoiluun käytetty aika on noin neljännes ruutuajasta.

Urheiluseurat tavoittavat lähes yhdeksän kymmenestä 9–15-vuotiaasta lapsesta ja nuoresta, ja urheiluseuratoimintaan osallistuu lähes kaksi kolmasosaa (62 %). Useampi kuin joka kymmenes (13 %) ei kuitenkaan ole koskaan osallistunut urheiluseurojen toimintaan. Seuratoimintaan tullaan mukaan entistä nuorempana ja valtaosa lapsista ja nuorista harrastaa vain yhtä lajia. Kilpailutoimintaan osallistuu edelleen merkittävä osa lapsista ja nuorista. (Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa 2016.)

WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan perheen koettu taloudellinen tilanne heijastuu lasten ja nuorten liikunta-aktiivisuuteen Suomessa erityisen selkeästi. Hyvin toimeentulevien perheiden lapset ja nuoret liikkuvat yleisemmin kuin heikosti toimeentulevien perheiden. (Inchley ym. 2016.) Lasten liikunta-aktiivisuus on yhteydessä myös vanhempien liikunta-aktiivisuuteen (Mäki 2012b, Laatikainen 2013).

Vanhempien ja kavereiden tuella on merkitystä lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen kannalta. Liikuntaharrastusten ylläpitämiseksi tarvitaan läheisten tukea kaikissa ikävaiheissa, myös murrosiässä. Suuri osa vanhemmista tukee lastensa liikuntaa esimerkiksi kannustamalla ja maksamalla liikuntakuluja. Kavereiden tuki, kuten yhdessä liikkuminen, koetaan erityisen tärkeäksi varhaisnuoruudessa (11–13-vuotiaana). Paljon liikkuvat nuoret kokevat saavansa muita enemmän monipuolista tukea vanhemmiltaan ja myös kavereiltaan. Myönteisistä arvoista huolimatta liikunta- ja urheiluharrastamisen päälle lankeaa huolestuttava varjo. Liikunta- ja urheiluharrastukset ovat koulun ja internetin jälkeen kolmanneksi yleisin paikka, jossa lapset ja nuoret kokevat kiusaamista ja syrjintää. (Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa 2016.)

Sosiaalinen media ja television katselu. Suositusten mukaan 7–18-vuotiaiden koululaisten ruutu-aika viihdemedian ääressä saa olla korkeintaan kaksi tuntia päivässä (Fyysisen aktiivisuuden suositus kouluikäisille 2008). Sosiaalisen median ja teknologian kehittyminen on muuttanut lasten ja nuorten toimintakulttuuria ja vapaa-aikaa. Sosiaalisessa mediassa vietetty aika on huomattavan suuri ja sosiaalisten suhteiden ylläpito tapahtuu usein sen välityksellä. Lasten mediabarometrin (2013) mukaan internetistä on tullut osa pienimpienkin lasten arkipäivää. Vuonna 2013 yli 90 prosenttia 8-vuotiaista ja sitä nuoremmista lapsista käytti internetiä ainakin joskus. Vuonna 2010 internetin käyttäjiä oli vajaa puolet lapsista. Digitaalinen pelaaminen aloitetaan yleisimmin 3–4-vuotiaana. Digitaalisia pelejä pelaa 8-vuotiaista ja sitä nuoremmista lapsista päivittäin vajaa neljännes ja viikoittain 45 prosenttia. (Suoninen 2014.)

Peruskoululaisilla kuluu ruudun ääressä lähes kolme tuntia koulupäivinä. Televisio vie hieman enemmän aikaa kuin tietokone, mutta paljon televisiota katsovien osuus on romahtanut kymmenessä vuodessa. Kolmannes peruskoululaisista on tietokoneen suurkuluttajia, jotka ovat koulupäivänä tietokoneen ääressä yli kaksi tuntia. Osuus on luonnollisesti paljon suurempi kuin 10 vuotta aikaisemmin. Niitä, jotka

eivät käytä koulupäivänä tietokonetta vapaa-ajan tarkoituksiin lainkaan, on runsas neljäsosa peruskoululaisista. (Pääkkönen 2014.) Lähes kahdella kolmesta (61 %) viidesluokkalaisesta on omassa huoneessa tietokone. Suurella osalla (88 %) on älypuhelin ja lähes puolella (43 %) tablet-tietokone. (Leinonen ym. 2014.)

Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen mukaan lähes kaikki (93 %) 10–29-vuotiaista nuorista käyttää internetiä päivittäin. Television katseluun käytetty aika on ollut jatkuvasti laskussa. Vaikka nuorten television katselumäärät ovat vähäisiä verrattuna aikuisiin, niin kuitenkin päivittäin televisiota katsoo 10–29-vuotiaista yli kolmannes. (Merikivi ym. 2016, Nuorista Suomessa 2016.)

Väkivalta. Väkivallan kohteeksi joutuminen liittyy selkeästi ikään. Mitä nuoremasta henkilöstä on kysymys, sitä todennäköisemmin hän on kokenut väkivaltaa. Vuonna 2015 lähes 15 prosenttia 15–24-vuotiaista on kokenut läimäisyn tai sitä vakavampaa väkivaltaa. Joko uhkailua tai suoranaista väkivaltaa oli kokenut 29 prosenttia. (Danielsson & Kääriäinen 2016.) Lapsiuhritutkimuksen (2013) mukaan lapsiin kohdistuva väkivalta on yhä yleisempää kuin aikuisiin kohdistuva väkivalta, mutta myönteinen kehitys väkivallan vähenemisessä on jatkunut. Esimerkiksi ikätovereiden välinen väkivalta, uhkailut ja pahoinpitelyt ovat vähentyneet vuodesta 2008 kuudes- ja yhdeksäsluokkalaisten lasten ja nuorten kokemusten mukaan sekä tytöillä että pojilla. (Fagerlund ym. 2014.)

Kuritusväkivaltaa koskevat asenteet ovat muuttuneet selvästi kielteisemmiksi viime vuosikymmeninä. Lievää fyysistä väkivaltaa vanhempien taholta elämänsä aikana kertoo kokeneensa joka viides yhdeksänluokkalainen ja noin joka kymmenes kuudesluokkalainen. Vanhempien lapsiinsa kohdistama henkinen väkivalta on myös merkittävästi vähentynyt, mutta se on kuitenkin edelleen melko yleistä. (Fagerlund ym. 2014.) Kuritusväkivallan käyttö on ollut lailla kiellettyä kohta 30 vuotta. Tänä aikana sen käyttö on vähentynyt huomattavasti. Siitä huolimatta edelleen osa lapsista ja nuorista kokee kuritusväkivaltaa kotonaan. (Eriarvoistuva lapsuus 2014.) Suurin osa nuorten kokemasta väkivallasta on kuitenkin toisten nuorten, sisarusten tai kavereiden tekemää. Aikuisten ja erityisesti muiden kuin omien vanhempien nuoriin kohdistama väkivalta on harvinaista. (Näsi 2016.)

Muihin perheenjäseniin kohdistuvan väkivallan näkemisessä ja kuulemisessa yleisintä on sisarusten välinen väkivalta, mutta myös isän ja äidin perheen muihin lapsiin kohdistamaa väkivaltaa on enemmän kuin vanhempien keskinäistä väkivaltaa. Internetin ja älypuhelinien yleistymisestä huolimatta niiden välityksellä tapahtuva väkivalta on vähentynyt. Ohjatussa harrastustoiminnassa koettu väkivalta on nuorten keskuudessa melko yleistä. Kuudesluokkalaisista henkistä väkivaltaa harrastusten parissa on kokenut 16 prosenttia ja yhdeksäsluokkalaisista lähes kolmannes. Harvinaisempia ovat kokemukset fyysisestä väkivallasta ja seksuaalisesta häirinnästä. Suurin osa väkivaltakokemuksista tapahtuu lasten ja nuorten lähipiirissä ja osin niiden läheisten taholta, joille lasten ja nuorten tulisi voida kertoa kokemuksistaan.

Luotettavia ammattilaisia tarvitaan väkivaltakokemusten käsittelemiseksi. (Fagerlund ym. 2014.)

Aikuiseksi kasvaminen. Nuoruuden ikävaihetta leimaa nopea fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen kasvu ja kehitys. Nuoruudessa koetaan muutoksia suhteessa omaan seksuaalisuuteen, vanhempiin, kaveripiiriin ja omaan persoonaan. Ajoittain hyvin nopeat muutokset voivat hämmentää nuorta. Nuoruuden kehitys alkaa fyysisestä puberteetista. Varhaisnuoruus (noin 12–14 vuoden iässä) on nopeiden fyysisten muutosten vuoksi kehityksen kuohuvain vaihe, jota luonnehtii mielialojen, käytöksen ja ihmissuhteiden ailahtelu. Puberteetti-iässä käynnistyy psyykkinen, sosiaalinen ja seksuaalinen kehitysprosessi, jonka myötä nuori tottuu kehon muutoksiin, hänen seksuaalinen minäkuvansa kehittyy ja seksuaalinen kiinnostus muihin ihmisiin herää. Murrosiän alkaminen ja sen kokeminen vaihtelee suuresti. Toiset saattavat odottaa kehon muutoksia, kun taas toisten mielestä muutokset tuntuvat pelottavilta. (Marttunen ym. 2013.)

Nuoren seksuaalinen kehitys etenee vaihteittain ja vaiheet voidaan nähdä portaina. Kullekin portaalle kuuluu sille ominaisia tunne- ja toimintatapoja. Portaiden tunteminen auttaa paitsi nuorta itseään ymmärtämään omat kehitysvaiheensa, myös aikuista kohtaamaan lapsen ja nuoren kehitysvaiheen ja tukemaan häntä oikealla tavalla jokaisessa vaiheessa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 2015.)

Seksuaalisuuden Tuttu mutta salattu -portaalla ihastumisen kohde on tuttu lähipiiriin ihminen, tavallisesti joku ikätoveri. Porras on ajankohtainen joillakin jo 8-vuotiaana. Ihastumista ei koskaan tohdita kertoa eikä osoittaa kenellekään. Nuori opettelee hallitsemaan omaa käyttäytymistään voimakkaan tunteen vallassa. Tuttu ja kaverille kerrottu -portaalla usein noin 10–14-vuotiaana nuori saattaa uskaltaa antaa kaverin arvioitavaksi omat ihastumisen tunteensa. Siirtyäkseen eteenpäin tarvitaan ystävän tukea ja hyväksyntää omille tunteille. Samalla opiskellaan ystävyys-taitoa, jota tarvitaan myös sitten, kun halutaan alkaa seurustella. Tykkään sinusta -portaalla ihastumisen kohde saa tietää ihastumisesta esimerkiksi tekstiviestin kautta. Nuori kestää sen, että ihastumisen kohde tietää tunteen olemassaolosta. Yleensä murrosiän muutokset kehossa alkavat tapahtua samoihin aikoihin eli 10–15-vuotiaana. Käsi kädessä -portaalla, usein 12–16-vuotiaana, ihminen rohkaistuu läheisyyteen ja kertoo muillekin seurustelewansa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 2015.)

Tupakointi ja päihteet. Eurooppalaisen nuorten päihteiden käyttöä koskevan koululaistutkimuksen (ESPAD) mukaan 15–16-vuotiaista suomalaisnuorista noin joka kymmenes tupakoi päivittäin. Määrä on puolittunut 20 vuodessa ja on alle eurooppalaisen keskiarvon. Noin puolet pojista ja kolmannes tytöistä oli joskus elämässään kokeillut sähkösavuketta. (Raitasalo ym. 2015.) Tupakoimattomien nuorten osuus on kasvanut selvästi 2000-luvun aikana (Kouluterveyskysely 2000/2001–2015). Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 8. ja 9. luokkalaisista yhdeksän prosenttia tupakoi päivittäin (pojista 10 ja tytöistä 8 %). Neljä prosenttia käyttää päivittäin

nuuskaa. Tupakointikokeilujen ja säännöllisen tupakoinnin alkamisikä on siirtynyt myöhäisemmäksi. Tupakka ja alkoholi eivät kuulu 11–12-vuotiaiden arkipäivään, vaan niiden käyttö on harvinaista. (Leinonen ym. 2014, Kinnunen ym. 2015.)

Vaikka tupakointi on vähentynyt, niin sekä poikien että tyttöjen nuuskakokeilut ovat lisääntyneet. Vuonna 2015 jo lähes puolet (42 %) pojista ja 13 prosenttia tyttöistä oli joskus käyttänyt nuuskaa. (Raitasalo ym. 2015.) Pojilla nuuskan ja savukkeiden rinnakkainen käyttö on yleisin tapa käyttää tupakkaa. Vuosina 2013–2015 myös savuttomien ja nuuskaamattomien poikien määrä on kuitenkin lisääntynyt. (Ollila & Ruokolainen 2016.) Suurin osa nuorista hankkii nuuskan kavereiltaan. Kaverit ja aikuiset välittivät alaikäisille myös tupakkaa yleisesti. (Kinnunen ym. 2015.)

ESPAD-koululaistutkimuksen (2015) mukaan 15–16-vuotiaista koululaisista neljännes on täysin raittiita. Raittiiden määrä on kasvanut nopeammin kuin Euroopassa keskimäärin. Myös nuorten humalajuominen on vähentynyt. Yhä suurempi osa 15–16-vuotiaista pitää säännöllisen, pienten alkoholimäärien juomisen riskejä pieninä. (Raitasalo ym. 2015.) Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 8. ja 9. luokkalaisista neljä prosenttia käyttää alkoholia viikoittain, mutta täysin raittiita on yli puolet (58 %). Pienempien, 12-vuotiaiden lasten humalajuominen on pysynyt harvinaisena (Kinnunen ym. 2015). Näyttää siltä, että nuorten juominen alkaa aikaisempaa myöhemmin, mutta täysi-ikäisyyden rajalla juominen ja humalajuominen ovat yhtä yleisiä kuin vanhemmilla ikäluokilla (Lintonen ym. 2015).

Vuonna 2015 yhdeksäsluokkalaisista pojista kymmenen ja tytöistä seitsemän prosenttia oli joskus elinaikanaan kokeillut kannabista. Kannabista ei pidetä samanalaisena riskinä kuin aikaisemmin, mutta kannabiskokeilut ja -käyttö ovat pysyneet ennallaan. Muiden laittomien huumeiden käyttö on 15–16-vuotiailla harvinaista. Alkoholia ja pillereitä yhdessä käyttäneiden osuus on vähentynyt vuodesta 1995 lähtien. Tytöillä yhteiskäyttö on edelleen poikia yleisempää. (Raitasalo ym. 2015.) Kouluterveyskyselyssä (2015) marihuanaa tai hasista kertoi kokeilleensa vähintään kerran elämänsä aikana yhdeksän prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista. Suurin osa huumausaineiden tarjonnasta tulee ystäviltä ja tuttavilta (Kinnunen ym. 2015).

Rikkeet. WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) tulosten mukaan suomalaisista 11-vuotiaista neljännes (25 %) on osallistunut tappeluihin vähintään kerran vuodessa, pojista lähes puolet (41 %) ja tytöistä 10 prosenttia. Suomalaislapset joutuvat usein toistuvasti tappeluihin muihin maihin verrattuna varsin harvoin. Suomalaisista 11-vuotiaista pojista 10 prosenttia on osallistunut tappeluun vähintään kolme kertaa vuoden aikana, mikä on keskimääräistä harvemmin (Inshley ym. 2016). Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan oppilaista lähes neljännes (22 %) oli osallistunut vuoden aikana tappeluun, jossa on käytetty väkivaltaa. Pojista tappeluun on osallistunut 35 ja tytöistä 10 prosenttia. Kiusatuksi joutuneet ovat olleet tappeluissa useammin kuin muut. (Leinonen ym. 2014.)

Varkausrikollisuus on vähentynyt selvästi 15–17-vuotiailla nuorilla 2000-luvulla. Alle 15-vuotiaiden varkausrikollisuudessa on tapahtunut jonkin verran nousua 2000-

luvun aikana, mutta viimeisten vuosien aikana teot ovat vähentyneet. Nuorten tekemät vahingontekorikokset lisääntyivät 1990-luvun puolestavälistä 2000-luvun puoleen väliin asti. Tämän jälkeen tekomäärät ovat kääntyneet selvään laskuun. (Rikolisuustilanne 2015.) Vuoden 2016 nuorisoriikollisuuskyselyn (NRK) mukaan vuoden aikana yhdeksäsluokkalaista kuusi prosenttia oli tehnyt vahinkoa koulussa ja yhdeksän prosenttia muualla. Viisi prosenttia oli varastanut kaupasta ja 11 prosenttia koulusta. Seitsemän prosenttia oli osallistunut tappeluun. (Näsi 2016.)

1.1.3 Kouluyhteisön hyvinvointi ja osallisuus

Koulun yhteisöllisyys ja oppimisympäristö. Oppilaiden kouluviihtyvyyteen vaikuttavat kokemukset koulunkäynnistä ja kouluyhteisön sosiaaliset suhteet. Tukemalla kouluviihtyvyyttä voidaan vahvistaa oppimista ja hyvinvointia. Ne oppilaat, jotka kokevat koulunkäynnin myönteisenä, menestyvät opinnoissaan muita oppilaita paremmin. Koulunkäynnistä pitävien nuorten osuus on lisääntynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana. (Kämppe 2012.)

Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan suurin osa (91 %) viidesluokkalaista pitää luokan oppilaiden keskinäisiä suhteita hyvinä tai todella hyvinä ja samoin oppilaiden ja opettajien välisiä suhteita. Tyttöjen ja poikien välillä ei ole eroa siinä millaiseksi he kokevat luokan oppilaiden väliset suhteet, mutta tytöt pitävät oppilaiden ja opettajien välisiä suhteita parempina kuin pojat. (Leinonen ym. 2014.) WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan kolme neljänestä suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä (78 %) ja pojista (75 %) pitää koulukavereita ystävällisinä ja auttavaisina (Inshley ym. 2016). Oppilaiden ja opettajien välinen suhde on kehittynyt myönteisesti, ja opettajalta saadaan tarvittaessa tukea yhä yleisemmin (Kämppe ym. 2012). Oppilaat kokevat opettajat usein oikeudenmukaisina, mutta hieman etäisinä. Osa kokee, että opettaja ei ole kiinnostunut heidän kuulumisistaan. (Kouluterveyskysely 2000/2001–2015, Kämppe ym. 2012.)

Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan kolme neljästä (77 %) pitää koulunkäynnistä melko tai hyvin paljon. Tytöt pitävät koulunkäynnistä poikia enemmän. Mitä parempana viidesluokkalainen pitää sosiaalisia suhteita koulussa ja mitä paremmaksi hän tuntee osallisuutensa, sitä enemmän hän pitää koulunkäynnistä. Ne oppilaat, jotka harrastavat jotakin, pitävät koulunkäynnistä enemmän kuin muut. Myös koulutyön koettu työ määrä on yhteydessä koulunkäynnistä pitämiseen. (Leinonen ym. 2014.) WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä 20 ja pojista 12 prosenttia pitää koulunkäynnistä paljon, mikä on huomattavasti vähemmän kuin muissa maissa keskimäärin (Inshley ym. 2016).

Kokemukset koulutyön kuormittavuudesta ovat lisääntyneet. Alemmilla luokilla koulutyö koetaan vähemmän kuormittavaksi kuin ylemmillä luokilla. Koettu kuor-

mittavuus ei liity ainoastaan koulutyön määrään, vaan myös sen laatuun ja opiskeluun liittyviin psyykkisiin ja sosiaalisiin tekijöihin. Myös koulun ilmapiirillä ja koulun aikuisilta saadulla tuella on merkitystä koulutyön kuormittavuuden ja kouluuupumuksen kannalta. (Mustonen & Latvala 2008, Kämppi 2012.) Perusopetuksessa koulun keskeyttäneitä on vähän. Lukuvuonna 2014–2015 koulun kesken jättäneitä oli yhteensä 372. Koulupudokkaista yli puolet on poikia. (Koulutuksen keskeyttäminen 2014.)

WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä neljännes (26 %) ja pojista kolmannes (30 %) kokee koulutyön aiheuttavan paineita (Inshley ym. 2016). Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (2014) kolme neljästä (76 %) viidesluokkalaisesta pitää koulutyöhön liittyvää työmäärää sopivana. Pojat kokevat koulutyön määrän liian suureksi tyttöjä useammin. Mitä huonompana oppilas pitää oppilaiden ja opettajien välisiä suhteita ja mitä huonommaksi hän kokee osallisuutensa koulussa, sitä useammin hän pitää työmäärää liian suurena. (Leinonen ym. 2014.)

Koulussa pärjääminen ja oppiminen. WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä 81 ja pojista 73 prosentin mielestä opettaja arvioi heidän pärjäävän koulussa hyvin tai erittäin hyvin luokkakavereihin verrattuna. Osuudet ovat kansainvälistä keskitasoa. (Inshley ym. 2016.) Vanhempien koulutus, ammatti ja kodin varallisuus ovat yhteydessä oppilaiden koulumenestykseen sekä erilaisiin taitoihin ja osaamiseen koulussa (OECD 2016, Vettenranta ym. 2016a).

Kansainvälisen vuoden 2015 PISA-tutkimuksen mukaan 15-vuotiaat suomalaisnuoret ovat lukutaidossa edelleen parhaiden joukossa ja matematiikan osaaminen on säilynyt ennallaan. Jo kymmenen vuotta jatkunut oppimistulosten lasku on taittunut lukutaidossa ja matematiikassa se on hidastunut. Toisaalta kodin sosioekonomisen taustan vaikutus oppimistuloksiin on kasvussa. Tyttöjen ja poikien osaamisen taasoero on kasvanut ja se on OECD-maiden suurin. Suomi on ainoa maa, jossa erinomaisesti osaavista oppilaista enemmistö oli tyttöjä. Koulujen väliset erot ovat edelleen OECD-maiden pienimpiä, mutta alueelliset erot nousevat esille entistä vahvemmin. Varsinkin pääkaupunkiseudun tulokset olivat huomattavasti muita parempia, erityisesti Länsi- ja Itä-Suomeen verrattuna. Motivaatio opiskella luonnontieteitä, arvostus luonnontieteitä kohtaan ja suoritusluottamus osaamista kohtaan ovat OECD-maiden keskiarvoa heikompia. (OECD 2016, Vettenranta ym. 2016a.)

Suomalaisten neljäsluokkalaisten tiedolliset ja taidolliset oppimistulokset kansainvälisessä PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) 2011 -lukutaitotutkimuksessa olivat erinomaiset. Sen sijaan lasten lukemismotivaatio ja sitoutuminen lukemisen opetukseen olivat vertailumaiden heikoimpia. Lisäksi oppimisen ilo on suomalaisilta hukassa jo neljännellä luokalla. Tyttöjen lukutaito on hieman parempi kuin poikien. Luetun ymmärtämisen osaamiserot ovat kansainvälisesti verrattuna tutkimusmaiden pienimpiä. Osaamiseen ei juuri vaikuta asuinalue,

mutta kodin varallisuustaso on yhteydessä oppimistuloksiin niin lukutaidossa kuin matematiikassa ja luonnontieteissäkin. (Kupari ym. 2012.)

PISA-tutkimuksessa havaittu notkahdus nuorten osaamisessa näkyy myös neljäs-luokkalaissilla. Kansainvälisessä matematiikan ja luonnontieteiden osaamista neljäs-luokkalaissilla arvioivassa TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) -tutkimuksessa etenkin poikien tulokset ovat heikentyneet. Tytöt ovat selvästi parempia kuin pojat kaikilla matematiikan ja luonnontieteiden osa-alueilla. Neljäs-luokkalaisten luonnontieteiden ja matematiikan osaaminen on heikentynyt selvästi vuosien 2011 ja 2015 välillä, mutta silti suomalaislasten tiedolliset ja taidolliset oppimistulokset ovat kansainvälisessä vertailussa hyvät ja selvästi yli OECD-maiden keskiarvon. Suomalaislapset pitävät luonnontieteistä ja matematiikasta sekä luottavat itseensä oppijoina selvästi OECD-maiden keskiarvoa vähemmän ja kokevat olevansa vähemmän sitoutuneita opetukseen. Näillä motivaatiotekijöillä on suuri merkitys osaamiselle. (Vettenranta ym. 2016b.)

Ystävät. Nuoren vapaa-aikaan kuuluvat ennen kaikkea ystävät. Nuoren koulun ulkopuolinen arki rakentuu kaverisuhteiden varaan. Kavereiden kanssa ei välttämättä tehdä mitään erityistä, vaan hengataan. (Nuorista Suomessa 2016.) Kavereiden kanssa oleilu on tärkeää 69 prosentille viidesluokkalaissista, tytöille tärkeämpää kuin pojille. Lähes 80 prosentilla on kolme tai useampia läheisiä ystäviä. Lähes kaksi kolmannesta (62 %) viettää ystävien kanssa aikaa kouluajan ulkopuolella vähintään neljänä päivänä viikossa. (Leinonen ym. 2014.)

Nuorisobarometrin (2015) mukaan lähes kaikilla (98 %) 15–29-vuotiailla nuorilla on sellaisia ystäviä, joiden kanssa voi keskustella luottamuksellisesti omista asioista. Lähes kolme neljästä 15–19-vuotiaista tapaa ystäviään päivittäin ja 7–14-vuotiaat vielä tiiviimmin. Nuorten päivittäinen yhteydenpito kavereiden kanssa netin kautta (75 %) on päivittäistä puhelinyhteyttä (40 %) ja kasvotusten tapaamista (52 %) yleisempää.

Välitunnit ja koulumatkat. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa (2016) -tutkimuksen mukaan seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaiset liikkuvat välitunneilla vähemmän ja istuvat enemmän kuin kolmas- ja viidesluokkalaiset, jotka ovat lähes kaikki välitunnit ulkona. Koululaisista neljäsosa on osallistunut koulussa välituntitoiminnan suunnitteluun. Suurin osa koululaisista kulkee koulumatkansa kävelen tai pyöräillen, yhdeksäsluokkalaiset nuorempia ikäryhmiä harvemmin.

Koulupäivän liikuntaa lisäävät toimenpiteet ovat yleistyneet. Kolmessa neljästä peruskoulusta koulun piha on liikkumiseen innostava lähiliikuntapaikka, jota hyödynnetään myös koulupäivän ulkopuolella. Oppilaita on aktivoitu koulumatkaliikuntaan 65 prosentissa ja koulutettu liikunnan vertaisohjaajiksi 54 prosentissa kouluista. Reilussa puolessa kouluista järjestetään pitkiä liikuntavälitunteja. Liikunnan lisääminen koulupäivään oli vuonna 2015 selkeästi yleisempää kuin kaksi vuotta aiemmin. (Wiss ym. 2016a.)

Lasten ja nuorten liikunnan kansainvälisessä vertailussa Suomen vahvuuksia ovat monipuoliset liikuntaohjelmat, rakennetut liikuntapaikat ja koulujen monipuoliset aktivointitoimet. Toisin kuin monissa länsimaissa, myös koulumatkojen kulkeminen jalan tai pyörällä on hyvällä tasolla. Suurimmat kehityskohteet liittyvät lasten ja nuorten fyysiseen kokonaisaktiivisuuteen. (Lasten ja nuorten liikunta 2014.)

Osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet. Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan suuri osa (89 %) viidesluokkalaista tytöistä ja pojista pitää osallisuuttaan koulussa hyvänä tai todella hyvänä. Yli 90 prosenttia tuntee kuuluvansa kouluun ja olonsa turvalliseksi. Tytöt tietävät poikia enemmän miten vaikuttaa koulun asioihin. Noin viidennes (18 %) oppilaista on osallistunut paljon erilaisiin koulun toimintoihin, kuten koulukiusaamisen ehkäisy-suunnitelman ja järjestyssääntöjen laatimiseen sekä koulun tilojen, kouluruokailun, juhlien ja retkien suunnitteluun. Kuitenkin lähes neljännes (23 %) ei ole osallistunut lainkaan näihin toimintoihin. Tytöt ovat osallistuneet hieman enemmän kuin pojat. (Leinonen ym. 2014.) Yli kolmannes (39 %) 8. ja 9. luokkalaista ei tiedä, miten he voisivat vaikuttaa koulunsa asioihin (Kouluterveyskysely 2015).

Oppilaiden osallistuminen koulun toiminnan suunnitteluun, järjestämiseen ja arviointiin on selkeästi yleistynyt viime vuosina, mutta edelleen sekä oppilaiden että vanhempien osallistumiseen ja sen mahdollistamiseen tulisi kiinnittää huomiota. Lukuvuonna 2014–2015 oppilaat osallistuivat kouluruokailun suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin kahdessa kolmesta (67 %) perusopetuksen koulusta. Myös koulun toiminnan arviointiin, koulun tilojen ja pihojen suunnitteluun sekä järjestyssääntöjen laatimiseen osallistuminen oli yleistä (65–60 %). (Wiss ym. 2016a.)

Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa (2015) -tiedonkeruun (TEA) mukaan lähes 90 prosentissa peruskouluista on opetussuunnitelmassa kuvattu keinot, joilla oppilaiden (87 %) ja vanhempien (88 %) osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia koulun toimintaan edistetään. Oppilaiden ja vanhempien näkemykset vaikuttavat kuitenkin kuntien lasten ja nuorten palvelujen suunnittelussa ja päätöksenteossa vain vähän (Perälä ym. 2011, Kanste ym. 2014).

Oppilailla ja vanhemmilla on oikeus tulla kuulluksi, osallistua ja vaikuttaa itseä koskeviin päätöksiin ja asioihin. Osallisuus ei tarkoita vain osallistumista tai läsnä olemista, vaan sitä, että oppilaat ja vanhemmat ovat mukana suunnittelemassa, toteuttamassa ja arvioimassa toimintaa, johon he osallistuvat. Osallisuus edellyttää, että voi ilmaista mielipiteensä, on mahdollisuus valita ja saada tietoa sekä vaikuttaa ikä kautensa mukaisella tavalla toimintaan. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 1989.) Oppilaiden osallisuuden tukeminen edellyttää yhteisöllistä toimintakulttuuria, jossa painotetaan turvallista luokka- ja kouluyhteisöä sekä oppilaiden mielipiteiden kuulemistä. Käytössä on paljon osallisuutta tukevia toimintatapoja, kuten erilaiset vertaistoiminnan muodot ja palautteen kysyminen. (Perälä ym. 2015.)

Vaikka oppilaiden ja vanhempien osallisuuden ja vaikuttamisen mahdollisuudet ovat viime vuosina parantuneet, niiden toteutumisessa on edelleen puutteita. Esi-

merkiksi 8. ja 9. luokkalaisista puolet kokee, että opettajat eivät ole kiinnostuneita oppilaan kuulumisista, ja kolmannes kokee, että opettajat eivät rohkaise ilmaiseen mielipiteitä (Kouluterveyskysely 2015). Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) tavoitteena on vahvistaa oppilaiden ja heidän vanhempiansa osallisuutta opiskeluhuollossa. Kuntaliiton kyselyn mukaan yli puolessa kunnista arvioitiin, että lain myötä oppilaiden osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet paranevat kouluissa samoin kuin vanhempien ja huoltajien osallisuus (Kuntaliitto 2014).

Koulukiusaaminen ja siihen puuttuminen. WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan koulukiusatuksi joutuminen ei ole Suomessa muita maita yleisempää. Suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä kymmentä ja pojista 14 prosenttia on kiusattu koulussa vähintään kaksi kertaa kuussa viime kuukausien aikana. Mitä parempi on perheen taloudellinen tilanne, sitä harvinaisempaa lapsen kiusatuksi joutuminen on. Muiden oppilaiden kiusaamiseen osallistuminen on Suomessa hieman harvinaisempaa kuin muissa maissa keskimäärin. (Inshley ym. 2016.)

Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (2014) havaittiin, että 70 prosenttia viidesluokkalaisista ei ole joutunut kiusatuksi koulussa ja 80 prosenttia ei ole kiusannut muita. Pojat kiusaavat ja tulevat kiusatuiksi tyttöjä useammin. Kiusaajat ovat usein itsekkin kiusattuja. Kiusatuksi joutuminen on yhteydessä huonoihin oppilaiden välisiin suhteisiin, heikkoon osallisuuden kokemukseen koulussa, yksinäisyyteen ja väkivaltaisiin tappeluihin osallistumiseen. Sillä, onko oppilas osallistunut koulukiusaamisen ehkäisy-suunnitelman laatimiseen koulussa, ei havaittu yhteyttä kiusatuksi tulemiseen eikä toisten kiusaamiseen. (Leinonen ym. 2014.)

Yleisimpiä viidesluokkalaisten oppilaiden kiusaamistapoja ovat nimittely, kiusoittelu loukkaavalla tavalla tai naurunalaiseksi tekeminen, tapahtumien tai kaveripiirin ulkopuolelle jättäminen, valheiden tai perättömien huhujen levittely ja epäsuositukseksi tekeminen. Tyttöjä kiusataan poikia useammin jättämällä tapahtumien tai kaveripiirin ulkopuolelle tai kännykän välityksellä. Poikia kiusataan tyttöjä useammin lyömällä, potkimalla, tönimällä tai lukkojen taakse telkeämällä sekä seksuaalisävytteisin vitsein, huomautuksin tai elein. (Leinonen ym. 2014.) Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan seksuaalisuutta loukkaavaa kiusaamista tai nimittelyä on kokenut toistuvasti 8. ja 9. luokkalaisista tytöistä kolme ja pojista neljä prosenttia. WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan nettikiusaaminen on Suomessa harvinaisempaa kuin muissa maissa keskimäärin (Inshley ym. 2016).

Koulukiusaamisen ehkäisemiseksi on tehty paljon työtä kouluissa KiVa Koulu -toimenpideohjelmalla, jolla ehkäistään ja vähennetään koulukiusaamista. Ohjelma lisää myös kouluviihtyvyyttä ja -motivaatiota sekä vähentää masennus- ja ahdistuneisuusoireilua. (KiVa Koulu® 2012.) Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa (2015) -tiedonkeruun (TEA) mukaan 29 prosentissa kouluista esiintyi kerran viikossa tai useammin tapahtuvaa kiusaamista. Noin kolmanneksessa kouluista on opetussuunnitelmaan kirjattu käytäntö kiusaamisen ehkäisemiseksi, tunnistamiseksi, siihen puuttumiseksi ja seurantaan. Vähän yli puolessa kouluista näistä

kiusaamiseen liittyvistä menettelytavoista on muuten kirjattu yhteinen käytäntö. Koulukiusaamisen yleisyyttä seurataan melkein kaikissa kouluissa: yleisimmin opettajan, oppilaan ja vanhemman välisissä keskusteluissa, kouluterveydenhuollon terveystarkastuksissa sekä KiVa Koulu -tilannekartoituksella tai muulla toistuvalla oppilaskyselyllä.

1.1.4 Terveys, avun saaminen ja palvelut

Koettu terveys. Suurin osa koululaisista voi hyvin ja he ovat tyytyväisiä elämäänsä, mutta osalla on terveyteen ja hyvinvointiin, koulunkäyntiin ja oppimiseen, perheeseen tai vapaa-aikaan liittyä ongelmia (Solantaus & Paavonen 2009, Paananen & Gissler 2011). Koetulla terveydellä tarkoitetaan henkilön ilmaisemaa subjektiivista kokemusta omasta yleisestä terveydentilastaan (Manderbacka 2005, Rahkonen ym. 2007). Lapsilla ja nuorilla koettu terveys ei merkitse vain pitkäaikaissairauden tai vamman puuttumista, vaan myös yleisempää ymmärrystä itsestä. Koettuun terveyteen vaikuttavat monet terveydelliset, lääketieteelliset, psykologiset, sosiokulttuuriset ja käyttäytymiseen liittyvät sekä sosiaaliset tekijät, kuten perhe, vertaiset ja koulu. (Inchley ym. 2016.)

WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä ja pojista viisi prosenttia kokee terveytensä kohtalaiseksi tai huonoksi, 13-vuotiaista tytöistä 16 ja pojista 15 prosenttia sekä 15-vuotiaista tytöistä ja pojista 17 prosenttia. Kansainvälisesti 11- ja 13-vuotiaiden luvut on keskiarvoa parempia ja 17-vuotiaiden kansainvälistä keskitasoa. (Inchley ym. 2016.) Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös Kouluterveyskyselystä (2015), jossa keskinkertaiseksi tai huonoksi terveytensä kokee 16 prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista, tytöistä 19 ja pojista 13 prosenttia. Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (2014) suurin osa (91 %) viidesluokkalaista piti terveyttään vähintäänkin hyvänä. Vähän liikuntaa harrastavat ja ne, joilla on paljon ruutu-aikaa pitävät terveyttään muita huonompana. Huonoksi koettu terveys on yhteydessä myös erilaisiin oireisiin ja kehonkuvaan, yksinäisyyteen ja perheen heikoksi koettuun taloudelliseen tilanteeseen. (Leinonen ym. 2014.)

Koululaisilla esiintyy jonkin verran toistuvaa somaattista ja psyykkistä oireilua, joka on usein yhteydessä koettuun stressiin. Tavallisimpia oireita ovat päänsärky, niska-hartiasäryt, väsymys ja uupumus sekä keskittymisvaikeudet, joiden yleisyyden on arvioitu olevan 10–17 prosenttia. (Mäki 2012a.) Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan lähes viidennes kärsii erilaisista oireista useammin kuin kerran kuukaudessa. Yleisin oire on ärtyneisyys ja pahantuulusuus. Oireet kasautuvat samoille lapsille. Tytöillä on oireita useammin kuin pojat. Tytöt kärsivät erityisesti päänsärystä, vatsakivuista, niska-hartiasäryistä, ärtyneisyydestä tai pahantuulisuudesta, nukahtamisvaikeuksista, huimauksesta ja jännittyneisyydes-

tä. Rungas oireilu on yhteydessä huoliin, kiusatuksi joutumiseen ja koettuun perheen heikkoon taloudelliseen tilanteeseen. (Leinonen ym. 2014.)

Mieliala. Mielenterveyden häiriöt ovat koululaisten ja nuorten tavallisimpia terveysongelmia. Arviolta viidennes 15–25-vuotiaista nuorista kärsii mielen toimintoihin tai käyttäytymiseen liittyvistä oireista ja toimintakyvyn heikkenemisestä, kuten masennuksesta, ahdistuneisuudesta, käyttäytymis-, tarkkaavuus- tai syömishäiriöistä. (Aalto-Setälä 2010, Marttunen & Kaltiala-Heino 2011.) Noin puolet aikuisiän mielenterveyden häiriöistä on alkanut ennen 14 vuoden ikää. Mielenterveyden häiriöt lisääntyvät lapsuudesta nuoruuteen siirryttäessä, ja nuorilla niitä on noin kaksi kertaa useammin kuin lapsilla. (Marttunen ym. 2013.)

Alakouluikäisistä noin kaksi prosenttia kärsii masennustiloista. Kymmenen vuoden iän jälkeen ja murrosiässä masennustilat yleistyvät. Masennus on jonkin verran yleisempää tytöillä kuin pojilla. Kouluikäisen (6–12-vuotiaiden) masennus ilmenee usein alakuloisena mielialana, ilmeinä ja eleinä. Lapsen koulusuoritukset heikkenevät ja kaverisuhteissa ilmenee ongelmia. Usein masennus ilmenee väsymyksenä, keskittymiskyvyttömyytenä, somaattisina oireina, aggressiivisuutena, uhmakkuutena tai käytösongelmina. (Huttunen 2015.)

Varhaisnuorilla (12–14-vuotiailla) masennus ilmenee usein joko ruumiillisina oireina tai erilaisina käytöshäiriöinä. Murrosiässä masentunut nuori kääntyy usein sisäänpäin. Masennuksen vuotuinen esiintyvyys nuorilla on noin 5–8 prosenttia. Masennustiloihin liittyy usein joku muu samanaikainen mielenterveyden häiriö, kuten ahdistuneisuus- tai päihdehäiriö. (Huttunen 2015.) Vuosien 2010–2011 kouluterveyskyselyssä 18 prosenttia 8. ja 9. luokkalaista tytöistä ja kahdeksan prosenttia pojista koki keskivaikeaa tai vaikeaa masennusoireilua. Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (2014) tytöistä ja pojista 18 prosenttia on kärsinyt masennusoireista vähintään kerran viikossa puolen vuoden aikana. Masennusoireiden kokeminen on yhteydessä yksinäisyyteen, huonoon koettuun terveyteen, vähäiseen koulunkäynnistä pitämiseen, kodin huonoon ilmapiiriin ja kiusatuksi joutumiseen. (Leinonen ym. 2014.)

Ahdistuneisuushäiriöitä on kansainvälisesti arvioitu olevan 17–20 prosenttia lapsista. Nuorista noin 10–15 prosenttia kärsii vuoden aikana ahdistuneisuushäiriöstä. Useimmat ahdistuneisuushäiriöt ovat tavallisempia tytöillä kuin pojilla. Niihin liittyy usein muita samanaikaisia häiriöitä, kuten toinen ahdistuneisuushäiriö, masennus tai päihdehäiriö. (Pihlakoski 2011.) Kouluterveyskyselyn mukaan 12 prosenttia 8. ja 9. luokkalaista kokee kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuusoireilua, pojista kuusi ja tytöistä 17 prosenttia. Koulu-uupumuksesta kärsii 14 prosenttia, pojista 12 ja tytöistä 16 prosenttia. (Kouluterveyskysely 2015.) Mielenterveyshäiriöt ovat nuoruusiäisten tärkein toimintakykyä heikentävä sairausryhmä (Pihlakoski 2011).

Huolet ja avun saaminen. Suomessa noin viidennes (18 %) alle 18-vuotiaista elää yhden huoltajan perheessä (Perheet 2015). Köyhyys on yleisintä yksinhuoltajien keskuudessa, joista 19 prosenttia elää köyhyysrajan alapuolella. Kahden vanhemman

lapsiperheistä ja pariskunnista alle viisi prosenttia on tämän rajan alla. Köyhyys näyttäisi lisääntyvän vuosina 2015–2016 yksinhuoltajien ja alle 18-vuotiaiden keskuudessa. (Moisio ym. 2016.) Vuonna 2014 pienituloisissa kotitalouksissa asui noin 108 000 lasta. Lasten pienituloisuus on muutaman vuoden laskun jälkeen kääntynyt nousuun. (Tulonjakotilasto 2014.) Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan lapsista noin kaksi prosenttia on sitä mieltä, että heidän perheensä ei tule kovin hyvin tai ei lainkaan toimeen taloudellisesti. Näistä lapsista yli neljännes (28 %) kokee kotinsa ilmapiirin melko tai todella huonoksi. (Leinonen ym. 2014.)

Suurin osa (yli 90 %) viidesluokkalaista on kuitenkin vähän huolissaan. Tytöt ovat huolissaan useammasta asiasta kuin pojat. Huolet näyttävät kasaantuvan samoille lapsille. Lapsista 12 prosenttia on paljon huolissaan läheisen liiallisesta alkoholinkäytöstä. Kahdeksan prosenttia on huolissaan siitä, että kukaan ei kuuntele heitä. Seitsemän prosenttia tuntee itsensä yksinäiseksi melko tai hyvin usein. Niitä lapsia, jotka ovat paljon huolissaan, yhdistää yksinäisyys, erilaisista oireista kärsiminen, itseä liian lihavana tai laihana pitäminen, vaikeus puhua itseä vaivaavista asioista, kodin huono ilmapiiri, luokan oppilaiden huonot suhteet sekä kiusatuksi tuleminen ja muiden kiusaaminen. (Leinonen ym. 2014.) Lapsibarometrin (2016) mukaan 6-vuotiaiden lasten elämässä ylivoimaisesti suurin surua tuottava asia on kiusaaminen tai satuttaminen. Lisäksi surulliseksi tekee kavereiden puute tai leikeistä ulos jääminen sekä perheestä erossa oleminen.

Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan läheisen ihmisen liiasta alkoholin käytöstä on aiheutunut haittoja ja ongelmia 11 prosentille 8. ja 9. luokkalaisista, tytöistä 15 ja pojista kahdeksalle prosentille. Alkoholinkäyttö on siirtynyt koteihin. Osa lapsista on tottunut näkemään vanhempiensa käyttävän alkoholia. Monissa kodeissa alkoholinkäyttö hallitsee elämää. Tällä hetkellä Suomessa noin 65 000–70 000 lapsen vanhemmalla on vakava päihdeongelma. Lapsilla ja nuorilla on kuitenkin erilaisia selviytymiskeinoja vaikeissa tilanteissa. Yhteiskunnan ja lähiyhteisöjen antama tuki ja sen vahvistaminen on tärkeää lapsia ja nuoria autettaessa. (Holmila ym. 2016.)

Suomalaisissa perheissä esiintyy Pohjoismaista eniten perheväkivaltaa. Poliisin tietoon tulleet perheväkivaltatapaukset ovat lisääntyneet 2000-luvulla. Lasten kodissaan näkemä väkivalta on useimmin lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa, ei äitiin tai isään kohdistuvaa. Nuoret näkevät kotonaan myös sisaruksiinsa ja vanhempiinsa kohdistuvaa väkivaltaa. Yleisin perheväkivallan muoto näyttäisi olevan vanhempien lapsiinsa kohdistama väkivalta. Perheväkivallan eri muodot ilmenevät usein samoissa perheissä. Kuten muunkin väkivallan, myös perheväkivallan, on havaittu kasautuvan. (Salmi ym. 2009, Fagerlund ym. 2014.)

Yläkouluikäinen nuori turvautuu ongelmissaan useimmiten perheeseen tai kavereihin. Yli puolet hakisi apua perheeltä, sukulaisilta ja kavereilta. Noin yhdeksän prosenttia yrittäisi selvittää omin avuin, ja noin seitsemän prosenttia ei hakisi apua mistään. Koulupsykologilta tai terveydenhoitajalta apua pyytäisi noin viisi prosenttia.

Koulupsykologilta pyydetäisiin apua masennus- ja ahdistusoireisiin sekä äkillisiin kriiseihin. Terveystietäjän apua kysyttäisiin päihdeongelmiin. Internetin merkitys avuntarjoajana esimerkiksi päihdeongelmiin tai masennusoireisiin oli melko vähäinen. Internetistä hakisi apua hieman alle viisi prosenttia nuorista. (Markkola 2014.)

Oppilaan ja hänen perheensä avun tai tuen saaminen voi edellyttää useiden opiskeluhollossa toimivien ammattilaisten, koulun ulkopuolisten (erityispalvelujen tai erikoissairaanhoidon) tai muiden tahojen yhteistyötä. Oikea-aikaisen ja riittävän avun ja tuen varmistamiseksi tarvitaan selkeitä yhdessä sovittuja pelisääntöjä. (Perälä ym. 2015.)

Palvelut. Opiskeluholloilla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa. Opiskeluholtoyhteyteen kuuluvat oppilaan yksilöllinen opiskeluholto ja koulun yhteisöllisen hyvinvoinnin edistäminen. Opiskeluholtoon sisältyy koulun opetushenkilöstön toiminta sekä palvelut, joita ovat kouluterveydenholto (terveydentietäjä ja lääkäri) sekä koulupsykologi- ja kuraattoripalvelut. (VNA 2011, Hakulinen-Viitanen ym. 2014.)

Kouluterveydenholton henkilöstövoimavaroissa on tapahtunut myönteisiä muutoksia vuosina 2004–2015. Erityisesti myönteistä kehitystä on tapahtunut kouluterveydentietäjien henkilöstömitoituksessa. Toisaalta koululääkäreiden mitoitussuositus on toteutunut vain erittäin harvoissa terveyskeskuksissa, vaikka lääkäreiden työpanosta on selkeästi lisätty vuodesta 2007 lähtien. (Wiss ym. 2016b.)

Opiskeluholtopalvelujen järjestäminen on kehittynyt peruskouluissa myönteiseen suuntaan lukuvuodesta 2008–2009 lähtien. Lukuvuonna 2014–2015 terveydentietäjäpalvelut olivat käytettävissä lähes jokaisessa (98–99 %) koulussa. Lääkäri oli käytettävissä 87 prosentissa, koulupsykologi 88 prosentissa ja kuraattori 95 prosentissa kouluista. Vaikka opiskeluholtopalveluja on aiempaa paremmin käytettävissä, niin edelleenkin niitä ei ole kaikissa kouluissa ja työpanokset jäävät jälkeen suosituksista. Alueiden ja erikokoisten koulujen välillä on selviä eroja. Henkilöstömitoitutus on kaikissa ammattiryhmissä pienin alle 100 oppilaan kouluissa. Lääkärin ja psykologin työpanosta on määrällisesti eniten yli 500 oppilaan kouluissa. Toisaalta mitoitussuosituksen täyttyminen ei takaa laadukasta toimintaa, jos paikallisia erityispiirteitä ei oteta huomioon. Lisäksi jos opiskeluholtopalvelujen henkilöstöressursseissa on puutteita, niitä ilmenee kaikissa ammattiryhmissä. Lainsäädännön kehittäminen on lisännyt henkilöstövoimavaroja kouluissa, mutta alueellinen tasapaino ei toteudu. (Wiss ym. 2016a, Wiss ym. 2017.)

Kunnilla on velvollisuus järjestää oppilaiden laajat terveystarkastukset kolme kertaa kouluterveydenhollossa: ensimmäisellä, viidennellä ja kahdeksannella luokalla. Tarkastuksiin kutsutaan oppilaan molemmat vanhemmat tai huoltajat. Tarkoituksena on keskustella vanhempien, lasten ja koko perheen hyvinvoinnista ja tuen tarpeesta sekä sopia tarvittavista toimenpiteistä. Erityisenä tarkoituksena on vahvistaa vanhempien ja lasten voimavaroja. Tarkastus voidaan toteuttaa yhdessä tapaami-

sessä terveydenhoitajan ja lääkärin toimiessa työparina tai tarkastus voi muodostua useammasta tapaamisesta. (VNA 2011, Hakulinen-Viitanen ym. 2012.)

Henkilökunnan näkemysten mukaan laajoissa terveystarkastuksissa perheiden hyvinvointia arvioidaan monipuolisesti, vaikka henkilöstö- ja aikaresurssit ovat osin riittämättömiä. Laajoja terveystarkastuksia pidetään hyödyllisinä, koska niiden avulla päästään keskustelemaan asioista, joita ei muutoin mahdollisesti olisi tullut esille. Näin lapsen ja perheen tuen tarpeisiin päästään vastaamaan aikaisemmin ja kohdentamaan tukea sitä tarvitseville. (Hakulinen-Viitanen ym. 2014.)

Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon lainsäädäntöuudistuksessa tavoitteena on ollut palvelujen tasapuolisen saatavuuden ja laadun varmistaminen (Terveydenhuoltolaki 1326/2010, VNA 338/2011). Opiskeluhoollon palvelujen saatavuus on viime vuosina hieman parantunut, mutta kaikki opiskeluhoollon palvelut eivät ole helposti ja kattavasti saatavilla. Opiskeluhoollon työtapoja on yhtenäistetty ja tasalaatuisuutta vahvistettu laatimalla kirjallisia käytäntöjä. Puolella terveyskeskuksista on kirjattu käytäntö esimerkiksi terveystarkastuksista pois jäävien tuen tarpeen selvittämiseen ja neljäsosalla erityisen tuen tarpeen tunnistamiseen. Laajat terveystarkastukset toteutuvat entistä kattavammin. Neljä viidestä terveyskeskuksesta toteuttaa ensimmäisen ja kahdeksannen luokan laajan terveystarkastuksen sekä yhdeksän kymmenestä terveyskeskuksesta viidennen luokan laajan terveystarkastuksen säädösten mukaisesti. (Hakulinen-Viitanen ym. 2014, VM 2014.)

1.1.5 Tietoa lasten hyvinvoinnista ja palveluista

Tutkimuksessa kerättiin tietoa viidesluokkalaisilta oppilailta perheestä ja vapaa-ajasta, kouluyhteisöstä, terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista. Viidesluokkalaisten ja heidän perheidensä tilanteesta haluttiin saada laajasti tietoa, joten kysely toteutettiin samanaikaisesti myös vanhemmille (Kanste ym. 2016). Tiedonkeruut toteutettiin samanaikaisina otoksina siten, että oppilaan ja vanhemman vastaukset voitiin yhdistää.

Aikaisemmissa lapsiin ja nuoriin kohdistuneissa tiedonkeruissa on kerätty tietoa kouluterveyskyselyssä 8. ja 9. luokkalaisilta (Kouluterveyskysely 2000/2001–2015), Nuorten terveystapatutkimuksessa 12–18-vuotiailta nuorilta (Nuorten terveystapatutkimus 2015) sekä Lasten ja nuorten terveysseurantatutkimuksessa (LATE) 8. luokkalaisilta (Mäki ym. 2010). Lisäksi on useita muita säännöllisesti toteutettavia tutkimuksia ja selvityksiä lasten ja nuorten näkökulmasta. Esimerkiksi viidesluokkalaisten Länsi- ja Keski-Uudenmaan alueen hyvinvointi -selvityksessä (2014) oppilailta on kysytty kokemuksia koulussa viihtymisestä, harrastuksista ja elintavoista, ystävistä ja perhesuhteista sekä huolista (Leinonen ym. 2014). Vuosittain julkaistavassa Nuorisobarometrissa on selvitetty 15–29-vuotiaiden nuorten arvoja ja asenteita (Nuorisobarometri 2016). Lapsiuhritutkimus on kuudes- ja yhdeksäsluok-

kalaisille toteutettu valtakunnallinen kyselytutkimus väkivaltakokemuksista (Fagerlund ym. 2014). Fin-HIT (Hyvinvointi Teini-iässä) on valtakunnallinen, 9–12-vuotiaiden lasten ja nuorten terveyttä ja elintapoja koskeva tutkimus (Terveystutkimus Fin-HIT 2017). TAM-projektissa on toteutettu pitkäaikainen seurantatutkimus 16-vuotiaiden elämänculusta, mielenterveydestä ja hyvinvoinnista (Huurre ym. 2003, Mustonen ym. 2013). Luuppi-kysely (2014) vuosiluokilla 5, 7 ja 9 tuottaa tietoa lasten ja nuorten näkemyksistä vapaa-ajasta, hyvinvoinnista, turvallisuudesta, koulusta, tulevaisuudesta ja vaikuttamisesta. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytymisen Suomessa (LIITU) -tutkimuksessa (2016) selvitetään 9–15-vuotiaiden (kolmas-, viides-, seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten) lasten ja nuorten liikuntakäyttäytymistä sekä liikuntaan liittyviä asenteita, arvoja ja kokemuksia kyselyn ja liikemittarin avulla. Fyysisen toimintakyvyn Move-mittaukset tehdään kaikille perusopetuksen 5. luokkalaistille (Move 2016). Lapsibarometrin tarkoituksena on tuottaa säännöllisesti kokemustietoa 6-vuotiaiden lasten hyvinvoinnista, arjesta ja elämästä (Lapsibarometri 2016).

Kansainvälisesti tietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnista, terveydestä ja oppimisesta heidän omasta näkökulmastaan kerätään systemaattisesti useissa eri maita koskevilla tutkimuksissa. Esimerkiksi usean eurooppalaisen yliopiston koordinoima Lasten maailmat (Children's Worlds, International Survey of Children's Well-Being, ISCWeB) on kansainvälinen kyselytutkimus, joka kerää tietoa 8–12-vuotiaiden lasten subjektiivisesta hyvinvoinnista, lasten elämästä ja päivittäisistä toiminnoista, heidän ajankäytöstään sekä erityisesti heidän omista näkemyksistään koskien hyvinvointia (Children's Worlds 2016). Lisäksi Unicefin Innocenti Report Card -sarjassa vertaillaan lasten hyvinvointia eri maissa (UNICEF Office of Research 2013).

WHO:n kanssa yhteistyössä toteutettavassa kansainvälisessä Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) tutkimuksessa eli WHO-koululaistutkimuksessa tarkastellaan 11–15-vuotiaiden koettua terveyttä, hyvinvointia ja terveystottumuksia (Kämppi ym. 2012, Inchley ym. 2016, Simonsen ym. 2016). Eurooppalaisessa ESPAD-koululaistutkimuksessa seurataan 15–16-vuotiaiden alkoholin, tupakan ja huumeiden käytössä tapahtuvia muutoksia (ESPAD 2015).

OECD:n jäsenmaiden yhteisessä PISA-tutkimusohjelmassa (Programme for International Students Assessment) selvitetään 15-vuotiaiden (8. ja 9. luokkalaisten) oppimista tukevia opiskeluasenteita ja -taitoja, opiskeluympäristöä kotona ja koulussa, kodin sosiaalista asemaa ja tukea opiskelulle, oppilaiden ajankäyttöä sekä heidän suhtautumistaan kouluun ja oppimiseen (OECD 2016, Vettenranta ym. 2016a). TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) ja PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) ovat kansainvälisiä koulusaavutustutkimuksia. TIMSS-tutkimuksissa arvioidaan 4. ja 8. luokkalaisten matematiikan ja luonnontieteiden osaamista (Kupari ym. 2012) sekä PIRLS-tutkimuksissa 4. luokkalaisten lukutaitoa ja erityisesti luetun ymmärtämistä. (Vettenranta ym. 2016b.)

Lisäksi kansainvälinen ICCS (International Civic and Citizenship Education Study) on nuorten yhteiskunnallisten osaamisen, osallistumisen ja asenteiden tutkimus 8. luokkalaisten (ICCS 2016).

Erilaisissa kyselyissä, selvityksissä ja tiedonkeruissa tietoa on tuotettu erityisesti terveys-, hyvinvointi- ja osaamisnäkökulmista, mutta avun saamista, palveluja ja palvelujen tarpeisiin vastaavuutta koskevaa tietoa on tuotettu niukasti. Suomessa lapsia ja nuoria koskevaa tietoa keräävät säännöllisesti useat eri tahot. Tiedonkeruu on hajanaista ja toteutettu vaihtelevin menetelmin, joten tulosten vertaileminen on osin vaikeaa. Lisäksi valtakunnallista, systemaattista ja säännöllisesti toteutettavaa tiedonkeruuta pienten koululaisten ja erityisesti alle kouluikäisten lasten hyvinvoinnista ja terveydestä heidän omasta ja vanhempien näkökulmasta ei ole saatavilla.

Tässä tutkimuksessa viidesluokkalaisten ja heidän vanhempiansa tiedonkeruut toteutettiin ennen oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) voimaantuloa. Laki korostaa yhteisöllisyyttä, ehkäisevää toimintaa ja opiskeluhoillon johtamista toiminnallisena kokonaisuutena. Tässä raportissa kuvataan viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä perheestä ja vapaa-ajasta, kouluyhteisöstä, terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista. Tämän raportin tulokset täydentävät viidesluokkalaisten oppilaiden vanhemmille suunnatun kyselyn tuloksia, jotka on kuvattu erillisessä raportissa (Kanste ym. 2016). Tässä raportissa käytetään termejä oppilas ja lapsi, joilla tarkoitetaan viidesluokkalaista. Lisäksi käytetään termiä vanhemmat, jolla tarkoitetaan viidesluokkalaisten oppilaan vanhempia tai huoltajia.

1.2 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä perheestä ja vapaa-ajasta, kouluyhteisöstä, omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisia näkemyksiä viidesluokkalaisten on perheestä ja vapaa-ajasta?
 - perheen yhteinen aika ja yhteiset tavat
 - lapsen suhde vanhempiin
 - elintavat
 - harrastukset ja liikunta
 - sosiaalisen median käyttö ja television katselu
 - väkivalta ja sen uhka
 - aikuiseksi kasvamisen
 - tupakointi, päihteet ja rikkeet.

2. Millaiseksi viidesluokkalaiset arvioivat kouluyhteisön toiminnan?
 - koulussa viihtyminen ja toisten kanssa toimeen tuleminen
 - luokan työrauha ja ilmapiiri
 - koulussa pärjääminen ja oppiminen
 - välitunnit ja koulumatkat
 - osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet
 - koulukiusaaminen ja siihen puuttuminen.

3. Millaiseksi viidesluokkalaiset arvioivat oman terveydentilansa ja mielialansa sekä avun saamisen ja palvelut?
 - terveydentila ja mieliala
 - huolet ja avun saaminen huoliin
 - palvelut.

1.3 Aineisto ja menetelmät

1.3.1 Kohderyhmä ja tiedonkeruu

Tutkimuksen kohderyhmä muodostuu Suomen perusopetuksen koulujen viidesluokkalaisista. Kyseessä on poikkileikkausasetelmassa tehty survey-tutkimus, jossa aineisto kerättiin sähköisellä kyselylomakkeella viidesluokkalaisilta oppilailta maaliskuun ja kesäkuun 2013 välisenä aikana. Tutkimuksen tiedonkeruun kanssa samanaikaisesti toteutettiin sähköinen kysely viidesluokkalaisten oppilaiden vanhemmille tai huoltajille. Tulokset on raportoitu erillisenä raporttina (Kanste ym. 2016).

Jokaisesta Suomen kunnasta valittiin oppilasmäärältään suurin suomenkielinen koulu vuoden 2012 kuntajaon ja Tilastokeskuksen oppilaitosrekisterin (Tilastokeskus 2013a) mukaan. Jokaisesta kouluista otettiin mukaan yksi viides luokka. Mukana olivat perus- ja yhtenäiskoulut, valtion ja kuntien koulut sekä erityiskoulut, joissa oli viidesluokkalaisia. Tutkimuksesta suljettiin pois ruotsinkieliset koulut ja ulkomailla olevat koulut. Erityiskoulujen osalta koulu päätti itse osallistumisestaan ja siitä pystyvätkö oppilaat vastaamaan sähköiseen kyselyyn.

Oppilaitosrekisterin tietojen pohjalta luotiin vastaajarekisteri, jossa jokaiselle oppilaalle ja vanhemmalle annettiin tunniste. Tunnisteen avulla oppilaan ja vanhemman vastaukset voidaan yhdistää. Vastaajarekisteri ei sisältänyt henkilötietoja, joten vastaajia ei voida yksilötasolla tunnistaa. Lisäksi muodostettiin koulukohtainen osoiterekisteri, johon tallennettiin koulujen postiosoitteet. Yhteystiedot etsittiin internetistä koulujen ja kuntien verkkosivuilta. Kaikille mukaan valikoituneiden koulujen rehtoreille tai koulunjohtajille lähetettiin sähköpostiviesti maaliskuussa 2013. Vies-

tissä kutsuttiin mukaan tutkimukseen. Liitteenä oli tiedote tutkimuksesta ja linkki kyselyyn, jossa tiedusteltiin koulun halukkuutta osallistua tutkimukseen, yhteyshenkilöä, viidesluokkalaisten määrä ja mahdollisuutta vastata kyselyyn sähköisesti.

Osa kouluista (n = 46) kieltäytyi osallistumasta tutkimukseen. Kieltäytymisen syitä olivat useimmiten monet samanaikaisesti käynnissä olevat tutkimus- ja kehittämishankkeet sekä koulurakennuksen remontti. Kieltäytyneiden koulujen tilalle valittiin oppilaitosrekisteristä samasta kunnasta oppilasmäärältään seuraavaksi suurin koulu, jos sellainen oli kunnassa, tai jos päätöstä kieltäytymisestä ei ollut tehty kuntatasolla vaan koulutasolla. Kuntatasolla tehty päätös todennäköisesti koski kaikkia kunnan kouluja. Jos kunnassa oli vain yksi suomenkielinen koulu, niin uutta koulua ei valittu.

Kouluihin lähetettiin materiaalipaketti, jossa oli tiedote oppilaille ja vanhemmille sekä suostumuslomake, opettajan ohje ja yhteenvetolomake sekä palautuskuori lomakkeille. Vanhempien tiedotteessa oli vastauslinkki, vanhempien käyttäjätunnus ja salasana. Suostumuslomakkeessa oli oppilaan käyttäjätunnus ja salasana. Salasanat olivat kertakäyttöisiä. Kouluille toimitettiin ylimääräisiä salasanvoja, joita saatettiin käyttää tilanteissa, joissa esimerkiksi vastaaminen keskeytyi, eikä samalla salasanalla päässyt kirjautumaan uudelleen.

Opettaja laittoi oppilaiden vanhemmille Wilman tai muun sähköisen järjestelmän kautta viestin, että oppilaan mukana on laitettu kotiin tietoa luokan osallistumisesta tutkimukseen sekä tiedotteet ja suostumuslomake. Suostumuslomake täytettiin kotona kahtena kappaleena, joista toinen jäi kotiin ja toinen palautettiin opettajalle. Opettaja varmisti, että kaikki oppilaat olivat palauttaneet suostumuslomakkeen ennen kyselyyn vastaamista luokassa. Mikäli oppilaalla ei ollut vanhemman suostumusta tutkimukseen, hänelle osoitettiin vaihtoehtoisia toimintaa kyselyyn vastaamisen ajaksi. Vastaaminen oli sekä oppilaille että vanhemmille vapaaehtoista. Myös koulut osallistuivat tutkimukseen vapaaehtoisesti.

Oppilaat vastasivat kyselyyn opettajan ohjaamana yhden oppitunnin aikana. Opettaja varmisti, että jokaisella oppilaalla oli tietokone ja vastaamisrauha. Jos oppilas tarvitsi enemmän aikaa, hänelle tarjottiin mahdollisuus jatkaa vastaamista välitunnilla. Kyselyyn vastaamisen jälkeen opettaja keräsi suostumuslomakkeet. Hän täytti myös yhteenvetolomakkeen ja palautti sen suostumuslomakkeiden kanssa samassa palautuskuoressa tutkimusryhmälle. Yhteenvetolomakkeessa kysyttiin vastaamisajankohtaa, oppilasmäärää, kyselyyn osallistuneiden ja kieltäytyneiden sekä poissaolevien oppilaiden määrää, kyselyn herättämiä ajatuksia oppilaissa, ohjeistuksen riittävyttä ja kyselyn onnistumista luokassa.

Materiaalipaketti lähetettiin kaikkiin niihin kouluihin, jotka olivat ilmoittaneet halukkuutensa osallistua tutkimukseen. Lisäksi materiaalipaketti lähetettiin niihin kouluihin, joiden osallistumisesta tai kieltäytymisestä ei saatu tietoa. Materiaalipaketti lähetettiin yhteensä 315 kuntaan (yksi koulu jokaisesta kunnasta). Tiedonkeruun aikana tapahtui kaksi tilannetta, joissa luokka ei päässyt vastaamaan kyselyyn

internetyhteyksissä olevien ongelmien vuoksi ja vastauslinkki ei toiminut. Kyse oli Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen hetkellisistä palvelinongelmista tai huoltokatkosta, jotka saatiin korjattua saman päivän aikana. Nämä katkot eivät olleet etukäteen tiedossa. Oppilaille ja vanhemmille tarjottiin mahdollisuus vastata kyselyyn myös paperilomakkeilla.

Viidesluokkalaisten oppilaiden ja vanhempien kyselylomakkeiden kehittämisessä hyödynnettiin aikaisemmin kehitettyjä mittareita, ja osa mittareista kehitettiin tutkimusta varten perustuen aikaisempiin tutkimuksiin, teorian tietoon ja monialaiseen kokemustietoon. Kyselylomakkeet työstettiin monialaisessa asiantuntijaryhmässä, ja ne hyväksyttiin tutkimuskäyttöön THL:n tutkimuseettisessä työryhmässä.

Oppilaiden kyselylomake pilotoitiin focusryhmissä paperiversiona kolmella 11-vuotiaalla lapsella. Lapset täyttivät ensin lomakkeen paperisena, minkä jälkeen käytiin keskustelua ryhmässä. Ryhmäkeskustelussa käytiin läpi kyselylomakkeen sisällön kokonaisuutta, yksittäisten kysymysten sisältöjä ja vastausasteikkoja, kyselylomakkeen pituutta ja vastaamisen helppoutta. Palautteen perusteella kyselylomaketta lyhennettiin. Kyselylomake pilotoitiin sähköisessä muodossa ennen aineistonkeruuta kahden eteläsuomalaisen koulun viidesluokkalaisten (n = 76). Kyselylomake sisälsi taustatietokysymyksiä sekä kysymyksiä kouluyhteisön hyvinvoinnista, perheestä ja vapaa-ajasta, omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista. Kyselylomakkeet olivat vain suomenkielisiä. Kyselylomakkeen ja mittareiden yksityiskohtainen sisältö on nähtävissä tulososuden taulukoissa ja kuvioissa sekä liitteessä.

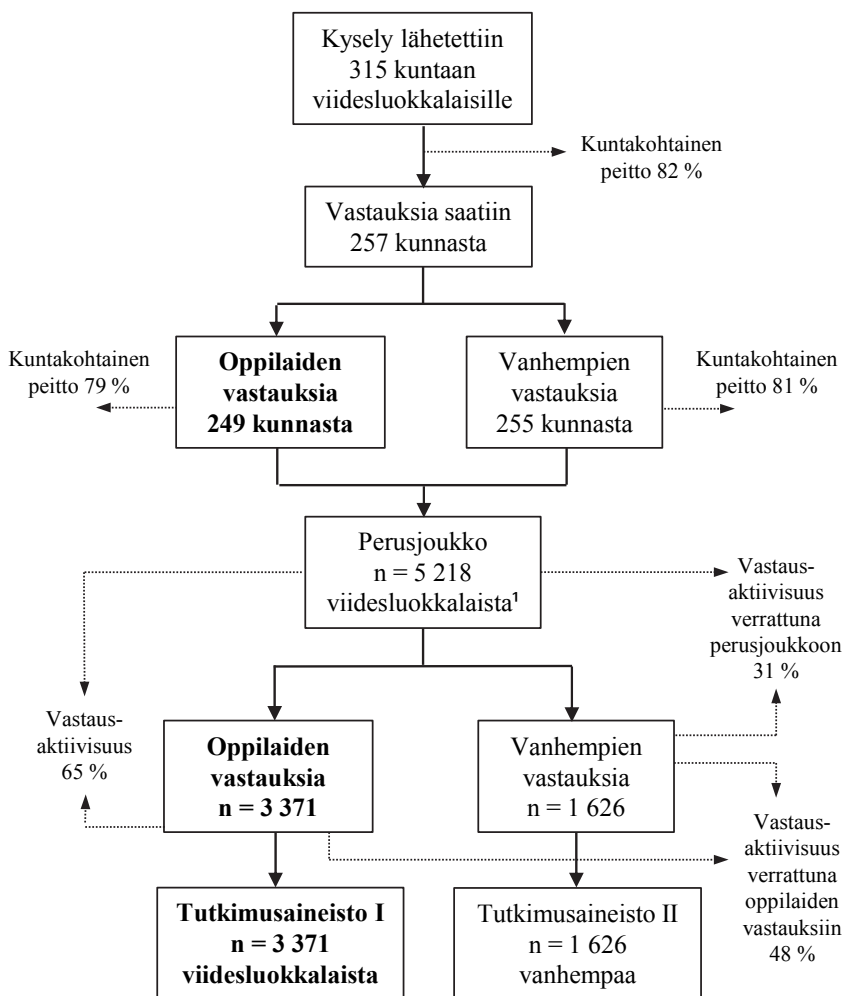
1.3.2 Aineisto ja vastausaktiivisuus

Kysely lähetettiin yhteensä 315 kuntaan vuoden 2012 kuntajaon mukaisesti. Viidesluokkalaisten vastauksia saatiin 249 kunnasta, jolloin kuntakohtainen peitto oli 79 prosenttia.

Tutkimuksen perusjoukko muodostui niistä viidesluokkalaista, joille tarjottiin mahdollisuus vastata kyselyyn. Perusjoukkoon on laskettu niiden viidesluokkalaisten määrä (yhdessä luokassa), joiden koulusta saatiin vähintään yksi oppilaan tai vanhemman vastaus eli näistä kouluista viidesluokkalaisten on ollut mahdollisuus vastata kyselyyn. Perusjoukkoon kuului yksi viides luokka jokaisesta kunnasta. Oppilaiden määrä luokassa kysyttiin opettajan palautelomakkeessa tai puhelimitse tai sähköpostitse koulusihteeriltä. Osa oppilasmääristä selvitettiin koulujen nettisivujen perusteella. Perusjoukon suuruudeksi määrittyi 5 218 viidesluokkalaista. Vastauksia saatiin 3 371 oppilaalta, ja vastausaktiivisuus oli 65 prosenttia. Vastanneista 51 prosenttia oli tyttöjä (n = 1 724) ja 49 prosenttia poikia (n = 1 642). (Kuvio 1.)

Suomenkielisissä kouluissa oli vuonna 2013 koko maassa viidesluokkalaista yhteensä 53 317, joista tyttöjä 25 929 (49 %) ja poikia 27 388 (51 %) (Tilastokeskus

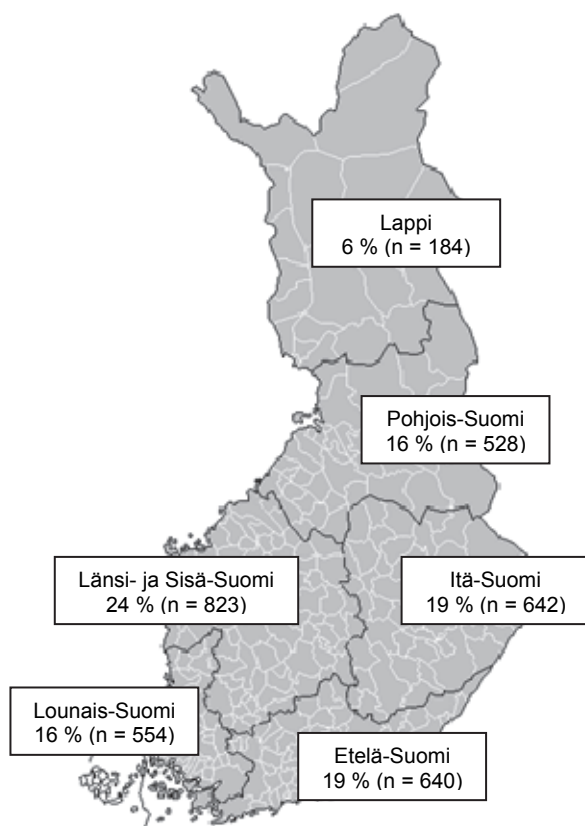
2013b). Tämän tutkimuksen viidesluokkalaisten aineisto vastaa 6,3 prosenttia koko maan viidesluokkalaista: tytöistä 6,6 prosenttia ja pojista 6,0 prosenttia. Oppilaiden vastauksista sähköisiä oli 97 prosenttia (n = 3 281) ja paperivastauksia kolme prosenttia (n = 90).

¹ Laskettu niiden viidesluokkalaisten kokonaismäärä (luokassa), joiden koulusta on vähintään yksi oppilaan tai vanhemman vastaus.

Kuvio 1. Viidesluokkalaisten oppilaiden tutkimusaineiston muodostuminen osana laajaa tiedonkeruuta (vanhempien kyselyn tulokset raportoidaan erillisenä raporttina).

Oppilaiden vastausten jakautumista maassa tarkasteltiin aluehallintovirastojen toimialueiden mukaan. Manner-Suomessa toimii kuusi aluehallintovirastoa, jotka edistävät muun muassa alueen väestön oikeusturvan toteutumista, peruspalvelujen saatavuutta sekä terveellistä ja turvallista elinympäristöä (Laki aluehallintovirastoista 2009/896, Valtionneuvoston asetus aluehallintovirastoista 2009/906). Vastauksia saatiin koko maasta, eniten Länsi- ja Sisä-Suomesta (Kuvio 2).

Kuvio 2. Viidesluokkalaisten oppilaiden vastausten jakautuminen aluehallintovirastojen (AVI) toimialueiden mukaan (n = 3 371) (Ahvenanmaa ei ollut mukana tutkimuksessa).

Vastausten jakautumista tarkasteltiin myös Tilastokeskuksen tilastollisen kuntaryhmittelyksen mukaan (Tilastokeskus 2013c). Kaupunkimaisten (24 %, n = 796) ja taajaan asuttujen (26 %, n = 894) kuntien osuudet olivat hieman suurempia kuin koko maassa vuonna 2013. Koko maassa kaupunkimaisia kuntia oli 18 prosenttia ja

taajaan asuttuja 20 prosenttia kaikista kunnista. Maaseutumaisten kuntien osuus vastauksissa oli hieman pienempi (50 %, $n = 1\,681$) kuin koko maassa (62 %).

1.3.3 Aineiston analyysi

Aineisto analysoitiin IBM SPSS Statistics 22 -ohjelmalla. Analyysissä käytettiin kuvailevan tilastotieteen menetelmiä: prosentti- ja frekvenssijakaumia sekä sijaintia ja hajontaa kuvaavia tunnuslukuja. Muuttujien välisiä yhteyksiä tarkasteltiin ristiintaulukoinnilla ja χ^2 -testillä. Tuloksissa on raportoitu vähintään viiden prosenttiyksikön erot vertailtavien ryhmien, kuten tyttöjen ja poikien välillä.

Keskeisten muuttujien esiintymistä on tarkasteltu tarkoituksenmukaisilta osin seuraavien taustatekijöiden suhteen: viidesluokkalaisten sukupuoli (tyttö ja poika), perhemuoto (lapsi asuu ja ei asu molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa), koulun koko (oppilasmäärältään pienet, alle 100 oppilasta ja suuret, yli 500 oppilaan koulut) ja asuinkunta (maaseutumaaiset, taajaan asutut ja kaupunkimaaiset kunnat).

Aineiston puuttuvia tietoja tarkasteltiin sekä muuttuja- että vastaajakohtaisesti. Muuttujakohtaisesti tarkasteltuna puuttuvia tietoja oli pääsääntöisesti alle viisi prosenttia. Puuttuvien tietojen systemaattisuutta tarkasteltiin MCAR-testauksella (missing completely at random, MCAR) (Graham 2009, Barlaadi & Enders 2010). Puuttuvia tietoja oli satunnaisesti, eikä tietoja havaittu puuttuvan systemaattisesti minään muuttujan osalta.

Puuttuvien tietojen vastaajakohtaisen tarkastelun perusteella aineistosta poistettiin kolme vastausta, koska puuttuvia tietoja oli yli 85 prosenttia. Näissä tapauksissa oli todennäköisesti kysymys siitä, että sähköinen vastaaminen oli keskeytynyt esimerkiksi teknisistä syistä. Vastaajakohtaisesti tarkasteltuna puuttuvia tietoja oli aineistossa keskimäärin 3,8 prosenttia. Pojilla puuttui vastauksia keskimäärin hieman enemmän kuin tytöillä. Niillä viidesluokkalaisilla, joiden mielestä oppiminen koulussa oli helppoa, oli puuttuvia tietoja hieman vähemmän kuin niillä, jolle oppiminen oli vaikeampaa.

Puuttuvia tietoja ei korvattu, koska ne eivät olleet systemaattisia. Tulokset raportoidaan vain niiden vastaajien osalta, jotka ovat vastanneet kyseessä olevaan kysymykseen. Näin ollen esimerkiksi taulukoissa vastaajien lukumäärä vaihtelee. Tulokset on esitetty pääosin frekvenssi- ja prosenttitaulukoina sekä palkkikuvioilla.

1.3.4 Luotettavuuden pohdinta

Tutkimuksen luotettavuutta heikentävät tekijät liittyvät erityisesti aineiston edustavuuteen, vastauskatoon ja kyselylomakkeen luotettavuuteen. Kyselytutkimuk-

siin liittyy usein vastauskatoa ja näkemykset riittävästä vastausprosentista vaihtelevat. Tässä tutkimuksessa oppilaiden vastausprosentti oli 65, jota voidaan pitää kohtuullisen hyvänä. Koulujen aktiivisuuteen osallistua tutkimukseen saattoi vaikuttaa kyselyn ajoittuminen loppukevääseen, jonka tiedetään olevan kouluissa kiireistä aikaa. Osallistumista pyrittiin lisäämään kouluille lähetetyillä muistutusviesteillä.

Tulosten yleistäminen edellyttää, että havaintoaineisto vastaa laajuudeltaan sitä joukkoa, johon tulokset halutaan yleistää. Vuoden 2012 kuntajaon mukaisesti tutkimuksessa oli mukana 315 kuntaa. Tarkasteltaessa oppilaiden ja vanhempien aineistoja kunnittain, vastauksia saatiin 257 kunnasta. Niitä kuntia, joiden kouluista saatiin vastauksia, verrattiin niihin kuntiin, joiden kouluista ei saatu vastauksia. Ne kunnat, joista saatiin vastauksia, olivat vastaamattomia useammin:

- kaupunkimaisia tai taajaan asuttuja
- väestömäärältään suurempia
- Pohjois- ja Itä-Suomen AVI-alueelta
- lapsiperheiden osuus perheistä suurempi.

Tulosten yleistämisessä tulee noudattaa varovaisuutta, sillä aineisto ei edusta kaikkia viidesluokkalaisten. Tutkimusaineistossa ei ole mukana esimerkiksi vajaakuntoisia tai muuta kuin suomea äidinkielenään puhuvia oppilaita. Lisäksi suurten kaupunkien suhteellinen osuus aineistossa on pieni, mikä johtuu tutkimuksen otanta-asetelmasta. Tutkimuksessa haluttiin tavoittaa viidesluokkalaisten eri puolelta maata ja erilaisista kunnista, eikä painokertoimia käytetty. Tarkasteltaessa 11-vuotiaiden määrää vuoden 2013 lopussa (viidesluokkalaisten) AVI-alueittain huomataan, että Etelä-Suomen AVI on tässä aineistossa aliedustettuna. Koko maan 11-vuotiaista noin 40 prosenttia asui Etelä-Suomen AVI-alueella vuonna 2013 (SOTKANet 2005–2013). Tässä aineistossa vastaava osuus oli 19 prosenttia. Itä-Suomen ja Pohjois-Suomen AVI-alueet olivat sitä vastoin hieman yliedustettuina. Kyselyyn vastasi viidesluokkalaisten koko maasta ja kaikista maakunnista. Kadon ei havaittu olevan systemaattista. Kyseessä on poikkileikkausasetelmassa tehty survey-tutkimus, joten muuttujien yhteyksistä ei voida tehdä kausaalipäätelmiä.

Kyselylomakkeen mittareiden kehittämistyö ja mittareiden valinta toteutettiin työryhmässä, jossa oli monialaista asiantuntemusta lasten, nuorten ja perheiden palvelujen tutkimisesta sekä sosiaali-, terveys- ja opetustoimen palvelujen, kuten opiskelu- ja opiskeluterveydenhuollon, sisällöllisestä kehittämisestä. Työryhmätyöskentelyn tuloksena voidaan olettaa, että mittarit mittasivat sitä mitä oli tarkoitus, ja systemaattista virhettä esiintyi vähän. Kyselylomakkeen rakentamisessa otettiin huomioon lasten ja nuorten kyselytutkimuksen toteuttamiseen ja mittareiden kehittämiseen liittyvät toimiviksi havaitut periaatteet (de Leeuw 2011).

Kyselylomake esiteltiin viidesluokkalaisten. Se sisälsi lähes 80 yksittäistä kysymystä, joiden avulla oppilaiden näkemyksiä perheestä ja vapaa-ajasta, kouluyhteisöstä, omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista tarkasteltiin moniulotteisesti. Kyselylomakkeen pituudella ja ymmärrettävyydellä on

vaikutusta mittaustulosten luotettavuuteen ja vastausaktiivisuuteen (Gray ym. 2016). Kyselylomaketta lyhennettiin ja kysymysmuotoja yksinkertaistettiin esitestauksessa saatujen palautteiden perusteella. Lomakkeen kysymysten yhteyteen liitettiin selkeät vastausohjeet. Opettajilta kerättiin palautetta kyselyn toteutumisesta luokassa. Muutamat opettajat raportoivat lomakkeen olleen pitkä, mikä saattoi aiheuttaa jollekin oppilaille vastausväsymystä.

Viidesluokkalaisilla kului aikaa sähköiseen kyselyyn vastaamiseen luokkatilanteessa tyypillisimmillään noin 20 minuuttia. Tyttöjen ja poikien välillä ei ollut eroja. Opettajien palautteista ilmeni usein innostunut ja keskittynyt vastausilmapiiiri. Monissa luokissa oppilaat toimivat itsenäisesti ja kyselyyn vastaaminen onnistui teknisesti hyvin. Toisaalta esille nousi myös oppilaiden avun tarve vastaamisessa. Osa oppilaista tarvitsi apua kirjautumisessa ja salasanan kirjoittamisessa sekä kysymysten ja vastausvaihtoehtojen ymmärtämisessä. Näitä haasteita opettajat raportoivat erityisesti maahanmuuttajilla sekä oppilailla, joilla oli lukihäiriö, heikko luetunymmärtämisen taito ja heikot tietotekniset valmiudet.

Muutamat koulut pyysivät paperilomakkeet, jos sähköinen vastaaminen ei ollut mahdollista esimerkiksi tietokoneiden vähyyden tai koulurakennuksen remontin vuoksi. Opettajille laadittiin ohjeistus tutkimuksen toteuttamiseksi luokassa. Opettajien palautteiden perusteella ohjeistusta pidettiin toimivana. Ilmiöiden tarkastelu perustui oppilaiden itsearviointiin pohjautuviin mittareihin, mikä on saattanut tuottaa sosiaalisesti toivottavia vastauksia, ja aiheuttaa harhaa tutkimustuloksiin (Polit & Beck 2013). Tämä riski otettiin huomioon ja sitä pyrittiin hallitsemaan siten, että kyselyyn vastattiin nimettömänä eikä esimerkiksi koulukohtaisia tuloksia raportoida.

2. Tuloksia viidesluokkalaisten hyvinvoinnista, kouluyhteisöstä ja palveluista

Tutkimukseen osallistui 3 371 viidesluokkalaista. Vastanneista 51 prosenttia oli tyttöjä. Kolme neljästä (74 %) lapsista asui molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa. Neljännes (26 %) asui muutoin, kuten äidin, isän, isovanhempien, sukulaisten tai sijaisvanhempien kanssa.

Viidesluokkalaisten vastauksia saatiin 249 kunnasta, joista kaupunkimaisia kuntia oli 24 prosenttia, taajaan asuttuja kuntia 26 prosenttia ja maaseutumaisia kuntia puolet. Viidesluokkalaisista neljä prosenttia kävi koulua pienissä, alle 100 oppilaan kouluissa ja noin 20 prosenttia suurissa, yli 500 oppilaan kouluissa.

2.1 Viidesluokkalaisten näkemys perheestä ja vapaa-ajasta

Kappaleessa kuvataan viidesluokkalaisten näkemystä perheestä ja vapaa-ajasta, kuten perheen yhteisestä ajasta ja yhteisistä tavoista, lapsen suhteesta vanhempiin, elintavoista, harrastuksista ja liikunnasta, sosiaalisen median käytöstä ja television katselusta, väkivallasta, aikuiseksi kasvamisesta sekä tupakoinnista, päihteistä ja rikkeistä.

Perheen yhteinen aika ja yhteiset tavat

- Noin puolet viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että heidän perheellään oli riittävästi yhteistä aikaa, pojista suurempi osa kuin tytöistä.
- Yli puolet perheistä söi yhdessä päivittäin. Lähes puolessa perheistä puhuttiin päivän tapahtumista joka päivä.
- Useampi kuin neljännes osallistui kotitöihin päivittäin, tytöt poikia useammin.

Lapsen suhde vanhempiin

- Kolme neljännestä viidesluokkalaisista arvioi suhteensa äitiin erittäin hyväksi.
- Noin kaksi kolmannesta piti suhdetta isään erittäin hyvänä.
- Yli kaksi kolmannesta arvioi tullessa usein kuulluiksi vanhempiensa taholta.
- Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan kolme neljästä vanhemmista tiesi hyvin keiden ystävien kanssa lapset viettivät vapaa-aikaansa ja miten heillä menee koulussa.
- Yli puolet viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että vanhemmat tukevat ja kannustavat heitä usein.

- Lähes puolet (49 %) oli sitä mieltä, että vanhemmat sopivat usein kotiintuloajoista.
- Suuri osa (86 %) lapsista ei salaa vanhemmiltaan mitä he tekevät iltaisin tai viikonloppuisin.
- Yli kaksi kolmannesta (69 %) ei riitele vanhempiensa kanssa juuri koskaan.

Elintavat

- Suurin osa (95 %) viidesluokkalaisista söi kouluruoan tai lounaan päivittäin.
- Noin 15 prosenttia ei syönyt aamupalaa. Tytöt jättivät aamupalan syömättä hieman useammin kuin pojat.
- Noin puolet viidesluokkalaisista harjasi hampaansa vähintään kaksi kertaa päivässä, tytöistä huomattavasti suurempi osa kuin pojista.
- Viidesluokkalaisten yöunen pituus oli yleensä koulupäivinä yhdeksän ja puoli tuntia sekä viikonloppuisin 10 tuntia sekä tytöillä että pojilla.

Harrastukset ja liikunta

- Lähes kolmella neljästä oli jokin ohjattu harrastus, tytöillä useammin kuin pojilla.
- Yli puolet (53 %) viidesluokkalaisista osallistui ohjattuun liikuntaharrastukseen vähintään kaksi kertaa viikossa, mutta lähes joka neljäs ei osallistunut lainkaan.
- Lähes puolet liikkui joka päivä vähintään tunnin päivässä, pojat tyttöjä useammin. Noin seitsemällä prosentilla tämä toteutui enintään kahtena päivänä viikosta.

Sosiaalisen median käyttö ja television katselu

- Yli puolet (55 %) käytti koulupäivinä enintään kaksi tuntia aikaa television katseluun, sosiaalisen median, tietokoneen ja kännykän viihdekäyttöön sekä pelaamiseen.
- Vähän yli puolessa (59 %) viidesluokkalaisten perheistä oli sovittu ajasta, jonka lapsi voi viettää tieto- ja pelikoneilla.
- Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan noin kolme neljännessä vanhemmista huolehti siitä, että lapsi viettää aikaa vain hänen ikäisilleen sallittujen TV-ohjelmien, pelien ja nettisivujen parissa. Tyttöjen osalta asiasta huolehdittiin useammin kuin poikien.
- Viidesluokkalaisten näkemysten mukaan heidän vanhemmistaan suuri osa (84 %) tiesi hyvin lapsen internetin käytöstä.

Väkivalta ja sen uhka

- Lähes viidennestä viidesluokkalaisista oli tukistettu tai revitty hiuksista kotona. Lähes yhtä montaa oli uhkailtu, haukuttu tai pilkattu tai heitä oli lyöty tai potkittu.
- Kolmannes oli kokenut vähintään yhden väkivaltilanteen kotonaan. Neljänneksen mielestä näitä tilanteita oli tapahtunut silloin tällöin tai useammin.
- Lähes puolet (48 %) ei ollut kertonut väkivaltilanteesta kenellekään aikaisemmin.

Aikuiseksi kasvaminen

- Lähes kaksi kolmannesta viidesluokkalaisista arvioi aikuiseksi kasvamisen luonnolliseksi ja mukavaksi. Pelottavaksi tai ahdistavaksi asian arvioi lähes joka kymmenes, tytöt hieman useammin kuin pojat.

- Lähes kahdella kolmesta oli lähipiirissä ainakin yksi aikuinen, jonka kanssa voi jutella murrosikään tai seurusteluun liittyvistä asioista, tytöillä useammin kuin pojilla.

Tupakointi, päihteet ja rikkeet

- Yli 90 prosenttia viidesluokkalaisista ei ollut koskaan tupakoinut tai nuuskannut. Pojista 10 ja tytöistä kolme prosenttia oli kokeillut.
- Suuri osa (83 %) ei ollut koskaan juonut alkoholia. Pojista 23 ja tytöistä 11 prosenttia oli kokeillut.
- Viidesluokkalaisista 15 prosenttia tunsi huumeita kokeilleita tai niitä käyttäviä lapsia tai nuoria. Kolmelle prosentille oli tarjottu huumausaineita joko ilmaiseksi tai ostettavaksi.
- Neljännes viidesluokkalaisista pojista oli joutunut tappeluun viidennen luokan aikana, ja useampi kuin joka kymmenes oli vahingoittanut tai tuhonnut omaisuutta.
- Noin kuusi prosenttia viidesluokkalaisista oli näpistellyt kaupasta tai kotoa.

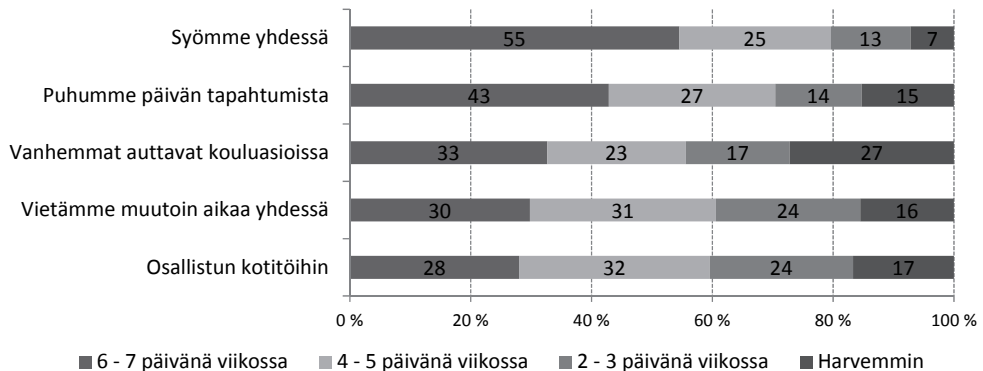
2.1.1 Perhe ja elintavat

Perheen yhteinen aika ja yhteiset tavat. Viidesluokkalaisilta kysyttiin perheen yhteisen ajan riittävyydestä, perheen yhteisistä tavoista sekä yksin kotona olemisesta koulupäivinä ja viikonloppuisin. Lisäksi kysyttiin viidesluokkalaisten elämässä viidennen luokan aikana tapahtuneista muutoksista.

Viidesluokkalaisista lähes puolet (48 %) oli samaa mieltä siitä, että heidän perheellään oli riittävästi yhteistä aikaa. Pojista hieman suurempi osa (51 %) kuin tytöistä (44 %) piti perheen yhteistä aikaa riittävänä. Seitsemän prosenttia viidesluokkalaisista oli kuitenkin sitä mieltä, että heidän perheessään yhteistä aikaa oli riittämättömästi. Molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa asuvat lapset arvioivat perheen yhteisen ajan riittävämpänä kuin ne lapset, jotka eivät asuneet molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa.

Viidesluokkalaisten olivat keskimäärin kaksi tuntia yksin kotona koulupäivinä sekä lauantaina tai sunnuntaina alle puolitoista tuntia. Tyttöjen ja poikien välillä ei ollut eroja siinä kuinka paljon he olivat yksin kotona.

Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan yli puolet perheistä söi yhdessä päivittäin. Lähes puolessa perheistä puhuttiin päivän tapahtumista joka päivä. Viidesluokkalaisten näkemyksen mukaan yli puolet vanhemmista auttoi lasta kotitehtävissä tai kouluun liittyvissä asioissa vähintään neljänä päivänä viikossa. Aikaa vietettiin yhdessä perheen kanssa tai tehtiin erilaisia asioita yhdessä lähes kahdessa kolmanneksessa perheistä vähintään neljänä päivän viikossa. Useampi kuin neljännes viidesluokkalaisista osallistui kotitöihin päivittäin. (Kuvio 3.) Tytöt osallistuivat kotitöihin poikia useammin.

Kuvio 3. Viidesluokkalaisten näkemys perheen yhteisistä tavoista (n = 3 371).

Osalla viidesluokkalaisista oli tapahtunut perheeseen liittyviä elämänmuutoksia viidennen luokan aikana, kuten muutto toiseen asuntoon (10 %), sisaruksen syntymä (8 %), koulun vaihto (6 %), perheenjäsenen vakava sairaus tai kuolema (6 %), vanhempien ero (5 %) tai uusperheen muodostuminen (3 %).

Lapsen suhde vanhempiin. Viidesluokkalaisilta kysyttiin millaiseksi he arvioivat suhteensa omaan äitiin ja isään sekä miten usein vanhemmat kuuntelivat lasta, kun hänellä oli asiaa. Lisäksi viidesluokkalaiset arvioivat kuinka hyvin vanhemmat tiesivät lapsen asioista.

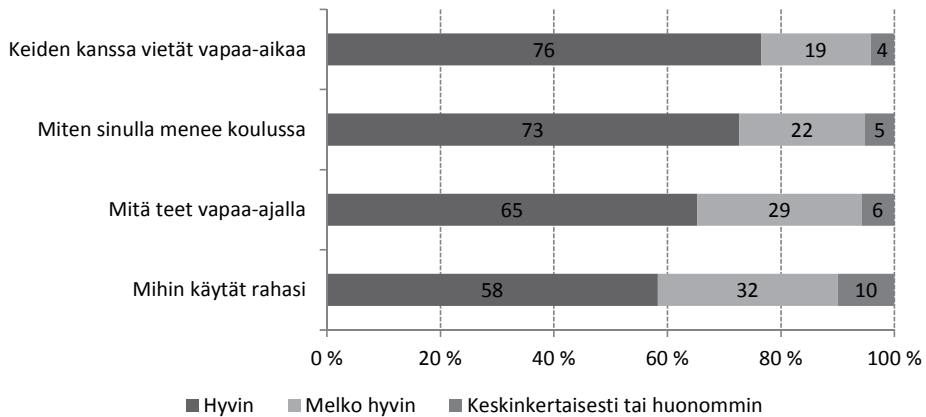
Kolme neljännestä viidesluokkalaisista piti omaa suhdetta äitiin erittäin hyvänä. Tytöillä oli parempi suhde äitiin kuin pojilla. Noin kaksi kolmannesta piti omaa suhdetta isään erittäin hyvänä, pojat hieman useammin kuin tytöt. (Taulukko 1.) Molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa asuvat lapset arvioivat suhteensa vanhempiin paremmaksi kuin ne lapset, jotka eivät asuneet molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa.

Yli kaksi kolmannesta sekä tytöistä että pojista arvioi tulleen useimmiten kuulluiksi vanhempiensa taholta (taulukko 1).

Taulukko 1. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys lapsen suhteesta vanhempiin ja kuulluksi tulemisesta

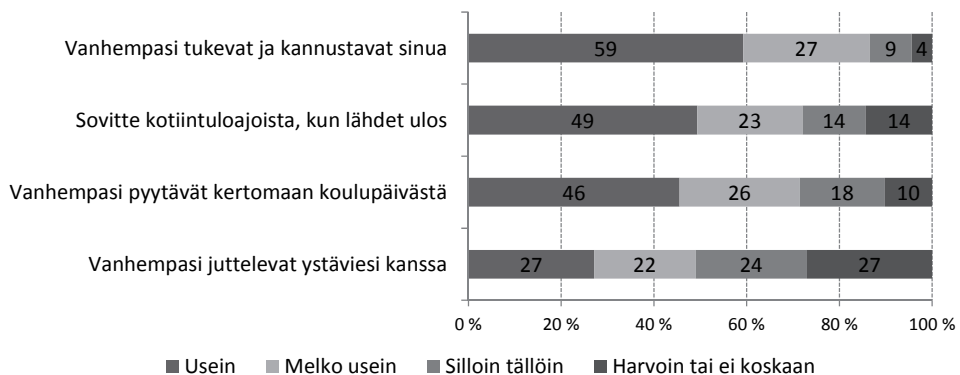
Suhde vanhempiin ja kuulluksi tuleminen	Tytöt %	Pojat %	Yhteensä %	n
Suhde äitiin				
Erittäin hyvä	77,4	71,8	74,6	2 500
Melko hyvä	18,5	24,4	21,4	716
Ei hyvä eikä huono	2,9	2,5	2,7	91
Melko tai erittäin huono	0,7	1,0	0,9	30
Minulla ei ole äitiä tai yhteyttä äitiin	0,5	0,3	0,4	13
Suhde isään				
Erittäin hyvä	63,8	67,5	65,6	2 194
Melko hyvä	25,1	23,7	24,5	818
Ei hyvä eikä huono	5,5	3,8	4,7	157
Melko tai erittäin huono	2,5	2,4	2,4	77
Minulla ei ole isää tai yhteyttä isään	3,1	2,6	2,8	95
Kuulluksi tuleminen vanhempien taholta				
Usein	67,3	67,9	67,6	2 262
Melko usein	25,4	25,7	25,5	855
Silloin tällöin	6,1	5,6	5,9	197
Harvoin tai ei koskaan	1,2	0,8	1,0	33

Viidesluokkalaisten näkemyksen mukaan kolme neljästä heidän vanhemmistaan tiesi hyvin keiden ystävien kanssa lapset viettivät vapaa-aikaansa ja miten heillä meni koulussa. Noin kaksi kolmannesta vanhemmista tiesi hyvin mitä viidesluokkalainen tekee vapaa-ajalla, ja vähän harvempi tiesi hyvin sen mihin lapsi käyttää rahansa. (Kuvio 4.) Tyttöjen ja poikien näkemys oli samansuuntainen siitä missä määrin heidän vanhempansa tietävät heidän asioistaan.

Kuvio 4. Viidesluokkalaisten näkemys vanhempien tietoisuudesta lapsen asioista (n = 3 371).

Yli puolet viidesluokkalaista sekä tyttöistä että pojista oli sitä mieltä, että vanhemmat tukevat ja kannustavat heitä usein. Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan lähes puolet (49 %) vanhemmista sopi usein kotiintuloajoista, kun lapsi lähti ulos. Tyttöjen kanssa kotiintuloajoista sovittiin vähän useammin kuin poikien kanssa (54 vs. 44 %). Lähes puolet vanhemmista pyysi sekä tyttöjä että poikia kertomaan usein siitä miten koulupäivä oli sujunut. Neljännes vanhemmista jutteli usein viidesluokkalaisten ystävien kanssa heitä tavatessaan. Tyttöjen ystävien kanssa juteltiin hieman useammin kuin poikien ystävien kanssa. (Kuvio 5.)

Kuvio 5. Viidesluokkalaisten näkemys lapsen ja vanhemman välisistä suhteista (n = 3 371).

Suuri osa (86 %) viidesluokkalaista ei salaa vanhemmiltaan mitä he tekevät iltaisin tai viikonloppuisin, tytöistä 88 ja pojista 83 prosenttia. Yli kaksi kolmannesta (69 %) viidesluokkalaista ei riitele vanhempiensa kanssa juuri koskaan. Pojat riitelivät harvemmin vanhempiensa kanssa kuin tytöt (74 vs. 64 %).

Elintavat. Viidesluokkalaisilta kysyttiin elintapoihin liittyvistä asioista, kuten ruokailutottumuksista, hampaiden harjauksesta ja nukkumisesta. Suurin osa (95 %) viidesluokkalaista söi kouluruoan tai lounaan päivittäin. Noin 15 prosenttia ei syönyt aamupalaa. Tytöt jättivät aamupalan syömättä hieman useammin kuin pojat. Tytöt söivät päivittäin myös iltapalaa hieman harvemmin kuin pojat. (Taulukko 2.)

Noin puolet viidesluokkalaista harjasi hampaansa vähintään kaksi kertaa päivässä, tytöistä huomattavasti suurempi osa kuin pojista. Noin joka kolmas harjasi hampaansa kerran päivässä.

Suurin osa (89 %) sekä tytöistä että pojista arvioi, että he nukkuvat useimmiten riittävästi (taulukko 2). Yöunen pituus oli koulupäivinä tyypillisimmillään yhdeksän ja puoli tuntia sekä viikonloppuisin 10 tuntia sekä tytöillä että pojilla.

Taulukko 2. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) ruokailutottumukset, hampaiden harjaus ja nukkuminen

Ruokailutottumukset, hampaiden harjaus ja nukkuminen	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Ruokailutottumukset				
Aamupala	83,4	87,6	85,5	2 849
Kouluruoka tai lounas	93,9	96,1	95,0	3 168
Päivällinen	92,1	93,8	94,0	3 073
Välipalat	82,4	83,1	82,7	2 695
Iltapala	90,5	94,7	92,6	3 078
Hampaiden harjaus				
Kaksi kertaa päivässä tai useammin	62,8	46,5	54,8	1 820
Kerran päivässä	30,3	43,2	36,6	1 216
Useita kertoja viikossa	5,2	6,6	6,0	195
Kerran viikossa tai harvemmin	1,7	3,7	2,6	89
Nukkumisen riittävyys				
Kyllä, lähes aina	42,1	45,3	43,7	1 445
Kyllä, usein	46,4	43,8	45,1	1 492
Harvoin tai tuskin koskaan	5,0	5,0	5,0	164
En osaa sanoa	6,5	5,9	6,2	206

2.1.2 Vapaa-aika, väkivalta ja aikuiseksi kasvamisen

Harrastukset ja liikunta. Viidesluokkalaisilta kysyttiin harrastuksiin ja liikuntaan liittyvistä asioista sekä kiusatuksi joutumista vapaa-ajalla tai harrastuksissa.

Lähes kolmella neljästä viidesluokkalaisesta oli jokin ohjattu harrastus, tyttöillä useammin kuin pojilla. Yli kaksi kolmannesta viidesluokkalaisista vietti vapaa-aikaa yhdessä kavereiden kanssa, tytöt poikia useammin. Kolmanneksella vapaa-aikaan kuului lemmikkieläimen hoitaminen tai ulkoiluttaminen. Tämä oli yleistä erityisesti tyttöillä, sillä lähes puolet tytöistä hoiti lemmikkieläintä vapaa-ajallaan. (Taulukko 3.)

Yli puolet (53 %) viidesluokkalaisista osallistui ohjattuun liikuntaharrastukseen, esimerkiksi urheiluseuroissa tai kerhoissa, vähintään kaksi kertaa viikossa. Lähes joka neljäs ei osallistunut lainkaan ohjattuun liikuntaan vapaa-ajallaan. Pojissa oli tyttöihin verrattuna enemmän niitä, jotka kävivät ohjatuissa liikuntaharrastuksissa vähintään kolme kertaa viikossa (36 vs. 29 %). (Taulukko 3.)

Lähes puolet viidesluokkalaisista liikkui joka päivä vähintään tunnin, kun laskettiin yhteen koulumatkat, välitunnit, harrastukset ja muu liikkuminen. Noin seitsemällä prosentilla tämä toteutui enintään kahtena päivänä viikosta. Pojat liikkuivat viikossa tyttöjä useammin vähintään tunnin päivässä. (Taulukko 3.)

Noin kuutta prosenttia viidesluokkalaisista oli kiusattu vähintään joskus muiden lasten taholta vapaa-ajalla. Noin kolme prosenttia arvioi tulleen kiusatuksi vähintään joskus harrastuksissa jonkun aikuisen, kuten valmentajan tai ohjaajan, taholta. (Taulukko 3.) Kiusatuksi joutuminen vapaa-ajalla oli harvinaisempaa kuin kiusatuksi joutuminen koulussa. Ne viidesluokkalaiset, joita oli kiusattu koulussa, joutuivat muita useammin kiusatuiksi myös vapaa-ajalla.

Taulukko 3. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) harrastukset ja liikunta

Harrastukset ja liikunta	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Harrastukset ja puuhailu vapaa-aikana				
Ohjattu harrastus (mm. liikunta, musiikki tai taide)	76,4	66,6	71,5	2 411
Jokin oma juttu tai muuta kivaa puuhailua	53,7	48,4	51,0	1 719
Kavereiden kanssa yhdessä oleminen	72,9	63,9	68,4	2 307
Lemmikkieläimen hoitaminen tai ulkoiluttaminen	48,0	26,2	37,3	1 259
Ohjatut liikuntaharrastukset				
Ei yhtään kertaa viikossa	22,1	25,7	23,8	768
Kerran viikossa	27,2	18,2	22,8	754
2 kertaa viikossa	22,1	19,7	21,0	692
3 kertaa viikossa tai useammin	28,6	36,4	32,4	1 069
Liikkuminen vähintään tunnin päivässä				
0 - 2 päivänä viikossa	5,7	7,9	6,8	225
3 - 4 päivänä	20,0	16,3	18,3	608
5 - 6 päivänä	32,7	26,0	29,4	980
7 päivänä	41,6	49,8	45,5	1 517
Kiusatuksi joutuminen vapaa-ajalla lasten taholta				
Ei koskaan	72,0	67,9	70,0	2 327
Harvoin	22,5	26,2	24,3	808
Joskus	4,3	4,6	4,5	149
Usein	1,2	1,2	1,2	40
Kiusatuksi joutuminen harrastuksissa aikuisen taholta				
Ei koskaan	94,5	90,6	92,6	3 034
Harvoin	3,3	5,9	4,5	149
Joskus	1,2	2,3	1,8	57
Usein	1,0	1,2	1,1	36

Sosiaalisen median käyttö ja television katselu. Viidesluokkalaisten esitettiin kysymyksiä sosiaalisen median käytöstä ja television katselusta sekä siitä oliko perheessä sovittu kuinka paljon lapsi voi viettää aikaa tieto- ja pelikoneilla. Lisäksi viidesluokkalaisten arvioivat sitä, että huolehtivatko vanhemmat siitä, että lapsi viettää aikaa vain hänen ikäisilleen sallittujen TV-ohjelmien, pelien ja nettisivujen parissa. Oppilailta kysyttiin myös missä määrin vanhemmat ovat tietoisia lapsen internetin käytöstä, kuten esimerkiksi millä sivustoilla lapsi käy.

Yli puolet (55 %) viidesluokkalaista käytti koulupäivinä enintään kaksi tuntia aikaa television katseluun, sosiaalisen median, tietokoneen ja kännykän viihdekäyttöön sekä pelaamiseen. Käytetty aika oli viikonloppuisin pidempi kuin koulupäivinä sekä tytöillä että pojilla. Viikonloppuisin lähes kaksi kolmannesta (63 %) vietti aikaa

vähintään kaksi tuntia television katseluun, sosiaalisen median, tietokoneen ja kännykän viihdekäyttöön sekä pelaamiseen. Pojilla käytetty aika oli pidempi kuin tytöillä sekä koulupäivinä että viikonloppuisin. (Taulukko 4.)

Vähän yli puolessa (59 %) viidesluokkalaisten perheistä oli sovittu ajasta, jonka lapsi voi viettää tieto- ja pelikoneilla. Ajasta oli sovittu yhtä usein tyttöjen ja poikien kohdalla. Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan noin kolme neljänestä (79 %) vanhemmista huolehti siitä, että lapsi viettää aikaa vain hänen ikäisilleen sallittujen TV-ohjelmien, pelien ja nettisivujen parissa. Tyttöjen kohdalla asiasta huolehdittiin useammin kuin poikien kohdalla (84 vs. 73 %). (Taulukko 4.)

Viidesluokkalaisten näkemyksen mukaan heidän vanhemmistaan suuri osa (84 %) tiesi hyvin lapsen internetin käytöstä. Tyttöjen mielestä vanhemmat tiesivät lapsen internetin käytöstä paremmin kuin poikien mielestä (87 vs. 81 %). (Taulukko 4.)

Taulukko 4. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) sosiaalisen median käyttö ja television katselu

Sosiaalisen median käyttö ja television katselu	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Koulupäivinä				
Ei lainkaan	3,5	3,7	3,6	120
Korkeintaan 2 tuntia	57,8	45,3	51,7	1 726
Yli 2 tuntia, mutta alle 4 tuntia	31,7	40,2	35,8	1 197
Yli 4 tuntia, mutta alle 6 tuntia	6,0	8,1	7,0	234
6 tuntia tai enemmän	1,1	2,8	1,9	63
Viikonloppuisin				
Ei lainkaan	2,6	2,3	2,5	82
Korkeintaan 2 tuntia	38,7	30,6	34,8	1 159
Yli 2 tuntia, mutta alle 4 tuntia	43,6	43,2	43,4	1 447
Yli 4 tuntia, mutta alle 6 tuntia	11,7	16,4	14,0	466
6 tuntia tai enemmän	3,3	7,4	5,3	177
Sosiaalisen median käytöstä ja television katselusta sopiminen perheessä				
Kyllä	59,0	59,4	59,2	1 971
Ei	41,0	40,6	40,8	1 358
Vanhemmat huolehtivat ikäsuositusten noudattamisesta ¹				
Kyllä	83,9	72,8	78,5	2 603
Ei	16,1	27,2	21,5	712
Vanhempien tietoisuus lapsen internetin käytöstä				
Hyvin	52,1	43,9	48,1	1 603
Melko hyvin	34,5	37,0	35,7	1 189
Ei hyvin eikä huonosti	8,9	10,3	9,6	319
Melko huonosti	3,1	5,1	4,1	136
Huonosti	1,5	3,6	2,5	83

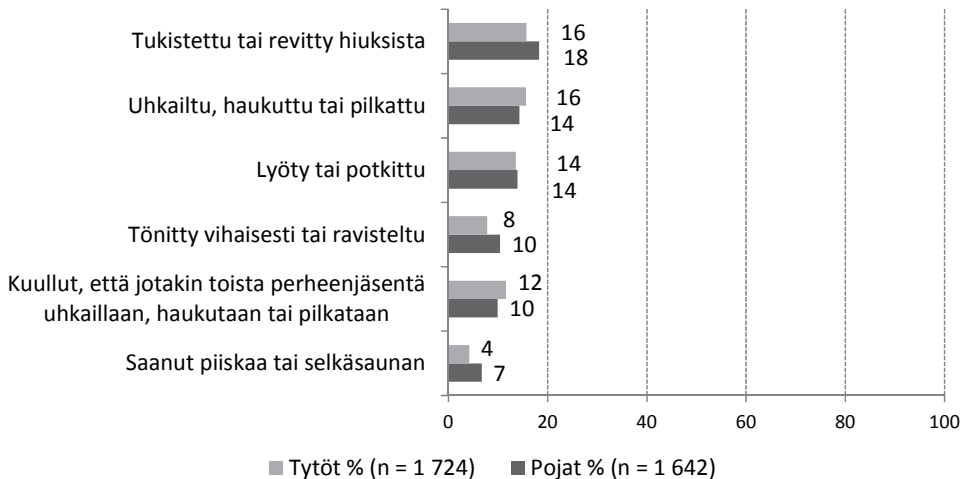
¹ Vanhemmat huolehtivat siitä, että lapsi viettää aikaa vain lapsen ikäisille sallittujen TV-ohjelmien, pelien ja nettisivujen parissa

Väkivalta ja sen uhka. Viidesluokkalaiset arvioivat väkivaltaan liittyviä asioita kotona ja näistä asioista kertomista. Kysymyksissä ei eritelty sitä kenen henkilön taholta väkivaltatilanteet kotona olivat tapahtuneet.

Lähes viidennestä viidesluokkalaisista oli tukistettu tai revitty hiuksista kotona. Lähes yhtä montaa oli uhkailtu, haukuttu tai pilkattu tai heitä oli lyöty tai potkittu. Tyttöjen ja poikien näkemyksessä kotona tapahtuneesta väkivallasta ei ollut suuria eroja. (Kuvio 6.)

Viidesluokkalaisista kolmannes (33 %) oli kohdannut vähintään yhden tutkimuksessa kysytyn väkivaltatilanteen kotonaan, tytöistä 32 ja pojista 35 prosenttia. Väki-
valtatilanteita kohdanneista viidesluokkalaisista neljänneksen (26 %) mielestä näitä

tilanteita oli tapahtunut silloin tällöin tai useammin sekä tytöillä että pojilla. Lähes puolet (48 %) ei ollut kertonut asiasta kenellekään aikaisemmin. Tytöt ja pojat jättivät kertomatta kohtaamastaan väkivaltatilanteesta kotona yhtä usein.

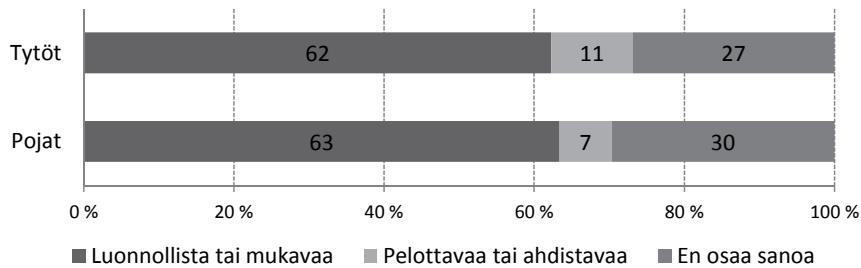

Kuvio 6. Viidesluokkalaisten näkemys väkivallasta kotona (n = 3 371).

Aikuiseksi kasvaminen. Viidesluokkalaisilta kysyttiin aikuiseksi kasvamiseen sekä ihastumiseen ja rakastumiseen liittyvistä asioista sekä siitä oliko lähipiirissä sellaista aikuista, jonka kanssa voi jutella murrosikään tai seurusteluun liittyvistä asioista.

Yli puolet (57 %) viidesluokkalaisista arvioi naiseksi ja mieheksi kasvamisen muutoksineen luonnolliseksi ja kehitykseen kuuluvaksi asiaksi. Joka viides arvioi asian jännittäväksi, tytöt poikia useammin. Tytöt arvioivat aikuiseksi kasvamisen poikia useammin myös pelottavaksi tai ahdistavaksi. Pojista aikuiseksi kasvaminen tuntui tyttöjä useammin mukavalta. (Taulukko 5.)

Viidesluokkalaisten näkemystä aikuiseksi kasvamisesta on tarkasteltu myös seuraavassa kuviossa. Lähes kaksi kolmannelle viidesluokkalaisesta arvioi aikuiseksi kasvamisen luonnollisena ja mukavana. Pelottavaksi tai ahdistavaksi asian arvioi lähes joka kymmenes, tytöt hieman useammin kuin pojat. Useampi kuin neljännes viidesluokkalaisista ei osannut sanoa miltä aikuiseksi kasvaminen muutoksineen tuntuu. Asia ei välttämättä ole ajankohtainen kaikille 11-vuotiaille.

Kuvio 7. Viidesluokkalaisten näkemys aikuiseksi kasvamisesta (n = 3 371).

Viidesluokkalaisista lähes kaksi kolmesta on ollut ihastunut tai rakastunut, tytöt useammin kuin pojat. Asiasta ei aina kerrottu kenellekään. Tytöt ovat kertoneet poikia useammin ihastumisesta tai rakastumisesta jollekin, kuten parhaalle kaverille. (Taulukko 5.)

Lähes kahdella kolmesta viidesluokkalaisesta oli lähipiirissä ainakin yksi aikuinen, jonka kanssa voi jutella murrosikään tai seurusteluun liittyvistä asioista, tytöillä useammin kuin pojilla. Joka kymmenennellä tällaista aikuista ei ollut. Joka neljäs viidesluokkalainen ei halunnut tai tarvinnut nykyistä enempää tietoa murrosikään tai seurusteluun liittyvistä asioista. (Taulukko 5.)

Taulukko 5. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys aikuiseksi kasvamisesta ja ihastumisesta

Aikuiseksi kasvamisen ja ihastuminen	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Aikuseksi kasvamisen kokemus				
Luonnollista ja kehitykseen kuuluvaa	59,6	55,0	57,3	1 933
Mukavaa	10,2	18,1	14,0	473
Jännittävää	24,1	17,8	21,0	708
Pelottavaa	7,7	1,2	4,5	153
Ahdistavaa	8,2	1,6	5,0	167
En osaa sanoa	36,9	31,8	34,4	1 159
Ihastuminen ja rakastuminen				
En ole vielä ollut ihastunut tai rakastunut	31,2	42,4	36,5	1 208
Olen, mutta en ole kertonut siitä kenellekään	15,7	19,9	17,8	586
Olen ja olen kertonut siitä jollekin (esim. kaverille)	35,8	18,7	18,7	906
Olen ja olen kertonut siitä hänelle	7,3	7,7	7,5	247
Olen ja olemme olleet yhdessä (muutkin tietävät)	10,0	11,3	10,5	351
Aikuinen, jonka kanssa voi jutella murrosikään tai seurusteluun liittyvistä asioista				
Kyllä	69,3	57,9	63,7	2 089
Ei	6,3	15,7	10,9	356
En halua tai tarvitse enempää tietoa	24,4	26,4	25,4	831

2.1.3 Tupakointi, päihteet ja rikkeet

Tupakointi ja päihteet. Viidesluokkalaisilta kysyttiin tupakointiin, alkoholiin ja muihin päihteisiin liittyvistä asioista. Suurin osa (93 %) ei ollut koskaan tupakoinut tai nuuskannut. Pojista suurempi osa kuin tytöistä oli kokeillut tupakointia tai nuuskaamista tai teki sitä silloin tällöin tai useammin (10 vs. 3 %). Noin seitsemän prosenttia ilmoitti, että heidän kaveripiirissään tupakoitiin tai nuuskattiin. (Taulukko 6.)

Merkittävä osa (83 %) viidesluokkalaisista ei ollut koskaan juonut alkoholia. Noin 15 prosenttia oli kokeillut, pojat huomattavasti yleisemmin kuin tytöt (23 vs. 11 %). Noin kolme prosenttia pojista ilmoitti juovansa alkoholia silloin tällöin tai useammin. Noin neljä prosenttia arvioi, että heidän kaveripiirissään käytettiin alkoholia. (Taulukko 6.)

Aineistossa oli 21 viidesluokkalaista, jotka ilmoittivat juoneensa itsensä humailaan asti. Heistä poikia oli 13. Ne viidesluokkalaiset, jotka olivat kokeilleet tai käyttivät alkoholia, olivat kokeilleet myös tupakointia tai nuuskaamista muita useammin.

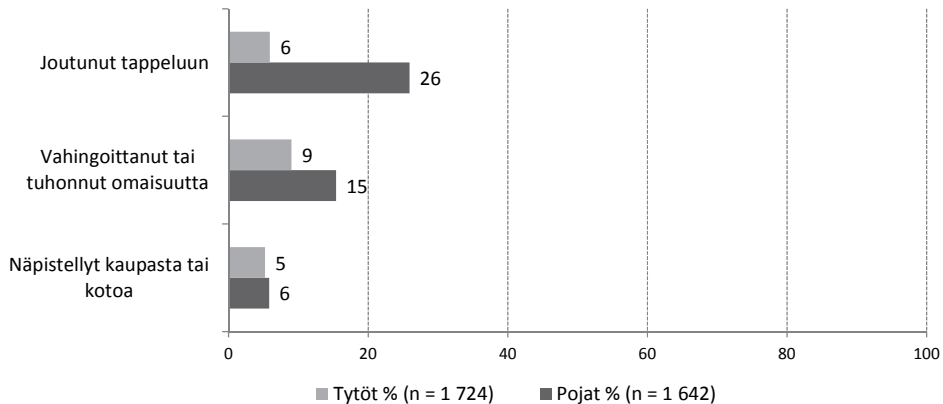
Viidesluokkalaisista sekä tytöistä että pojista 15 prosenttia ilmoitti tuntevansa huumeita kokeilleita tai niitä käyttäviä lapsia tai nuoria. Kolmelle prosentille viides-

luokkalaisista oli tarjottu huumausaineita joko ilmaiseksi tai ostettavaksi. Neljä prosenttia oli joskus kokeillut jotakin huumausainetta tai käyttänyt sitä, kuten haistellut liimaa, käyttänyt alkoholia ja lääkkeitä päihtyäksensä tai käyttänyt muita huumausaineita. (Taulukko 6.)

Taulukko 6. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) tupakointi sekä päihteiden kokeilu ja käyttö

Tupakointi ja päihteet	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Tupakointi ja nuuskaaminen				
En ole koskaan tupakoinut tai nuuskannut	96,3	89,9	93,2	3 082
Olen kokeillut kerran tai kaksi	2,8	8,0	5,3	175
Tupakoin tai nuuskaan silloin tällöin tai useammin	0,9	2,1	1,5	49
Tupakointi tai nuuskaaminen kaveripiirissä				
Ei	94,6	92,0	93,3	3 065
Kyllä	5,4	8,0	6,7	220
Alkoholin käyttö				
En ole koskaan juonut alkoholia	89,2	76,9	83,2	2 757
Olen kokeillut kerran tai kaksi	9,4	20,1	14,6	484
Juon alkoholia silloin tällöin tai useammin	1,5	2,9	2,2	73
Alkoholin käyttö kaveripiirissä				
Ei	97,1	95,2	96,2	3 189
Kyllä	2,9	4,8	3,8	126
Huumeita kokeilleiden nuorten tunteminen				
Ei	85,2	84,9	85,0	2 821
Kyllä	14,8	15,1	15,0	496
Tarjottu huumausaineita				
Ei	98,2	96,1	97,2	3 237
Kyllä, ilmaiseksi ja/tai ostettavaksi	1,8	3,9	2,8	94
Huumausaineiden kokeilu tai käyttö				
Ei	96,7	95,5	96,1	3 187
Kyllä	3,3	4,5	3,9	129

Rikkeet. Viidesluokkalaisilta kysyttiin olivatko he viidennen luokan aikana joutuneet tappeluun, vahingoittaneet omaisuutta tai näpistelleet. Neljännes pojista oli joutunut tappeluun viidennen luokan aikana. Useampi kuin joka kymmenes pojista oli vahingoittanut tai tuhonnut omaisuutta esimerkiksi koulussa tai kotona. Noin kuusi prosenttia viidesluokkalaisista oli näpistellyt kaupasta tai kotoa. (Kuvio 8.) Viidesluokkalaisista neljännes (24 %) oli tehnyt vähintään yhden rikkeen viidennen luokan aikana, tytöistä 14 prosenttia ja pojista 34 prosenttia.

Kuvio 8. Viidesluokkalaisten ilmoittamat rikkeet viidennen luokan aikana (n = 3 371).

2.2 Viidesluokkalaisten näkemys kouluyhteisöstä

Kappaleessa kuvataan viidesluokkalaisten näkemystä kouluyhteisöstä, kuten koulussa viihtymisestä ja toisten kanssa toimeen tulemisesta, luokan työrauhasta ja ilmapiiristä, koulussa pärjäämisestä ja oppimisesta, välitunneista ja koulumatkoista, osallisuudesta ja vaikutusmahdollisuuksista sekä koulukiusaamisesta.

Koulussa viihtyminen ja toisten kanssa toimeen tuleminen

- Lähes kolme neljännestä (72 %) viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että koulunkäynti oli usein kivaa, tyttöistä suurempi osa kuin pojista.
- Noin 70 prosenttia tyttöistä ja pojista arvioi tulevansa hyvin toimeen koulukavereiden kanssa.
- Kaksi kolmannesta (62 %) arvioi tulevansa hyvin toimeen opettajien kanssa, tyttöistä (71 %) selvästi suurempi osa kuin pojista (53 %).
- Lähes kaikilla viidesluokkalaisilla oli vähintään kaksi hyvää kaveria.

Luokan työrauha ja ilmapiiri

- Noin 70 prosenttia sekä tyttöistä että pojista arvioi luokan työrauhan hyväksi.
- Yli 80 prosenttia arvioi luokan ilmapiirin sellaiseksi, jossa uskaltaa sanoa mielipiteensä.

Koulussa pärjääminen ja oppiminen

- Suurin osa tyttöistä ja pojista arvioi pärjäävänsä koulussa vähintään yhtä hyvin kuin muut ikätoverinsa.
- Kaksi kolmannesta arvioi oppimisen helpoksi kaikissa tai useissa aineissa.

Välitunnit ja koulumatkat

- Suurin osa (yli 80 %) oppilaista yleensä kävelee, leikkii tai pelaa pallopelejä välitunneilla.
- Noin kaksi kolmannesta kulkee koulumatkan yleensä pyörällä, pojat hieman tyttöjä useammin. Tytöt kulkevat kouluun poikia useammin kävellen.

Osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet koulussa

- Suurin osa (yli 80 %) viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että opettajat kohtelevat oppilaita reilusti ja tasa-arvoisesti. Poikien mielestä kohtelu oli reilua ja tasa-arvoista harvemmin kuin tyttöjen mielestä.
- Noin 60 prosenttia tytöistä ja pojista arvioi, että opettajalta saa usein kannustusta ja rohkaisua.
- Viidesluokkalaisista noin 90 prosentin mielestä opettaja kuuntelee heitä usein, kun heillä on asiaa.
- Viidesluokkalaisilla oli useimmiten mahdollisuuksia vaikuttaa koulu yhteisössä kiusaamisen ehkäisemiseen ja selvittämiseen sekä koulun tapahtumien suunnitteluun. Yli puolet oli sitä mieltä, että näihin pystyttiin vaikuttamaan paljon.
- Vähiten oli mahdollisuuksia vaikuttaa koulupäivän ja oppituntien sisällön suunnitteluun.
- Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan suurin osa (yli 80 %) vanhemmista oli pitänyt yhteyttä kouluun ja osallistunut opettajan tapaamisiin tai vanhempainvartteihin.

Koulukiusaaminen

- Viidesluokkalaisista 14 prosenttia oli kiusattu vähintään joskus koulussa muiden oppilaiden taholta. Yli puolta ei ollut kiusattu koskaan.
- Kaksi kolmannesta (67 %) ei osallistunut koskaan muiden oppilaiden kiusaamiseen.
- Kuusi prosenttia ilmoitti tulleen kiusatuksi opettajan taholta vähintään joskus.
- Pojat joutuivat kiusatuiksi ja toimivat kiusaajina tyttöjä useammin.
- Viidesluokkalaiset eivät aina kerro kiusaamisesta kenellekään. Vähintään joskus kiusatuksi joutuneista 18 prosenttia ilmoitti, ettei ollut kertonut kiusaamisesta kenellekään.
- Useimmiten kiusaamisesta kerrotaan ystävälle tai vanhemmille sekä koulussa opettajalle.
- Vaikka kiusaamisesta oli kerrottu, niin oppilaiden näkemyksen mukaan 16 prosentin kohdalla asialle ei ollut tehty mitään, ja 15 prosentin kohdalla oli varmistettu, että kiusaaminen oli loppunut.

2.2.1 Koulun yhteisöllisyys ja oppimisympäristö

Koulussa viihtyminen ja toisten kanssa toimeen tuleminen. Viidesluokkalaisilta kysyttiin koulussa viihtymisestä eli miten usein heillä oli koulussa kivaa. Lisäksi oppilaat arvioivat miten hyvin he tulivat toimeen koulukavereiden ja opettajien kanssa sekä kuinka monta hyvää kaveria heillä oli.

Pojista 65 prosenttia ja tytöistä lähes 80 prosenttia arvioi, että koulunkäynti oli usein kivaa. Noin 70 prosenttia viidesluokkalaista kertoi tulevansa hyvin toimeen koulukavereiden kanssa. Tytöt arvioivat tulevansa toimeen opettajien kanssa selvästi paremmin kuin pojat (71 vs. 53 %). (Taulukko 7.) Koulun oppilasmäärällä ei ollut merkitystä viidesluokkalaisten koulussa viihtymisen sekä koulukavereiden ja opettajien kanssa toimeen tulemisen kannalta.

Lähes kaikilla sekä tytöillä (94 %) että pojilla (96 %) oli vähintään kaksi hyvää kaveria. Noin yhdellä prosentilla viidesluokkalaista ei ollut yhtään hyvää kaveria.

Taulukko 7. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) koulussa viihtyminen sekä koulukavereiden ja opettajien kanssa toimeen tuleminen

Koulussa viihtyminen ja toimeen tuleminen	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Koulussa on kivaa				
Usein	35,0	24,6	30,0	1 000
Melko usein	43,6	40,6	42,0	1 404
Silloin tällöin	17,9	25,6	21,7	723
Melko harvoin	2,9	6,2	4,5	151
Harvoin tai ei koskaan	0,6	3,0	1,8	60
Koulukavereiden kanssa toimeen tuleminen				
Hyvin	68,7	68,3	68,4	2 299
Melko hyvin	27,7	28,4	28,1	942
Ei hyvin eikä huonosti	2,8	2,7	2,8	93
Melko huonosti	0,6	0,5	0,6	20
Huonosti	0,2	0,1	0,1	4
Opettajien kanssa toimeen tuleminen				
Hyvin	70,8	53,4	62,3	2 094
Melko hyvin	25,4	38,3	31,7	1 064
Ei hyvin eikä huonosti	2,9	5,9	4,3	146
Melko huonosti	0,7	1,2	1,0	32
Huonosti	0,2	1,2	0,7	22

Luokan työrauha ja ilmapiiri. Viidesluokkalaisilta kysyttiin näkemystä luokan työrauhasta sekä siitä, oliko luokassa sellainen ilmapiiri, jossa uskalsi sanoa oman mielipiteensä. Noin 70 prosenttia sekä tytöistä että pojista arvioi luokan työrauhan hyväksi. Useampi kuin joka kymmenes (12 %) oli kuitenkin eri mieltä siitä, että luokan työrauha oli hyvä. Suurin osa sekä tytöistä että pojista (83 vs. 87 %) piti luokan ilmapiiriä sellaisena, jossa uskaltaa sanoa mielipiteensä. (Taulukko 8.) Mo- lempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa asuvat lapset arvioivat luokan työ-

rauhan paremmaksi ja ilmapiiriin sallivammaksi kuin ne lapset, jotka eivät asuneet molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa.

Taulukko 8. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys luokan työrauhasta ja ilmapiiristä

Luokan työrauha ja ilmapiiri	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Luokassa on hyvä työrauha				
Samaa mieltä	16,0	17,2	16,6	554
Osittain samaa mieltä	52,2	53,3	52,7	1 765
Ei samaa eikä eri mieltä	19,0	18,6	18,8	630
Osittain eri mieltä	8,5	6,9	7,7	258
Eri mieltä	4,3	4,0	4,2	139
Luokassa uskaltaa sanoa mielipiteensä				
Samaa mieltä	42,9	54,7	48,7	1 626
Osittain samaa mieltä	40,2	32,4	36,4	1 215
Ei samaa eikä eri mieltä	9,6	8,4	9,0	302
Osittain eri mieltä	5,0	3,0	4,0	135
Eri mieltä	2,3	1,5	1,9	64

Koulussa pärjääminen ja oppiminen. Viidesluokkalaiset vastasivat myös koulussa pärjäämiseen ja oppimisen helppouteen liittyviin kysymyksiin. Noin 90 prosenttia tytöistä ja pojista arvioi pärjäävänsä koulussa vähintään yhtä hyvin kuin muut ikätoverinsa. Muita huonommin koulussa pärjääviä oli sekä tytöissä että pojissa noin yhdeksän prosenttia. Kaksi kolmannesta viidesluokkalaisista arvioi oppimisen helpoksi kaikissa tai useissa aineissa. Pojista suuremmalle osalle kuin tytöistä oppiminen oli helppoa kaikissa aineissa. Tytöistä puolestaan suuremmalle osalle kuin pojista oppiminen on vaikeaa joissakin aineissa. (Taulukko 9.)

Molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa asuvat lapset arvioivat koulussa pärjäämisen paremmaksi ja oppimisen helpommaksi kuin ne lapset, jotka eivät asuneet molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa. Koulun oppilasmäärällä ei ollut merkitystä koulussa pärjäämisen tai oppimisen kannalta.

Taulukko 9. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys koulussa pärjäämisestä ja oppimisen helpoudesta

Koulussa pärjääminen ja oppimisen helpous	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Koulussa pärjääminen				
Olen yksi parhaista	9,9	12,5	11,2	372
Pärjään jonkin verran muita paremmin	19,1	20,5	19,8	659
Pärjään kuten muut	61,8	58,4	60,1	2 007
Pärjään jonkin verran muita huonommin	8,6	7,7	8,2	272
Pärjään selvästi huonommin kuin muut	0,6	0,9	0,7	24
Oppimisen helpous				
Helppoa kaikissa aineissa	9,6	15,7	12,6	417
Helppoa useissa aineissa	54,9	55,7	55,4	1 835
Ei helppoa eikä vaikeaa	20,7	18,8	19,7	655
Vaikeaa joissakin aineissa	14,5	9,6	12,1	402
Vaikeaa kaikissa aineissa	0,3	0,2	0,2	8

Välitunnit ja koulumatkat. Viidesluokkalaaisille esitettiin kysymyksiä välitunneista sekä koulumatkojen kulkemisesta ja koulumatkan pituudesta. Suurin osa (84 %) viidesluokkalaaisista yleensä kävelee, leikkii tai pelaa pallopelejä välitunneilla. Pojat pelasivat tyttöjä huomattavasti useammin pallopelejä. Tytöt puolestaan leikkivät ja kävelivät välitunneilla poikia useammin. Noin 15 prosenttia viettää aikaa välitunneilla seisoen tai istuen, tytöt poikia useammin. (Taulukko 10.)

Noin kaksi kolmannesta viidesluokkalaaisista kulki koulumatkansa yleensä pyörällä, pojat hieman tyttöjä useammin. Tytöt kulkivat kouluun poikia useammin kävellen. Noin joka viides kulki koulumatkat yleensä moottoriajoneuvolla. Joka neljännellä koulumatkan pituus oli alle kilometrin ja kolmella neljästä enintään kolme kilometriä. (Taulukko 10.)

Taulukko 10. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) toiminta välitunneilla ja koulumatkat

Välituntitoiminta ja koulumatkat	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Välituntitoiminta				
Pelaan pallopelejä	21,5	52,7	36,7	1 218
Leikin pihalla	34,4	21,2	28,0	928
Kävelen	25,8	13,3	19,7	654
Seisoksen	13,8	8,7	11,3	376
Istun	4,5	4,1	4,3	142
Koulumatkojen kulkeminen				
Pyörällä	64,1	68,7	66,3	2 203
Moottoriajoneuvolla	20,8	22,4	21,6	717
Kävelen	15,1	8,9	12,1	401
Koulumatkan pituus				
Alle 1 km	24,9	22,1	23,6	741
1 km	19,3	19,3	19,3	607
2 km	20,2	19,3	19,8	621
3 km	12,0	11,2	11,6	365
4 - 5 km	6,9	9,0	7,9	249
6 - 10 km	9,4	9,5	9,4	297
11 - 20 km	5,7	6,9	6,3	198
Yli 20 km	1,6	2,7	2,1	66

2.2.2 Osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet

Näkemys osallisuudesta. Viidesluokkalaisilta kysyttiin näkemystä osallisuudesta koulussa kolmella kysymyksellä. Kysymyksissä oppilaat arvioivat missä määrin opettajat kohtelevat oppilaita reilusta ja tasa-arvoisesti, kuinka usein opettajalta saa kannustusta ja rohkaisua sekä kuinka usein opettajat kuuntelevat, kun oppilaalla on asiaa.

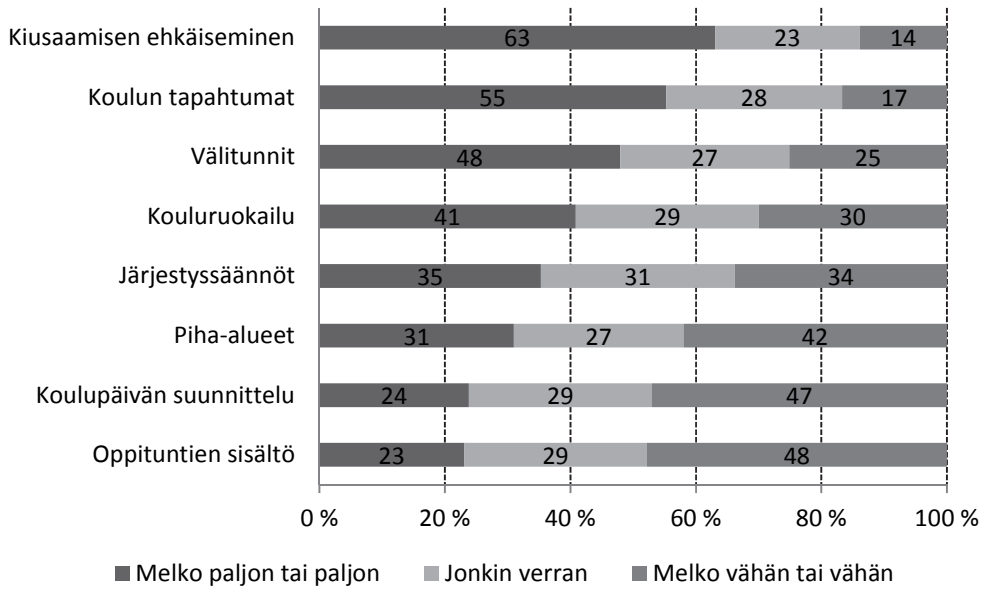
Suurin osa viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että opettajat kohtelevat oppilaita reilusti ja tasa-arvoisesti. Pojat olivat tyttöjä harvemmin samaa mieltä tästä asiasta (81 vs. 87 %). Noin 60 prosenttia sekä tytöistä että pojista arvioi, että opettajalta saa usein kannustusta ja rohkaisua. Lähes joka kolmas oli sitä mieltä, että kannustusta ja rohkaisua saa opettajalta vain silloin tällöin. Joka kymmenennen mielestä kannustusta ja rohkaisua sai melko harvoin tai ei koskaan. Noin 90 prosenttia sekä tytöistä että pojista arvioi opettajan kuuntelevan heitä usein silloin, kun heillä on asiaa. (Taulukko 11.)

Taulukko 11. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys osallisuudesta koulussa

Näkemys osallisuudesta	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Reilu ja tasa-arvoinen kohtelu opettajan taholta				
Täysin samaa mieltä	40,5	36,6	38,6	1 289
Osittain samaa mieltä	46,0	44,5	45,3	1 510
Ei samaa eikä eri mieltä	7,5	10,5	9,0	300
Osittain eri mieltä	3,9	5,4	4,6	154
Täysin eri mieltä	2,1	3,0	2,5	84
Kannustuksen ja rohkaisun saaminen opettajalta				
Usein	23,5	22,0	22,7	759
Melko usein	37,8	36,9	37,4	1 246
Silloin tällöin	29,4	31,1	30,2	1 009
Melko harvoin	7,2	7,4	7,3	245
Harvoin tai ei koskaan	2,1	2,6	2,4	79
Kuulluksi tuleminen opettajan taholta				
Usein	55,6	53,3	54,4	1 821
Melko usein	34,2	34,3	34,3	1 147
Silloin tällöin	7,6	9,6	8,5	286
Melko harvoin	2,0	2,1	2,1	70
Harvoin tai ei koskaan	0,6	0,7	0,7	23

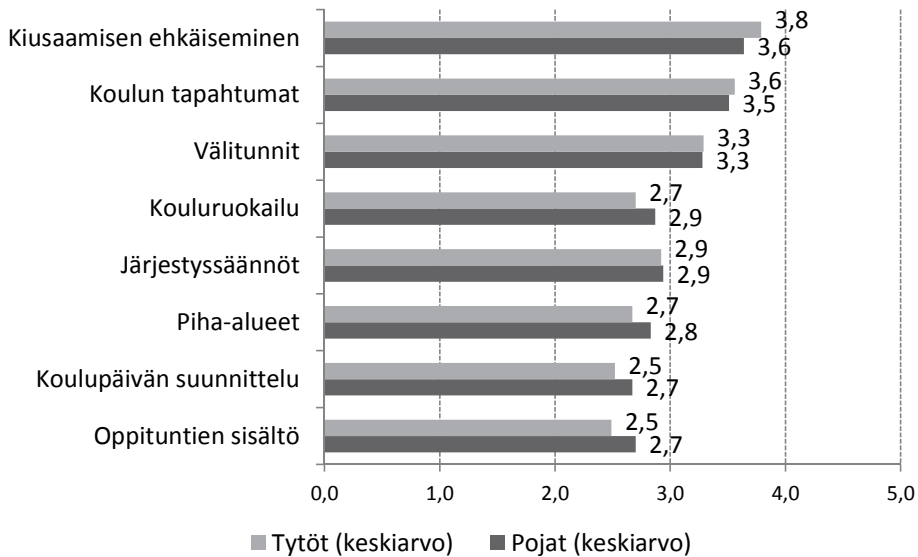
Vaikutusmahdollisuudet koulussa. Viidesluokkalaisilta kysyttiin mielipidettä siitä, kuinka paljon oppilaat ovat voineet osallistua koulussa esimerkiksi välituntien, koulun tapahtumien ja koulupäivän suunnitteluun. Lisäksi oppilailta kysyttiin olivatko heidän vanhempansa osallistuneet viidennen luokan aikana koulun toimintaan, kuten vanhempainiltoihin, koulun tapahtumiin ja opettajan tapaamisiin.

Viidesluokkalaisten näkemyksen mukaan heillä oli eniten mahdollisuuksia vaikuttaa kiusaamisen ehkäisemiseen ja selvittämiseen sekä koulun tapahtumien (kuten juhlien ja retkien) suunnitteluun. Yli puolet viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että näihin pystyttiin vaikuttamaan paljon. Vähiten viidesluokkalaisilla oli mahdollisuuksia vaikuttaa koulupäivän ja oppituntien sisällön suunnitteluun. Lähes puolet viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että näihin pystyttiin vaikuttamaan vähän. (Kuvio 9).

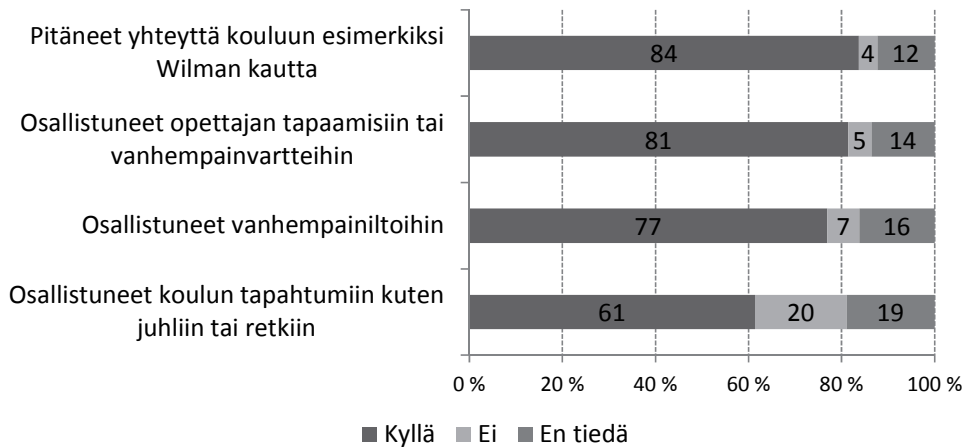
Kuvio 9. Viidesluokkalaisten näkemys vaikutusmahdollisuuksista koulussa (n = 3 371).

Seuraavassa kuviossa on tarkasteltu tyttöjen ja poikien näkemystä vaikutusmahdollisuuksista koulussa. Pojat arvioivat vaikutusmahdollisuudet kokonaisuudessaan hieman paremmiksi kuin tytöt. (Kuvio 10.) Koulun oppilasmäärällä ei ollut merkitystä viidesluokkalaisten osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien kannalta.

Kuvio 10. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys vaikutusmahdollisuuksista koulussa.

Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan suurin osa heidän vanhemmistaan oli viidennen luokan aikana pitänyt yhteyttä kouluun esimerkiksi sähköisten järjestelmien (kuten Wilman tai Helmen), puhelimen, sähköpostin tai reissuviikkon avulla. Monet vanhemmat olivat osallistuneet myös opettajan tapaamisiin ja vanhempainiltoihin. Harvemmin vanhemmat olivat osallistuneet koulun muihin tapahtumiin, kuten juhliin tai retkiin. Useampi kuin joka kymmenes lapsista ei tiennyt, että oliko vanhempi osallistunut koulun toimintaan viidennen luokan aikana. (Kuvio 11.) Tyttöjen ja poikien näkemys vanhempien osallistumisesta oli samansuuntainen.

Kuvio 11. Viidesluokkalaisten näkemys vanhempien osallistumisesta koulun toimintaan lapsen viidennen luokan aikana (n = 3 371).

2.2.3 Koulukiusaaminen ja siihen puuttuminen

Viidesluokkalaisille esitettiin kysymyksiä koulukiusaamisesta, kuten kiusatuksi joutumisesta, osallistumisesta muiden oppilaiden kiusaamiseen, kiusaamisesta kertomisesta sekä siitä miten kiusaaminen oli tapahtunut ja mitä kiusaamistilanteissa oli tehty. Koulukiusaamisella tarkoitetaan yleensä tilanteita, joissa yksi tai useampi oppilas on toistuvasti jonkun tai joidenkin muiden oppilaiden kielteisen toiminnan kohteena. Kiusaaminen voi ilmetä esimerkiksi fyysisenä aggressiivisuutena, uhkailuna, kiristämisenä, pilkkaamisena ja nimittelynä, syrjintänä, hyljeksimisenä sekä tavaroiden ottamisena, piilottamisena tai tuhoamisena. Lisäksi netissä voi tapahtua kiusaamista. Myös opettaja voi aiheuttaa oppilaille turvattomuutta tai ahdistusta esimerkiksi asiattomalla käytöksellään, jolloin kyse voi olla kiusaamisesta.

Tässä tutkimuksessa 14 prosenttia viidesluokkalaisista (n = 453) ilmoitti tulleen vähintään joskus kiusatuksi koulussa muiden oppilaiden taholta. Kiusaaminen oli tapahtunut useimmiten siten, että oli nimitelty ilkeästi, tehty naurunalaiseksi, uhkailtu tai pakotettu tekemään asioita, jätetty huomiotta tai kaveriporukan ulkopuolelle tai levitetty valheita. Yli puolta viidesluokkalaisista (54 %) ei ollut kiusattu koskaan koulussa. Noin kolmea prosenttia kiusattiin usein tai päivittäin. (Taulukko 12.)

Viidesluokkalaisista kaksi kolmannesta (67 %) ei osallistunut koskaan muiden oppilaiden kiusaamiseen. Kuusi prosenttia ilmoitti tulleen kiusatuksi opettajan taholta vähintään joskus. Pojat joutuivat kiusatuiksi tyttöjä useammin sekä muiden oppilaiden että opettajan taholta. Pojat myös kiusasivat muita oppilaita tyttöjä use-

ammin. (Taulukko 12.) Osa lapsista joutui koulussa sekä kiusatuksi että toimi itse kiusaajana.

Viidesluokkalaisten eivät aina kerro kiusaamisesta kenellekään. Vähintään joskus toisten oppilaiden taholta kiusatuksi joutuneista 18 prosenttia ilmoitti, ettei ollut kertonut kiusaamisesta kenellekään. Kiusatuksi joutuneet olivat kertoneet kiusaamisesta useimmiten ystävälle tai vanhemmille. Koulussa kiusaamisesta oli kerrottu useimmiten opettajalle, muulle koulun aikuiselle, kouluterveydenhoitajalle ja kuraattorille. (Taulukko 12.)

Taulukko 12. Koulukiusaaminen viidesluokkalaisten tytöillä (n = 1 724) ja pojilla (n = 1 642)

Koulukiusaaminen	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Kiusattu koulussa oppilaiden taholta				
Ei koskaan	57,0	51,2	54,2	1 818
Harvoin	29,8	35,0	32,3	1 085
Joskus	10,6	11,1	10,8	365
Usein	2,6	2,7	2,7	88
Kiusaajana toimiminen				
Ei koskaan	78,8	54,8	67,1	2 252
Harvoin	18,7	36,8	27,5	921
Joskus	2,0	7,4	4,6	156
Usein	0,5	1,0	0,8	24
Kiusattu opettajan taholta				
Ei koskaan	87,0	77,1	82,2	2 755
Harvoin	8,2	15,5	11,8	394
Joskus	3,2	4,9	4,0	136
Usein	1,6	2,5	2,0	67
Kiusaamisesta kertominen ¹				
Ystävälle	84,9	67,6	76,3	331
Vanhemmille	80,9	77,9	79,4	347
Opettajalle	62,4	67,3	64,9	279
Jollekin muulle koulun aikuiselle	25,9	27,0	26,4	106
Kouluterveydenhoitajalle	19,7	20,8	20,2	82
Kuraattorille	14,9	18,0	16,5	67
Tuki- tai kummioppilaalle	6,2	3,4	4,8	19
Koulupsykologille	3,0	6,9	5,0	20

¹ niiden osalta, joita kiusattu vähintään joskus toisten oppilaiden taholta koulussa (n = 453)

Vaikka viidesluokkalainen oli kertonut kiusaamisesta, niin 16 prosentin kohdalla tilanteelle ei ollut tehty mitään oppilaiden näkemyksen mukaan. Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan 15 prosentin kohdalla kiusattu ja kiusaaja oli tavattu uudelleen ja varmistettu, että kiusaaminen oli todella loppunut. Useimmiten kiusaamisessa mukana olleiden oppilaiden kanssa oli keskusteltu yhdessä koululla (39 %), koulun aikuiset ovat keskustelleet kiusatun kanssa (37 %), vanhemmille oli kerrottu kiusaamisesta (36 %) ja kiusaamista oli käsitelty luokassa (32 %).

2.3 Viidesluokkalaisten näkemys omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista

Kappaleessa kuvataan viidesluokkalaisten näkemyksiä omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä huolenaiheista, avun saamisesta ja palveluista.

Terveydentila ja mieliala

- Suurin osa (96 %) tytöistä ja pojista arvioi oman terveydentilansa hyväksi tai melko hyväksi.
- Suurin osa arvioi olevansa usein iloisia ja hyvällä tuulella sekä koulussa että kotona. Poikien mieliala kotona oli hieman parempi kuin tyttöjen.

Huolet ja avun saaminen huoliin

- Yleisimmät viidesluokkalaisten omaan terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät huolenaiheet liittyivät kipuihin ja särkyihin, väsymykseen, nukkumiseen, koulussa pärjäämiseen, ulkonäköön, mielialaan ja syömiseen. Huolta aiheuttivat myös pelot, yksinäisyys ja oma arkuus.
- Yleisimmät ystäviin ja perheeseen liittyvät huolenaiheet liittyivät ihmissuhteisiin, rahan riittävyyteen perheessä ja vanhempien kanssa toimeen tulemiseen. Lisäksi huolta aiheuttivat netissä tapahtuneet asiat, vanhemman sairaus, vanhempien tai läheisten päihteidenkäyttö sekä väkivalta tai sen uhka kotona.
- Viidesluokkalaiset eivät aina kertoneet huolistaan. Harvemmin kerrottiin rahan riittävyyteen, vanhempien kanssa toimeen tulemiseen, vanhempien tai läheisten päihteidenkäyttöön sekä väkivaltaan tai sen uhkaan liittyvistä huolista.
- Tyttöillä oli huolenaiheita selvästi enemmän kuin pojilla, ja erityisesti ulkonäköön ja kavereisuhteisiin liittyviä huolia.
- Useimmat viidesluokkalaiset saivat apua huoliinsa äidiltä, isältä, kavereilta, sisaruksilta ja muilta sukulaisilta sekä netistä. Koulussa apua saatiin opettajalta ja kouluterveydenhoitajalta.

Palvelut

- Suurin osa (97 %) viidesluokkalaisista oli käynyt viidennen luokan aikana laajassa terveystarkastuksessa. Kaksi kolmannesta vanhemmista tai toinen heistä oli osallistunut terveystarkastukseen.

- Viidesluokkalaisten näkemysten mukaan terveystarkastuksessa oli puhuttu lähes aina oppilaalle tärkeistä asioista ja hänen mielipidettään oli kuunneltu. Koko perheen hyvinvointia oli selvitetty noin kahdessa kolmanneksessa laajoista terveystarkastuksista.
- Suurin osa oppilaista ei ollut käynyt viidennen luokan aikana kertaakaan kuraattorin (88 %) tai koulupsykologin (95 %) luona.

2.3.1 Terveystila ja mieliala

Koetulla terveystilalla tarkoitetaan ihmisen itse ilmaisemaa kokemusta omasta yleisestä terveystilasta. Viidesluokkalaisilta kysyttiin kokemusta omasta terveystilasta sekä siitä millaisena he arvioivat mielialansa yleensä koulussa ja kotona. Suurin osa (96 %) sekä tytöistä että pojista arvioi oman terveystilansa hyväksi tai melko hyväksi. Suurin osa tytöistä ja pojista arvioi olevansa usein iloinen ja hyvällä tuulella sekä koulussa (84 vs. 82 %) että kotona (81 vs. 88 %). Pojat olivat tyttöjä useammin kotona iloisia ja hyvällä tuulella. (Taulukko 13.) Lapsilla, jotka eivät asuneet molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa, oli useammin surullista ja kurjaa oloa sekä kotona että koulussa kuin niillä lapsilla, jotka asuivat molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa.

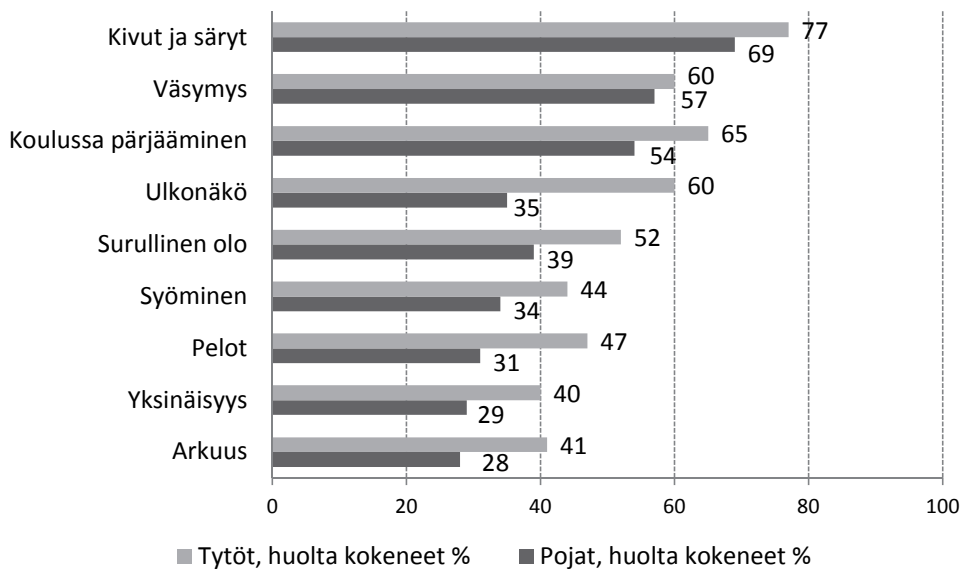
Taulukko 13. Viidesluokkalaisten tyttöjen (n = 1 724) ja poikien (n = 1 642) näkemys omasta terveydentilasta ja mielialasta

Koettu terveydentila ja mieliala	Tytöt	Pojat	Yhteensä	
	%	%	%	n
Terveydentila yleensä				
Hyvä	69,8	70,6	70,1	2 353
Melko hyvä	26,7	25,6	26,2	878
Kohtalainen	3,2	3,3	3,3	111
Melko huono	0,2	0,4	0,3	10
Huono	0,1	0,1	0,1	3
Mieliala yleensä koulussa				
Olen tosi usein iloinen ja hyvällä tuulella	34,8	27,3	31,2	1 032
Olen aika usein iloinen ja hyvällä tuulella	49,5	55,1	52,2	1 729
Minulla on yhtä paljon iloisia ja kurjia hetkiä	13,7	15,4	14,5	481
Minulla on usein surullinen ja kurja olo	1,8	1,4	1,6	53
Minulla on lähes aina surullinen ja kurja olo	0,2	0,8	0,5	17
Mieliala yleensä kotona				
Olen tosi usein iloinen ja hyvällä tuulella	35,7	42,5	39,0	1 268
Olen aika usein iloinen ja hyvällä tuulella	45,5	45,6	45,5	1 480
Minulla on yhtä paljon iloisia ja kurjia hetkiä	17,6	11,1	14,5	470
Minulla on usein surullinen ja kurja olo	0,8	0,8	0,8	26
Minulla on lähes aina surullinen ja kurja olo	0,4	0,0	0,2	6

2.3.2 Huolet ja avun saaminen huoliin

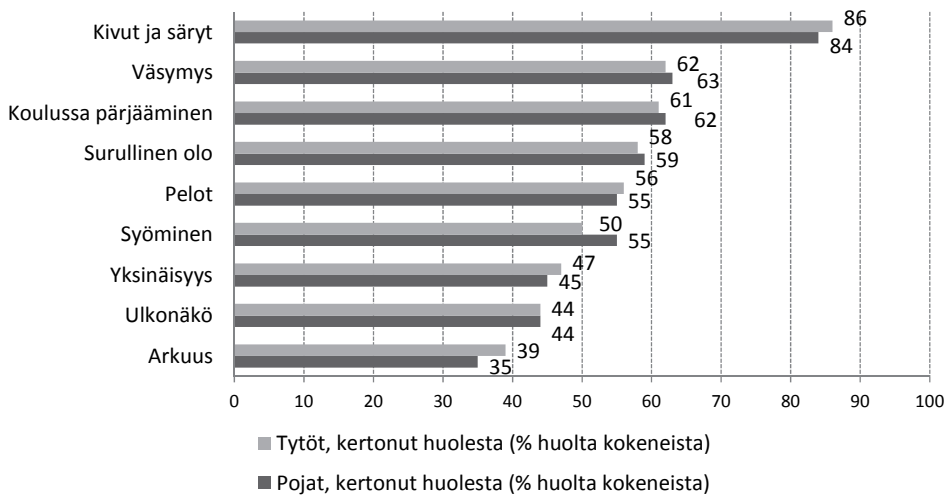
Viidesluokkalaisten huolet. Viidesluokkalaisilta kysyttiin omaan terveyteen ja hyvinvointiin sekä ystäviin ja perheeseen liittyvistä huolista sekä siitä olivatko he kertoneet huolistaan jollekin. Lisäksi viidesluokkalaisilta kysyttiin, että keneltä he olivat saaneet apua huoliinsa.

Useimmat viidesluokkalaisten omaan terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät huolenaiheet liittyivät erilaisiin kipuihin ja särkyihin (esimerkiksi päänsärky tai vatsakivut), väsymykseen ja nukkumiseen, koulussa pärjäämiseen, ulkonäköön, mielialaan sekä syömiseen. Lisäksi huolta aiheuttivat pelot, yksinäisyys ja oma arkuus. (Kuvio 12.) Omasta tupakoinnista, alkoholin tai huumeiden käytöstä oli ollut huolissaan viisi prosenttia sekä kavereiden tupakoinnista, alkoholin tai huumeiden käytöstä 14 prosenttia viidesluokkalaisista.

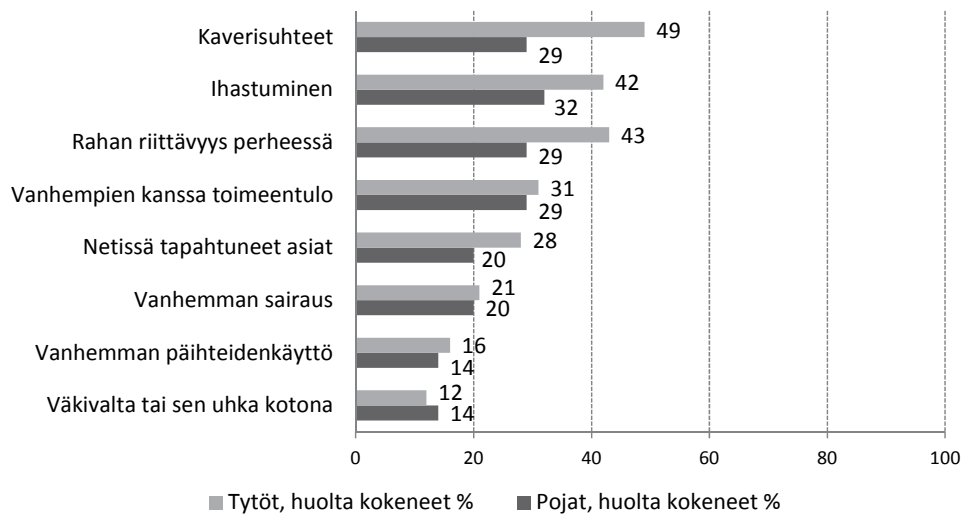
Kuvio 12. Viidesluokkalaisten omaan terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät huolenaiheet (n = 3 371).

Viidesluokkalaiset eivät aina kertoneet omista huolistaan kenellekään. Useimmiten kerrottiin kivuista ja säryistä sekä harvemmin ulkonäköön, yksinäisyyteen ja arkuuteen liittyvistä huolenaiheista. (Kuvio 13.)

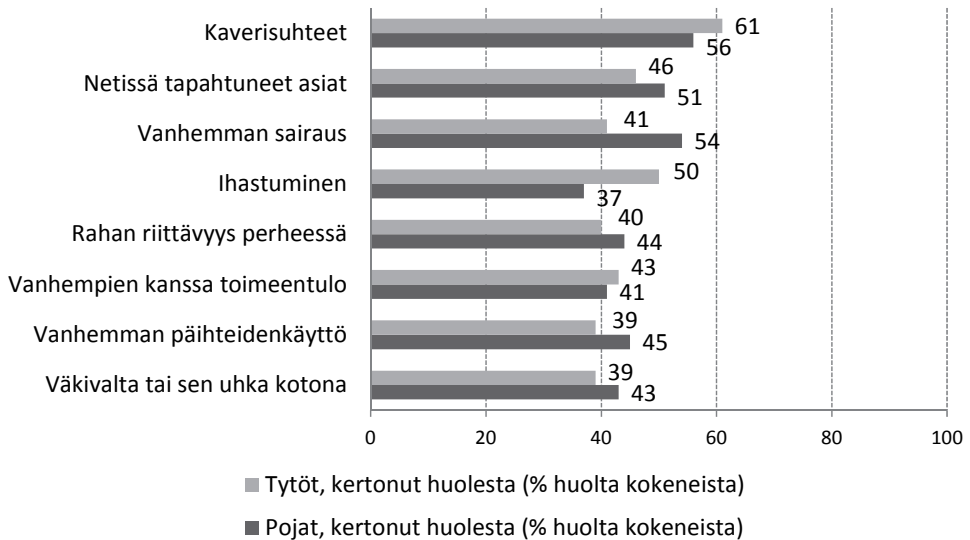
Kuvio 13. Viidesluokkalaisten omaan terveyteen ja hyvinvointiin liittyvistä huolista kertominen.

Useimmat viidesluokkalaisten ystäviin ja perheeseen liittyvät huolenaiheet liittyivät ihmissuhteisiin (kavereiden puute tai vaikeudet kaverisuhteissa ja ihastumiseen liittyvät pulmat), rahan riittävyyteen perheessä ja vanhempien kanssa toimeen tulemiseen. Lisäksi huolta aiheuttivat netissä tapahtuneet asiat, vanhemman sairaus tai mielenterveysongelma, vanhempien tai läheisten päihteidenkäyttö sekä väkivalta tai sen uhka kotona. (Kuvio 14.)

Kuvio 14. Viidesluokkalaisten ystäviin ja perheeseen liittyvät huolenaiheet (n = 3 371).

Useimmiten viidesluokkalaisten olivat kertoneet kaverisuhteisiin liittyvistä huolenaiheistaan. Harvemmin oli kerrottu rahan riittävyyteen, vanhempien kanssa toimeen tulemiseen, vanhempien tai läheisten päihteidenkäyttöön sekä väkivaltaan tai sen uhkaan liittyvistä huolista. (Kuvio 15.)

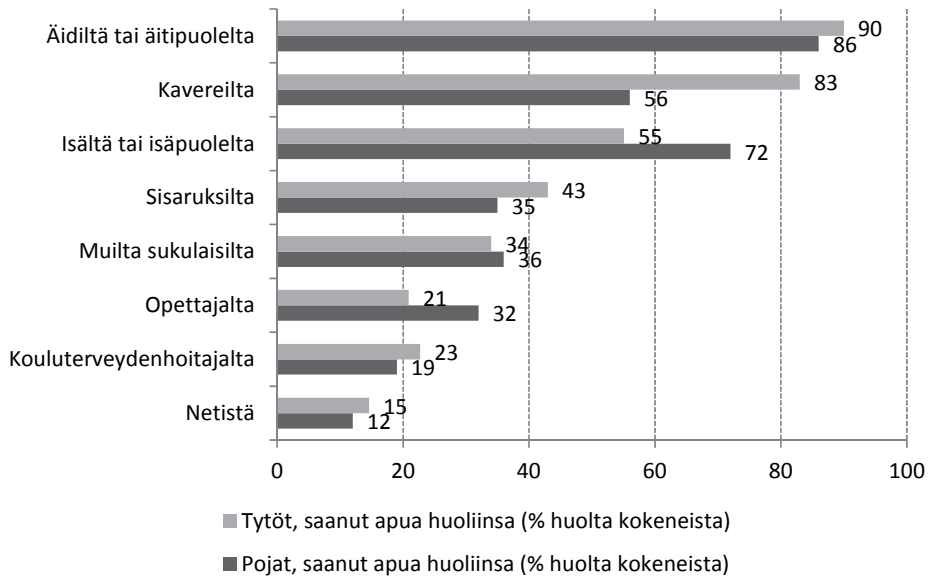
Kuvio 15. Viidesluokkalaisten ystäviin ja perheeseen liittyvistä huolista kertominen.

Tytöillä oli huolenaiheita kokonaisuudessaan selvästi enemmän kuin pojilla, ja erityisesti ulkonäköön ja kaverisuhteisiin liittyviä huolia.

Lapsilla, jotka eivät asuneet molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa, on enemmän huolenaiheita kuin niillä lapsilla, jotka asuivat molempien vanhempien kanssa yhteisessä kodissa. Viidesluokkalaisista 58 prosenttia ilmoitti itsellään olevan vähintään viisi erillistä huolen aihetta, tytöistä huomattavasti suurempi osa kuin pojista (66 vs. 50 %).

Avun saaminen huoliin. Useimmat viidesluokkalaiset tytöt ja pojat saivat apua omiin huoliinsa äidiltä (88 %), kavereilta (70 %), isältä (63 %), sisaruksilta (40 %) ja muilta sukulaisilta (35 %) sekä netistä (14 %). Koulussa apua saatiin opettajalta (26 %) ja kouluterveydenhoitajalta (21 %). (Kuvio 16.) Tytöistä ja pojista alle viisi prosenttia oli saanut apua huoliinsa koululääkäriltä, -psykologilta tai kuraattorilta. Auttavista puhelimista apua oli saanut kolme prosenttia. Seitsemän prosenttia ei nimennyt yhtään tahoa, joilta olivat saaneet apua huoliinsa, vaikka heillä oli ollut vähintään yksi huoli.

Seuraavassa kuviossa on tarkasteltu tavallisimpia avun saamisen tahoja viidesluokkalaisilla tytöillä ja pojilla. Tytöt saivat poikia useammin apua äidiltä, kavereilta ja sisaruksilta. Pojat saivat tyttöjä useammin apua isältä ja koulussa opettajalta.

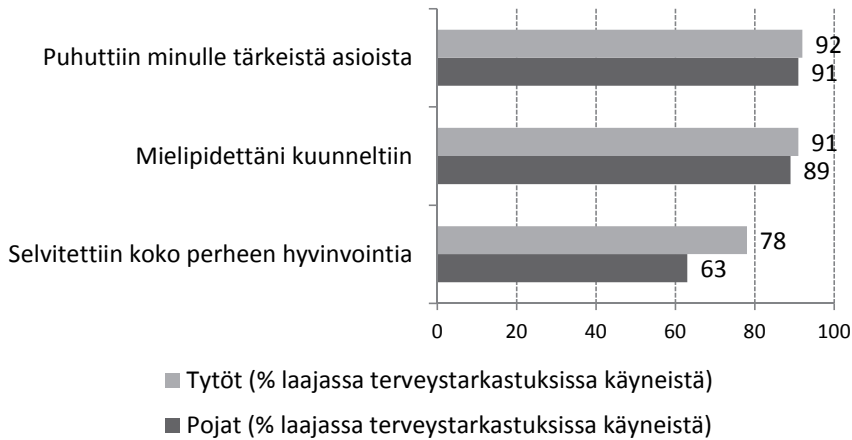
Kuvio 16. Viidesluokkalaisten tyttöjen ja poikien avun saamisen tahot omiin huoliin.

2.3.3 Palvelut

Viidesluokkalaisille esitettiin kysymyksiä opiskeluhuollon palveluista, kuten laajoissa terveystarkastuksissa käymisestä ja vanhempien osallistumisesta terveystarkastuksiin. Lisäksi kysyttiin käynneistä kuraattorin ja koulupsykologin luona viidennen luokan aikana.

Lähes kaikki (97 %) viidesluokkalaisista tytöistä ja pojista oli käynyt viidennen luokan aikana laajassa terveystarkastuksessa. Kaksi kolmannesta (66 %) sekä tyttöjen että poikien vanhemmista tai toinen heistä oli osallistunut lapsen terveystarkastukseen.

Viidesluokkalaisten näkemyksen mukaan terveystarkastuksessa oli puhuttu lähes aina oppilaalle tärkeistä asioista ja hänen mielipidettään oli kuunneltu. Koko perheen hyvinvointia (mukaan lukien vanhempien hyvinvointi) oli selvitetty oppilaiden mielestä noin kahdessa kolmanneksessa terveystarkastuksista. Tyttöjen mielestä koko perheen hyvinvointia oli selvitetty useammin kuin poikien mielestä. (Kuvio 17.)

Kuvio 17. Viidesluokkalaisten tyttöjen ja poikien näkemys laajasta terveystarkastuksesta viidennen luokan aikana.

Suurin osa sekä tytöistä että pojista ei ollut käynyt viidennen luokan aikana kertaakaan kuraattorin (88 %) tai koulupsykologin (95 %) luona. Oppilaista viisi prosenttia oli käynyt kuraattorilla ja kolme prosenttia koulupsykologilla vähintään kaksi kertaa viidennen luokan aikana.

2.4. Yhteenveto tuloksista

Perhe ja vapaa-aika. Noin puolet viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että heidän perheellään oli riittävästi yhteistä aikaa. Viidesluokkalaiset olivat keskimäärin kaksi tuntia yksin kotona koulupäivinä sekä lauantaina tai sunnuntaina alle puolitoista tuntia. Yli puolet perheistä söi yhdessä päivittäin. Lähes puolessa perheistä puhuttiin päivän tapahtumista joka päivä. Useampi kuin neljännes viidesluokkalaisista osallistui kotitöihin päivittäin, tytöt poikia useammin.

Kolme neljännestä viidesluokkalaisista piti omaa suhdetta äitiin erittäin hyvänä, tyttöillä oli parempi suhde äitiin kuin pojilla. Noin kaksi kolmannesta piti omaa suhdetta isään erittäin hyvänä, pojat hieman useammin kuin tytöt. Yli kaksi kolmannesta sekä tytöistä että pojista arvioi tulleen useinkin kuulluiksi vanhempiensa taholta.

Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan kolme neljästä vanhemmista tiesi hyvin keiden ystävien kanssa lapset viettävät vapaa-aikaansa ja miten heillä menee koulussa. Yli puolet viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että vanhemmat tukevat ja kannustavat heitä usein. Lähes puolet ilmoitti, että vanhemmat sopivat usein kotiintuloajoista. Suurin osa lapsista ei salannut vanhemmiltaan mitä he tekevät iltaisin tai viikonloppuisin. Yli kaksi kolmannesta viidesluokkalaisista ei riidellyt vanhempiensa kanssa juuri koskaan.

Suurin osa viidesluokkalaisista söi kouluruoan tai lounaan päivittäin. Noin 15 prosenttia ei syönyt aamupalaa, tytöt jättivät aamupalan syömättä hieman useammin kuin pojat. Noin puolet lapsista harjasi hampaansa vähintään kaksi kertaa päivässä, tytöistä huomattavasti suurempi osa kuin pojista. Viidesluokkalaisten yöunen pituus oli koulupäivinä yleensä yhdeksän ja puoli tuntia sekä viikonloppuisin 10 tuntia sekä tyttöillä että pojilla.

Viidesluokkalaisista lähes kolmella neljästä oli jokin ohjattu harrastus, tyttöillä useammin kuin pojilla. Yli puolet osallistui ohjattuun liikuntaharrastukseen vähintään kaksi kertaa viikossa, mutta lähes joka neljäs ei osallistunut lainkaan. Lähes puolet liikkui joka päivä vähintään tunnin, pojat tyttöjä useammin. Noin seitsemällä prosentilla tämä toteutui enintään kahtena päivänä viikosta.

Yli puolet viidesluokkalaisista käytti koulupäivinä enintään kaksi tuntia aikaa television katseluun, sosiaalisen median, tietokoneen ja kännykän viihdekäyttöön sekä pelaamiseen, pojat käyttivät aikaa tyttöjä enemmän. Vähän yli puolessa viidesluokkalaisten perheistä oli sovittu ajasta, jonka lapsi voi viettää tieto- ja pelikoneilla. Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan noin kolme neljännestä vanhemmista huolehti siitä, että lapsi viettää aikaa vain hänen ikäisilleen sallittujen TV-ohjelmien, pelien ja nettisivujen parissa. Tyttöjen kohdalla asiasta huolehdittiin useammin kuin poikien kohdalla. Lasten näkemyksen mukaan heidän vanhemmistaan suurin osa tiesi hyvin lapsen internetin käytöstä.

Lähes viidennestä viidesluokkalaisista oli tukistettu tai revitty hiuksista kotona. Lähes yhtä montaa oli uhkailtu, haukuttu tai pilkattu tai heitä oli lyöty tai potkittu. Kolmannes oli kohdannut vähintään yhden väkivaltatilanteen kotonaan. Neljänneksen mielestä näitä tilanteita oli tapahtunut silloin tällöin tai useammin. Lähes puolet lapsista ei ollut kertonut asiasta kenellekään aikaisemmin. Tytöt ja pojat jättivät kertomatta kohtaamastaan väkivallasta kotona yhtä usein.

Lähes kaksi kolmannelta viidesluokkalaisista arvioi aikuiseksi kasvamisen luonnolliseksi ja mukavaksi. Pelottavaksi tai ahdistavaksi asian arvioi lähes joka kymmenes, tytöt hieman useammin kuin pojat. Lähes kahdella kolmesta oli lähipiirissä ainakin yksi aikuinen, jonka kanssa saattoi jutella murrosikään tai seurusteluun liittyvistä asioista, tyttöillä useammin kuin pojilla.

Yli 90 prosenttia viidesluokkalaisista ei ollut koskaan tupakoinut tai nuuskannut. Pojista 10 ja tytöistä kolme prosenttia oli kokeillut. Suurin osa ei ollut koskaan juonut alkoholia. Alkoholia oli kokeillut pojista 23 ja tytöistä 11 prosenttia. Viidesluokkalaisista 15 prosenttia tunsu huumeita kokeilleita tai niitä käyttäviä lapsia tai nuoria. Kolmelle prosentille oli tarjottu huumausaineita joko ilmaiseksi tai ostettavaksi. Neljännes pojista oli joutunut tappeluun viidennen luokan aikana, ja useampi kuin joka kymmenes oli vahingoittanut tai tuhonnut omaisuutta. Noin kuusi prosenttia oli näpistellyt kaupasta tai kotoa.

Kouluyhteisö. Lähes kolme neljästä viidesluokkalaisesta arvioi, että koulunkäynti oli usein kivaa, tytöistä suurempi osa kuin pojista. Noin 70 prosenttia tytöistä ja pojista arvioi tulevansa hyvin toimeen koulukavereiden kanssa. Lähes kaksi kolmesta arvioi tulevansa hyvin toimeen opettajien kanssa, tytöistä selvästi suurempi osa kuin pojista. Lähes kaikilla viidesluokkalaisilla oli vähintään kaksi hyvää kaveria.

Noin 70 prosenttia sekä tytöistä että pojista piti luokan työrauhaa hyvänä. Yli 80 prosenttia viidesluokkalaisista arvioi, että luokan ilmapiiri oli sellainen, jossa uskalletaan sanoa mielipiteensä. Suurin osa tytöistä ja pojista arvioi pärjäävänsä koulussa vähintään yhtä hyvin kuin muut ikätoverinsa. Kaksi kolmannelta arvioi oppimisen helpoksi kaikissa tai useissa aineissa, pojista suurempi osa kuin tytöistä.

Suurin osa viidesluokkalaisista yleensä kävelee, leikkii tai pelaa pallopelejä välitunneilla. Noin kaksi kolmannelta kulki koulumatkan yleensä pyörällä, pojat hieman tyttöjä useammin. Tytöt kulkivat kouluun poikia useammin kävellen.

Suurin osa viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että opettajat kohtelevat oppilaita reilusti ja tasa-arvoisesti. Poikien mielestä kohtelu oli reilua ja tasa-arvoista harvemmin kuin tyttöjen mielestä. Noin 60 prosenttia sekä tytöistä että pojista arvioi, että opettajalta saa usein kannustusta ja rohkaisua. Suurin osa sekä tytöistä että pojista arvioi opettajan kuuntelevan heitä usein, kun heillä oli asiaa.

Viidesluokkalaisilla oli eniten mahdollisuuksia vaikuttaa kouluyhteisössä kiusaamisen ehkäisemiseen ja selvittämiseen sekä koulun tapahtumien suunnitteluun. Vähiten oli mahdollisuuksia vaikuttaa koulupäivän ja oppituntien sisällön suunnitte-

luun. Lasten mukaan suurin osa vanhemmista oli pitänyt yhteyttä kouluun esimerkiksi Wilman kautta ja osallistunut opettajan tapaamisiin tai vanhempainvartteihin.

Viidesluokkalaista 14 prosenttia oli kiusattu koulussa vähintään joskus muiden oppilaiden taholta. Kaksi kolmannesta ei ollut koskaan kiusannut muita. Kuusi prosenttia ilmoitti tulleen kiusatuksi opettajan taholta vähintään joskus. Pojat joutuivat kiusatuksi ja toimivat kiusaajina tyttöjä useammin. Viidesluokkalaiset eivät aina kerro kiusaamisesta. Kiusatuksi joutuneista 18 prosenttia ilmoitti, ettei ollut kertonut kiusaamisesta kenellekään. Useimmiten kiusaamisesta kerrotaan ystävälle tai vanhemmille sekä koulussa opettajalle. Vaikka kiusaamisesta oli kerrottu, niin viidesluokkalaisten arvioiden mukaan 16 prosentin kohdalla asialle ei ollut tehty mitään, ja 15 prosentin kohdalla oli varmistettu, että kiusaaminen oli loppunut.

Terveystila ja mieliala sekä avun saaminen ja palvelut. Suurin osa viidesluokkalaista tytöistä ja pojista arvioi oman terveystilansa hyväksi tai melko hyväksi. Suurin osa arvioi myös olevansa usein iloinen ja hyvällä tuulella sekä koulussa että kotona. Poikien mieliala kotona oli hieman parempi kuin tyttöjen.

Yleisimmät viidesluokkalaisten omaan terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät huolenaiheet liittyivät kipuihin ja särkyihin, väsymykseen ja nukkumiseen, koulussa pärjäämiseen, ulkonäköön, mielialaan sekä syömiseen. Yleisimmät ystäviin ja perheeseen liittyvät huolenaiheet liittyivät ihmissuhteisiin, rahan riittävyyteen perheessä ja vanhempien kanssa toimeen tulemiseen. Tyttöillä oli huolenaiheita selvästi enemmän kuin pojilla, ja erityisesti ulkonäköön ja kaverisuhteisiin liittyviä huolia. Viidesluokkalaiset eivät aina kertoneet huolistaan kenellekään. Harvemmin kerrottiin rahan riittävyyteen, vanhempien kanssa toimeen tulemiseen, vanhempien tai läheisten päihteidenkäyttöön sekä väkivaltaan tai sen uhkaan liittyvistä huolista. Useimmat saivat apua huoliinsa äidiltä, isältä, kavereilta, sisaruksilta ja muilta sukulaisilta sekä netistä. Koulussa apua saatiin opettajalta ja kouluterveydenhoitajalta.

Suurin osa viidesluokkalaista oli käynyt viidennen luokan aikana laajassa terveystarkastuksessa. Oppilaiden näkemyksen mukaan laajassa terveystarkastuksessa oli puhuttu lähes aina oppilaalle tärkeistä asioista ja hänen mielipidettään oli kuunneltu. Viidesluokkalaisten mielestä koko perheen hyvinvointia oli selvitetty noin kahdessa kolmanneksessa laajoista terveystarkastuksista. Suurin osa oppilaista ei ollut käynyt viidennen luokan aikana kertaakaan kuraattorin tai koulupsykologin luona.

3 Pohdinta ja johtopäätökset

Tutkimuksessa kuvattiin viidesluokkalaisten oppilaiden näkemyksiä perheestä ja vapaa-ajasta, kouluyhteisöstä, omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista. Kysely lähetettiin 315 kuntaan, ja vastauksia saatiin 249 kunasta. Kuntakohtainen peitto oli 79 prosenttia. Kyselyyn vastasi 3 371 viidesluokkalaista eri puolelta maata. Vastausaktiivisuus oli 65 prosenttia. Kyselyyn vastanneista 51 prosenttia oli tyttöjä. Samanaikaisesti toteutettiin kysely viidesluokkalaisten oppilaiden vanhemmille. Tulokset on julkaistu erillisessä raportissa (Kanste ym. 2016).

3.1 Tulosten pohdinta

3.1.1 Viidesluokkalaisten näkemys perheestä ja vapaa-ajasta

Perheen yhteinen aika ja yhteiset tavat. Puolet viidesluokkalaisista oli sitä mieltä, että heidän perheellään oli riittävästi yhteistä aikaa, pojista suurempi osa kuin tytöistä. Perheen yhteisten tapojen vähäisyys arjessa koskettaa osaa viidesluokkalaisista. Noin puolet lasten perheistä söi yhdessä päivittäin. Alle puolessa perheistä puhuttiin päivän tapahtumista joka päivä. Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 54 prosentissa 8. ja 9. luokkalaisten perheistä ei syödä yhteistä ateriaa iltapäivällä tai illalla. Lasten ja nuorten terveysseurantatutkimuksen (LATE) mukaan kahdeksaluokkalaisista puolet syö lähes päivittäin ilta-aterian yhdessä perheen kanssa (Mäki ym. 2010). Perheen yhdessä syömisen on todettu edistävän nuoren terveellisten ruokailutottumusten omaksumista ja mielenterveyttä, perheen yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä vähentävän riskiä epäterveelliseen painonkehitykseen, itsetuhoiseen ajatteluun ja päihteiden käyttöön (Mure 2013).

Noin neljännes viidesluokkalaisista osallistui kotitöihin päivittäin, tytöt poikia useammin. Koululaisten kotitöihin käyttämä aika on vähentynyt 2000-luvulla, ja he tekevät kotitöitä koulupäivinä reilut puoli tuntia. Peruskoulua käyvät tytöt tekevät kotitöitä lähes kaksinkertaisen määrän poikiin verrattuna. (Pääkkönen 2014.) Tytöt myös kokevat selviytyvänsä kotitöistä poikia paremmin (Nuorisobarometri 2015).

Lapsen suhde vanhempiin. Kolme neljännestä viidesluokkalaisista piti suhdetta äitiin erittäin hyvänä ja noin kaksi kolmannesta suhdetta isään. Yli kaksi kolmannesta sekä tytöistä että pojista arvioi tulleen useinkin kuulluksi vanhempien taholta. Keskusteluyhteys vanhempien kanssa on parantunut, mutta silti kahdeksan prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista ei juuri koskaan pysty keskustelemaan vanhempiensa kanssa omista asioistaan (Kouluterveyskysely 2001/2002–2015).

Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan kolme neljästä vanhemmista tiesi hyvin keiden ystävien kanssa lapsi vietti vapaa-aikaansa ja miten hänellä meni koulussa. Yli puolet oli sitä mieltä, että vanhemmat tukevat ja kannustavat lasta usein. Lähes puolet vanhemmista sopi usein kotiintuloajoista. Tyttöjen kanssa asiasta sovittiin useammin kuin poikien. Lähes puolet vanhemmista kysyi usein miten koulupäivä oli sujunut. Suurin osa lapsista ei salaa vanhemmiltaan sitä mitä he tekevät iltaisin tai viikonloppuisin. Yli kaksi kolmannelta ei riitele vanhempiensa kanssa juuri koskaan. Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (2014) lasten näkemysten mukaan kaksi kolmannelta vanhemmista tietää paljon lastensa tekemisistä, kuten siitä mitä lapsi tekee vapaa-aikana ja iltaisin, missä hän viettää aikaa koulun jälkeen ja keiden ystävien kanssa. Lapset kokevat äitiensä tietävän enemmän asioistaan kuin isien. (Leinonen ym. 2014.) Kouluterveyskyselyn (2013) mukaan kolmannes 8. ja 9. luokkalaisten vanhemmista ei aina tiedä missä nuori viettää iltojaan viikonloppuisin.

Elintavat. Suurin osa viidesluokkalaisista söi kouluruoan tai lounaan päivittäin, kuudella prosentilla tytöistä näin ei ollut. Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan neljäsosa viidesluokkalaisista sekä tytöistä että pojista jättää koululounaan syömättä vähintään kerran viikossa ja alle puolet oppilaista pitää koululounasta hyvän makuisena (Leinonen ym. 2014). Kouluterveyskyselyn mukaan 8. ja 9. luokan tytöistä ja pojista kolmannes ei syö koululounasta joka päivä (Kouluterveyskysely 2015). Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa (2015) -tiedonkeruun (TEA) mukaan yli 90 prosenttia oppilaista osallistuu kouluruokailuun viitenä päivänä viikossa 1.–6. vuosiluokilla 98 prosentissa kouluista ja 7.–9. vuosiluokilla 59 prosentissa kouluista. Kouluruokailu on osa opetussuunnitelmien mukaista, päivittäistä opetus-, ohjaus- ja kasvatustehtävää. Oppilaiden opiskelukyvyn ja terveyden edistämisen lisäksi huolehditaan kouluyhteisön hyvinvoinnista. (Syödään ja opitaan yhdessä -kouluruokailusuositus 2017.)

Noin 15 prosenttia viidesluokkalaisista ei syö aamupalaa. Tytöt jättävät aamupalan syömättä hieman useammin kuin pojat. Viidesluokkalaiset tytöt syövät myös iltapalaa poikia harvemmin. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että suurin osa 11-vuotiaista syö aamiaisen jokaisena kouluaamuna. Aamiaisen syöminen epäsäännöllistyy lapsen kasvaessa. (Inshley ym. 2016.) Kouluterveyskyselyn 8. ja 9. luokkalaisista 41 prosenttia ei syö aamupalaa joka arkiamu (Kouluterveyskysely 2015).

Tässä tutkimuksessa noin puolet viidesluokkalaisista harjasi hampaansa vähintään kaksi kertaa päivässä: tytöistä huomattavasti suurempi osa kuin pojista. Lasten ja nuorten terveysseurantatutkimuksen (LATE) mukaan viidesluokkalaisista 51 prosenttia harjaa hampaansa kaksi kertaa päivässä, pojista 46 ja tytöistä 56 prosenttia (Mäki ym. 2010). WHO-koululaistutkimuksessa (2013–2014) havaittiin, että suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä 66 ja pojista 53 prosenttia harjaa hampaansa useammin kuin kerran päivässä, mikä on vähäisempi osuus kuin muissa maissa keskimäärin (Inshley ym. 2016). Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 42 prosenttia 8. ja 9. luok-

kalaisista harjaa hampaansa harvemmin kuin kaksi kertaa päivässä, pojista 54 ja tytöistä 30 prosenttia.

Suurin osa viidesluokkalaisista tytöistä ja pojista kokee, että he nukkuvat riittävästi. Yönunen pituus oli koulupäivinä yleensä yhdeksän ja puoli tuntia sekä viikonloppuisin 10 tuntia sekä tytöillä että pojilla. Alakouluikäisten tulisi nukkua noin 10 tuntia (Rintahaka 2014) ja murrosikäisten yhdeksän tuntia (National Sleep Foundation 2017) vuorokaudessa. Pääkkösen (2014) mukaan peruskoululaiset nukkuvat koulupäivinä keskimäärin yhdeksän tuntia ja vapaapäivinä huomattavasti enemmän (10,7 tuntia). Lasten ja nuorten terveysseurantatutkimuksen (LATE) mukaan viidesluokkalaisista 13 prosenttia kärsii vähäisestä yöunesta (Mäki ym. 2010). Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan kolmannes 8. ja 9. luokkalaisista nukkuu arkisin alle kahdeksan tuntia. Tutkimuksissa on todettu, että lasten ja nuorten vuorokausirytmien häiriöt ovat yleistyneet. Merkittävä osa kärsii riittämättömästä unesta etenkin kouluviikon aikana. (Urrila & Pesonen 2012.)

Harrastukset ja liikunta. Lähes kolmella neljästä viidesluokkalaisesta on jokin ohjattu harrastus, tytöillä useammin kuin pojilla. Yli kaksi kolmannesta viettää vapaa-aikaa yhdessä kavereiden kanssa, tytöt poikia useammin. Kolmanneksella vapaa-aikaan kuuluu lemmikkieläimen hoitaminen ja erityisesti tytöillä. Tutkimusten mukaan suurimmalla osalla lapsista ja nuorista oli jokin harrastus, ja harrastaminen on lisääntynyt viime vuosien aikana (Myllyniemi & Berg 2013, Nuorista Suomessa 2016). Omassa elämässään lapset ja nuoret arvostavat sosiaalisia suhteita kavereihin ja perheenjäseniin sekä vapaa-ajan viettoa heidän kanssaan (Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa 2016).

Yli puolet viidesluokkalaisista osallistuu ohjattuun liikuntaharrastukseen vähintään kaksi kertaa viikossa, mutta lähes joka neljäs ei osallistu lainkaan. Pojat käyvät tyttöjä enemmän liikuntaharrastuksissa. Lähes puolet viidesluokkalaisista liikkuu joka päivä vähintään tunnin päivässä, pojat tyttöjä useammin. Noin seitsemällä prosentilla tämä toteutuu kuitenkin enintään kahtena päivänä viikosta. Tutkimusten mukaan suomalaiset lapset ja nuoret liikkuvat liian vähän, sillä vain neljäsosa täyttää fyysisen aktiivisuuden suosituksen eli liikkuu reippaasti vähintään 1–2 tuntia päivässä (Tilannekatsaus Suomen lasten ja nuorten liikunnasta 2014). Aikaisemmissa selvityksissä on todettu, että viidesluokkalaisista 89 prosenttia pitää fyysisestä kuntoaan vähintään hyvänä. Noin kolmannes harrastaa liikuntaa 2 tuntia päivässä tai enemmän, pojat useammin kuin tytöt. (Leinonen ym. 2014.) Viidesluokkalaisista pojista kolmannes ja tytöistä viidennes liikkuu kuutena päivänä viikossa yhteensä tunnin, mutta kahdeksaluokkalaisista enää 15 prosenttia (Mäki 2012b, Laatikainen ym. 2013). WHO-koululaistutkimuksessa (2013–2014) kohtalaista tai rasittavaa liikuntaa vähintään tunnin päivässä harrastavia on 11-vuotiaista pojista reilu kolmannes ja tytöistä neljännes. Liikunnan minimisuositukset jäävät siis täyttymättä suomalaisilla koululaisilla, kuten myös useimmissa Euroopan maissa. (Inchley ym. 2016.)

Sosiaalinen media ja television katselu. Yli puolet viidesluokkalaisista käyttää koulupäivinä enintään kaksi tuntia aikaa television katseluun, sosiaalisen median, tietokoneen ja kännykän viihdekäyttöön sekä pelaamiseen. Viikonloppuisin aikaa käytetään enemmän kuin koulupäivinä, ja pojat viettävät enemmän aikaa kuin tytöt. Vähän yli puolessa lasten perheistä on sovittu ajasta, jonka lapsi voi viettää tieto- ja pelikoneilla. Lasten arvioiden mukaan kolme neljännestä heidän vanhemmistaan huolehtii siitä, että lapsi viettää aikaa vain hänen ikäisilleen sallittujen TV-ohjelmien, pelien ja nettisivujen parissa. Tyttöjen osalta asiasta huolehdittiin useammin kuin poikien. Lasten näkemysten mukaan suurin osa vanhemmista tiesi hyvin lapsen internetin käytöstä. Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (2014) lasten mielestä vanhemmista kaksi kolmannesta tietää mitä lapsi tekee internetissä. Tyttöjen vanhemmat tietävät hieman poikien vanhempia paremmin. (Leinonen ym. 2014.)

Aikaisempien selvitysten mukaan lähes kolmannes (29 %) viidesluokkalaisista viettää ruudun ääressä arkisin yli kaksi tuntia päivässä ja viikonloppuisin yli puolet lapsista (53 %). Pojat ovat ruudun ääressä tyttöjä enemmän. Ne lapset, joiden ruutuaika on yli kaksi tuntia päivässä, ovat muita useammin yksinäisiä ja väsyneitä. (Leinonen ym. 2014.) LATE-tutkimuksessa viidesluokkalaisista kolmanneksen ruutuaika on yli kaksi tuntia päivässä arkipäivinä ja 70 prosentin viikonloppuisin (Mäki ym. 2010). Kouluterveyskyselyssä (2015) neljännes 8. ja 9. luokkalaisista käyttää koulupäivinä vähintään neljä tuntia television katseluun, tietokoneella tai kännykkä- ja konsolipeleihin.

Peruskoululaiset viettävät ruutuaikaa koulupäivinä keskimäärin lähes kolme tuntia ja vapaapäivinä vajaan neljä tuntia. Tämä on enemmän kuin suositeltu kaksi tuntia vuorokaudessa. Ruutuaika on lisääntynyt koulupäivinä 2000-luvulla, mutta ei vapaapäivinä. Syynä on television katselun väheneminen 2000-luvulla. (Pääkkönen 2014.) Tutkimusten mukaan ruutuaikaa ja istumista kertyy suomalaisille koululaisille selvästi liikaa (Tilannekatsaus Suomen lasten ja nuorten liikunnasta 2014).

Väkivalta kotona. Kolmannes lapsista oli kokenut vähintään yhden väkivaltatilanteen kotonaan. Neljänneksen mielestä näitä tilanteita oli tapahtunut silloin tällöin tai useammin. Lähes viidennestä lapsista oli tukistettu tai revitty hiuksista. Lähes yhtä montaa oli uhkailtu, haukuttu tai pilkattu tai heitä oli lyöty tai potkittu. Lapsiuhritutkimuksen (2013) mukaan kuritusväkivaltaa koskevat asenteet ovat muuttuneet selvästi kielteisemmiksi viime vuosikymmeninä. Yleisin vanhempien käyttämä fyysisen rankaisun muoto on edelleen tukistaminen, mutta sekin on vähentynyt huomattavasti. Kuudesluokkalaisista neljännes (26 %) on kokenut elämänsä aikana henkistä väkivaltaa, 11 prosenttia lievää väkivaltaa ja reilu prosentti vakavaa väkivaltaa. Tukistamista kertoi kokeneensa noin joka kymmenes sekä haukkumista, nälvimistä tai kiroilua lähes 15 prosenttia kuudesluokkalaisista. (Fagerlund ym. 2014.) Lapsen myönteistä kehitystä ja aikuisiän hyvää toimintakykyä tukee van-

hemmiltä saatu huolenpito ja kannustus, kun taas ruumiillinen kuritus on kehityksen riskitekijä (Pulkkinen 2003).

Lähes puolet viidesluokkalaisista ei ollut kertonut kokemastaan väkivallasta kotona kenellekään aikaisemmin. Tytöt ja pojat jättivät kertomatta asiasta yhtä usein. Lapsiuhritutkimuksen (2013) mukaan kuudes- ja yhdeksäsluokkalaisilla väkivallasta kertomisessa korostuvat ystävien, perheen ja erityisesti äidin rooli uskottuna henkilöinä, jolle tapahtumasta voi kertoa. Yleisin syy jättää kertomatta on se, ettei tapahtumia koeta vakaviksi. Kuitenkin lähes viidennes on jättänyt kertomatta jonkun muun syyn vuoksi, kuten ettei uskaltanut kertoa tai arveli, ettei kertomisesta olisi mitään apaa. (Fagerlund ym. 2014.)

Aikuiseksi kasvamisen. Lähes kaksi kolmannesta viidesluokkalaisista arvioi aikuiseksi kasvamisen luonnolliseksi ja mukavaksi. Pelottavaksi tai ahdistavaksi sen koki lähes joka kymmenes, tytöt hieman useammin kuin pojat. Useampi kuin neljännes ei osannut sanoa miltä aikuiseksi kasvamisen muutoksineen tuntuu. Asia ei välttämättä ole ajankohtainen kaikille 11-vuotiaille. Lähes kaksi kolmesta oli ollut ihastunut tai rakastunut, tytöt useammin kuin pojat. Aina asiasta ei ole kerrottu kenellekään. Tytöt ovat kertoneet poikia useammin ihastumisesta tai rakastumisesta jollekin, kuten parhaalle kaverille. Viidesluokkalaiset ovat selkeästi eri vaiheissa seksuaalisuuden kehityksen portailla, joissa merkityksen saavat kaikki ne tunteet ja vaiheet, jotka lapsi tai nuori kokee seksuaalisen kehityksensä aikana (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 2015).

Noin kahdella kolmesta viidesluokkalaisesta oli lähipiirissä ainakin yksi aikuinen, jonka kanssa voi jutella murrosikään tai seurusteluun liittyvistä asioista. Tyttöillä tällainen aikuinen oli lähipiirissä useammin kuin pojilla. Usealle nuorelle kavereiden tai perheen ulkopuolisen aikuisen tuki on tarpeen murrosiän kehityksen ja kasvun aikana. Nuorilla on usein paljon kysymyksiä murrosiästä ja seksuaalisuudesta, mutta heillä ei välttämättä ole mahdollisuutta puhua asioista kenenkään kanssa. Kaikki nuoret eivät pysty keskustelemaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kotonaan. Nuori tarvitsevat aikuisen, joka uskoo ja luottaa häneen ja haluaa antaa tarpeellista tietoa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 2015.)

Tupakointi ja päihteet. Yli 90 prosenttia viidesluokkalaisista ei ollut koskaan tupakoinut tai nuuskannut. Pojista 10 ja tytöistä kolme prosenttia oli kokeillut. Noin seitsemän prosenttia ilmoitti, että heidän kaveripiirissään tupakoitiin tai nuuskattiin. Vuonna 2012 toteutetun Global Youth Tobacco Survey -tutkimuksen mukaan suomalaisista seitsemäsluokkalaisista tupakointia on kokeillut 26 ja yhdeksäsluokkalaisista 55 prosenttia. Yleisimmin tupakkaan tutustutaan yläkouluiässä. (Ollila ym. 2014.) Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 8. ja 9. luokkalaisista yhdeksän prosenttia tupakoi ja neljä prosenttia käyttää nuuskaa päivittäin.

Suurin osa (83 %) viidesluokkalaisista ei ollut koskaan juonut alkoholia. Pojista 23 ja tytöistä 11 prosenttia oli kokeillut. Neljä prosenttia ilmoitti, että heidän kaveripiirissään käytettiin alkoholia. Ne lapset, jotka olivat kokeilleet tai käyttivät

alkoholia, olivat kokeilleet myös tupakointia tai nuuskaamista muita useammin. Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 8. ja 9. luokkalaisista neljä prosenttia käyttää alkoholia viikoittain, mutta täysin raittiita on yli puolet nuorista. Tupakkakokeilujen ja säännöllisen tupakoinnin aloitusikä on siirtynyt myöhäisemmäksi. Alkoholi ja tupakka eivät kuulu 12-vuotiaiden arkipäivään, ja niiden käyttö, kuten myös humalajuominen on harvinaista. Suurin osa huumaavien aineiden tarjonnasta tulee ystäviltä ja tuttavilta. (Kinnunen ym. 2015.)

Viidesluokkalaisista 15 prosenttia tunsi huumeita kokeilleita tai käyttäviä lapsia tai nuoria. Kolmelle prosentille oli tarjottu huumausaineita ilmaiseksi tai ostettavaksi. Neljä prosenttia oli joskus kokeillut jotakin huumausainetta tai käyttänyt sitä. Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 8. ja 9. luokkalaisista kahdeksan prosenttia on kokeillut laittomia huumeita ainakin kerran. Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa (2015) -tiedonkeruun (TEA) mukaan viidessä prosentissa kouluista on huumeiden käyttöepäilyjä tai tarjontaa.

Rikheet. Neljännes (26 %) viidesluokkalaisista pojista oli joutunut tappeluun viidennen luokan aikana. Aikaisemmissa selvityksissä vähintään kerran vuodessa tappelussa olleiden samanikäisten poikien osuudet ovat olleet hieman suurempia: WHO-koululaistutkimuksessa 41 prosenttia (Inshley ym. 2016) ja viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä 35 prosenttia (Leinonen ym. 2014.)

Useampi kuin joka kymmenes viidesluokkalainen oli vahingoittanut tai tuhonnut omaisuutta esimerkiksi koulussa tai kotona, pojat tyttöjä useammin. Noin kuusi prosenttia oli näpistellyt kaupasta tai kotoa. Näpistelyssä ei ollut eroa tyttöjen ja poikien välillä. Neljännes oli tehnyt vähintään yhden rikkeen viidennen luokan aikana, tytöistä 14 ja pojista 34 prosenttia. Vuoden 2016 nuorisoriikollisuuskyselyn (NRK) mukaan vuoden aikana yhdeksäsluokkalaisista kuusi prosenttia on tehnyt vahinkoa koulussa ja yhdeksän prosenttia muualla. Viisi prosenttia on varastanut kaupasta ja 11 prosenttia koulusta. (Näsi 2016.) Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 15 prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista on tehnyt toistuvasti rikkeitä vuoden aikana, pojista 19 ja tytöistä 11 prosenttia.

3.1.2 Viidesluokkalaisten näkemys kouluyhteisöstä

Koulussa viihtyminen ja toisten kanssa toimeen tuleminen. Lähes kolme neljännestä viidesluokkalaisista piti koulunkäyntiä usein kivana. Tytöt viihtyivät koulussa huomattavasti poikia paremmin. Noin 70 prosenttia tytöistä ja pojista tuli hyvin toimeen koulukavereiden kanssa. Viidesluokkalaisista 62 prosenttia arvioi tulevansa hyvin toimeen opettajien kanssa, tytöistä selvästi suurempi osa kuin pojista. Vastaavia tuloksia on saatu viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä. Siinä todetaan myös, että kolme neljästä (77 %) viidesluokkalaisesta pitää koulunkäynnistä melko tai hyvin paljon, tytöt poikia enemmän. (Leinonen ym. 2014.)

Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 63 prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista pitää melko tai hyvin paljon koulunkäynnistä (pojista 61 ja tytöistä 66 %). WHO-koululais-tutkimuksessa (2013–2014) suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä 20 ja pojista 12 prosenttia piti koulunkäynnistä paljon. Osuudet ovat huomattavasti pienempiä kuin muissa maissa keskimäärin (Inshley ym. 2016). Viidesluokkalaisten mukaan viihtymistä edistävässä ja oppimiseen innostavassa koulussa keskeistä on oppilaiden väliset hyvät suhteet, vapaa ilmapiiri, vaihtelevat opetusmenetelmät ja lukujärjestys, yhdessä oppiminen sekä oppilaiden mielenkiinnon kohteiden, kuten harrastusten, huomiointi (Ahonen 2014).

Luokan työrauha ja ilmapiiri. Noin 70 prosenttia viidesluokkalaisista piti luokan työrauhaa hyvänä. Noin kymmenennes kuitenkin ilmoitti, että työrauha ei aina ollut hyvä. Viidesluokkalaista suurempi osa piti luokan työrauhaa hyvänä kuin 8. ja 9. luokkalaisista, joilta asiaa kysyttiin kouluterveyskyselyssä (Kouluterveyskysely 2015).

Suurin osa viidesluokkalaisista oppilaista piti luokan ilmapiiriä sellaisena, jossa uskaltaa sanoa mielipiteensä. Verrattuna 8. ja 9. luokan oppilaisiin viidesluokkalaista suurempi osa oli sitä mieltä, että luokassa oli sellainen ilmapiiri, jossa uskalsi kertoa mielipiteensä. Kouluterveyskyselyn tulosten mukaan neljännes 8. ja 9. luokkalaisista kokee koulun työilmapiirissä ongelmia, kuten toimeen tulemisessa muiden oppilaiden ja opettajien kanssa sekä luokan työrauhassa. (Kouluterveyskysely 2015.)

Koulussa pärjääminen ja oppiminen. Suurin osa viidesluokkalaisista tytöistä ja pojista arvioi pärjäävänsä koulussa vähintään yhtä hyvin kuin muutkin viidesluokkalaiset. WHO-koululaistutkimuksen (2013–2014) mukaan suomalaisista 11-vuotiaista noin kolme neljästä oli sitä mieltä, että opettaja arvioi heidän pärjäävän koulussa hyvin tai erittäin hyvin luokkakaveriihin verrattuna (Inshley ym. 2016).

Kaksi kolmannesta viidesluokkalaisista arvioi oppimisen helpoksi kaikissa tai useissa aineissa, pojista suurempi osa kuin tytöistä. Suomalaisista 11-vuotiaista tytöistä neljännes ja pojista kolmannes kokee koulutyön aiheuttavan paineita (Inshley ym. 2016). Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (2014) kolme neljästä viidesluokkalaisesta pitää koulutyöhön liittyvää työmäärää sopivana (Leinonen ym. 2014). Kouluterveyskyselyn (2015) tulosten mukaan lähes kolmannes 8. ja 9. luokkalaisista kokee vaikeuksia opiskelussa ja yli kolmannes kokee koulutyöhön liittyvän työmäärän liian suureksi.

Suomalaisten neljäsluokkalaisten oppimistulokset lukutaidon kansainvälisessä vertailussa ovat olleet erinomaisia. Sen sijaan lukemismotivaatio ja sitoutuminen lukemisen opetukseen ovat heikolla tasolla. Lisäksi oppimisesta puuttuu ilo. (Kupari ym. 2012.) Vaikka suomalaisten neljäsluokkalaisten luonnontieteiden ja matematiikan osaaminen on heikentynyt vuosien 2011 ja 2015 välillä, niin silti oppimistulokset ovat kansainvälisessä vertailussa hyvät. Suomalaislapset kuitenkin pitävät luonnontieteistä ja matematiikasta sekä luottavat itseensä oppijoina selvästi keskiarvoa vähemmän. (Vettenranta ym. 2016b.) Perusopetuksen uudet opetussuunnitelmat

vuosiluokille 1–6 on otettu käyttöön elokuussa 2016. Opetussuunnitelmien tavoitteena on lisätä oppilaiden motivaatiota opiskelua kohtaan sekä kehittää oppimaan oppimisen, ajattelun ja yhteistyön taitoja. Lapsia ja nuoria ohjataan ottamaan vastuuta opiskelustaan. (OPS 2016.)

Ystävät. Lähes kaikilla viidesluokkalaisilla (95 %) oli vähintään kaksi hyvää kaveria. Noin prosentilla ei ollut yhtään hyvää kaveria. Viidesluokkalaisten alueellisen hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan kahdella prosentilla viidesluokkalaisista ei ole yhtään ystävää (Leinonen ym. 2014). Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan yhdeksällä prosentilla 8. ja 9. luokkalaisista ei ole yhtään todella läheistä ystävää, jonka kanssa voi keskustella luottamuksellisesti omista asioista, pojista 12 ja tytöistä kuudella prosentilla.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja nuorten puhelimessa ja netissä otetaan vastaan vuosittain yli 30 000 yhteydenottoa lapsilta ja nuorilta. Selkeää kasvua näkyy erityisesti masennuksen ja ahdistuksen tunteisiin sekä itsensä vahingoittamiseen liittyvissä yhteydenotoissa. Yleinen tekijä oireilujen taustalla on nuoren kokemus ulkopuolisuudesta ja yksinäisyydestä suhteessa vertaisiin. Yksinäisyys tuntuu yksinolona vapaa-ajalla sekä keskustelukumppanin puutteena silloin, kun olisi tärkeä jakaa itselle merkityksellisiä asioita jonkun kanssa. Nuoret eivät monesti kerro yksinäisyydestään kenellekään. (Nuorista Suomessa 2016.)

Välitunnit ja koulumatkat. Suurin osa viidesluokkalaisista viettää aikaa välitunneilla aktiivisesti kävellen, leikkien tai pelaten. Pojat pelaavat pallopelejä huomattavasti useammin kuin tytöt. Noin 15 prosenttia viettää aikaa seisoen tai istuen, tytöt poikia useammin. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa (2016) -tutkimuksen mukaan kolmas- ja viidesluokkalaisten välituntien viettotavat ovat hyvin erilaisia kuin seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten. Alakoululaiset viettävät lähes kaikki välitunnit ulkona, liikkuvat välitunneilla selvästi enemmän ja istuvat vähemmän kuin yläkoululaiset. Välituntien viettäminen sisällä lisää istumista huomattavasti verrattuna ulkoviälitunteihin. Liikkuva koulu -ohjelma on yksi hallitusohjelman osaamisen ja koulutuksen kärkihankkeista. Tavoitteena on, että jokainen peruskouluikäinen liikkuu vähintään tunnin päivässä. (Liikkuva koulu 2016.)

Noin kaksi kolmannesta viidesluokkalaisista kulkee koulumatkansa yleensä pyörällä, pojat hieman tyttöjä useammin. Tytöt kulkevat kouluun poikia useammin kävellen. Tilannekatsauksessa Suomen lasten ja nuorten liikunnasta (Gråsten ym. 2014) todetaan, että koulumatkat kuljetaan yleisesti kävellen, pyöräillen tai muulla aktiivisella tavalla. Kolme neljännestä koululaisista kulkee omin voimin kouluun 1–3 kilometrin matkoilla. Koulumatkojen kulkeminen on luonteva ja hyvä tapa lisätä lasten ja nuorten päivittäistä fyysistä aktiivisuutta. Pyöräily tai kävely koulumatkoilla voi olla myös kavereiden kanssa vietettyä aikaa. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa (2016) -tutkimuksen mukaan koulumatkojen aktiivisen kulkemisen haasteina ovat pitkät koulumatkat, talvi ja yhdeksäsluokkalaisilla mopoilu

tai kyyditys moottoriajoneuvolla. Tytöt ja pojat kulkevat kouluun yhtä aktiivisesti ympäri vuoden, mutta talvella tytöt vaihtavat pyöräilyn kävelyyn poikia useammin.

Osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet. Suuri osa viidesluokkalaisista arvioi, että opettajat kohtelevat oppilaita reilusti ja tasa-arvoisesti. Poikien mielestä kohtelu oli reilua ja tasa-arvoista harvemmin kuin tyttöjen mielestä. Verrattaessa 8. ja 9. luokan oppilaisiin, viidesluokkalaista suurempi osa oli sitä mieltä, että opettajat kohtelevat oppilaita oikeudenmukaisesti ja reilusta. Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan puolet 8. ja 9. luokkalaisista kokee, että opettajat eivät ole kiinnostuneita oppilaan kuulumisista. Kolmannes kokee, että opettajat eivät rohkaise heitä ilmaisemaan omaa mieltä pidettä oppitunnilla.

Noin 60 prosenttia viidesluokkalaisista tytöistä ja pojista arvioi, että opettajalta saa usein kannustusta ja rohkaisua. Kuitenkin useampi kuin kolmannes viidesluokkalaisista ilmoitti saavansa opettajalta kannustusta ja rohkaisua vain silloin tällöin tai harvemmin. Suurin osa sekä tytöistä että pojista arvioi opettajan kuuntelevan heitä usein silloin, kun heillä on asiaa. Useampi kuin joka kymmenes viidesluokkalainen kuitenkin arvioi opettajan kuuntelevan heitä vain silloin tällöin tai harvemmin. Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan viidennes 8. ja 9. luokkalaisista ei koe tulevaisuutta kuulluksi koulussa. Lapsibarometrin (2016) mukaan 6-vuotiaista tytöistä kahdeksan prosenttia ja pojista 18 prosenttia ei saa kehuja osakseen. Näillä lapsilla voi myöhemmin olla haasteita koulunkäynnissä.

Viidesluokkalaiset pystyivät vaikuttamaan kouluyhteisössä hyvin kiusaamisen ehkäisemiseen ja selvittämiseen sekä koulun tapahtumien suunnitteluun. Yli puolet oli sitä mieltä, että näihin pystyttiin vaikuttamaan paljon. Oppilailla oli vähemmän mahdollisuuksia vaikuttaa koulupäivän ja oppituntien sisällön suunnitteluun. Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan yli kolmannes 8. ja 9. luokkalaisista ei tiedä miten voi vaikuttaa koulun asioihin. Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa (2015) -tiedonkeruun (TEA) mukaan koululaiset osallistuvat useimmin kiusaamisen ja väkivallan ehkäisyyn ja sovitteluun (72 %), kouluruokailun suunnitteluun, toteuttamiseen ja arvioitiin (67 %), koulun toiminnan arviointiin (65 %), koulun tilojen ja piha-alueiden suunnitteluun (65 %), järjestyssääntöjen laatimiseen (60 %) sekä ryhmyttämisen suunnitteluun (52 %).

Oppilaiden arvioiden mukaan suuri osa (yli 80 %) vanhemmista oli pitänyt yhteyttä kouluun (esimerkiksi Wilman kautta tai puhelimella) ja osallistunut opettajan tapaamisiin tai vanhempainvartteihin. Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa (2015) -tiedonkeruun (TEA) mukaan vanhempien ja opettajien tapaamisista on kirjattu käytäntö 77 prosentissa sekä vanhempainiltojen ajankohdasta ja sisällöstä 57 prosentissa peruskouluista. Keskeistä on sopia ja kuvata koulussa ja kunnassa ne toimenpiteet, joilla oppilaiden ja vanhempien osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia edistetään. Näitä ovat esimerkiksi suorat ja epäsuorat osallistumisen tavat sekä edustukselliset vaikuttamiskanavat. (Perälä ym. 2015.)

Koulukiusaaminen ja siihen puuttuminen. Viidesluokkalaisista 14 prosenttia ilmoitti, että muut oppilaat olivat kiusanneet heitä koulussa vähintään joskus. Yli puolta oppilaista ei ollut kiusattu koskaan. Noin kolmea prosenttia kiusattiin usein tai päivittäin. Kaksi kolmannesta ei osallistunut koskaan muiden kiusaamiseen. Lasten ja nuorten terveysseurantatutkimuksen (LATE) mukaan viidesluokkalaisista 17 prosenttia (pojista 20 ja tytöistä 14 %) sekä 8. luokkalaisista 10 prosenttia (pojista 15 ja tytöistä kuusi %) oli kiusattu viime kuukausina (Mäki ym. 2010). Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan seitsemän prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista on joutunut kiusatuksi koulussa noin kerran viikossa tai useammin. Viidesluokkalaisten sekä 8. ja 9. luokkalaisten välillä voi olla eroa siinä, millainen toiminta koetaan kiusaamiseksi ja mikä on esimerkiksi tavanomaista leikinlaskua.

Viidesluokkalaisten pojat joutuivat kiusatuiksi ja toimivat kiusaajina tyttöjä useammin. Osa oppilaista oli joutunut koulussa sekä kiusatuksi että toiminut itse kiusaajana. Näin on todettu myös esimerkiksi viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (Leinonen ym. 2014) Samanaikaisesti sekä koulukiusatuksi joutumisella että kiusaajana toimimisella on todettu pitkäaikaisia kielteisiä terveydellisiä, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia myöhemmin elämässä (Wolke ym. 2013).

Kuusi prosenttia viidesluokkalaisista ilmoitti tulleen kiusatuksi opettajan taholta vähintään joskus. Kiusaaminen kouluissa on yleensä oppilaiden välistä, mutta myös opettaja voi aiheuttaa lapsille tai nuorille turvattomuutta ja pelkoa asiattomalla käytöksellään – jopa kiusaamisella. Norjalaistutkimuksen mukaan 1–2 prosenttia oppilaista on joutunut opettajan toistuvan kiusaamisen kohteeksi. (Salmivalli 2009.)

Oppilaat eivät aina kerro kiusaamisesta kenellekään. Useimmiten siitä kerrotaan ystävälle tai vanhemmille sekä koulussa opettajalle. Kiusaaminen ei aina ole aikuisten tiedossa, eikä kiusaamisesta kertominen kaikkien oppilaiden osalta johda toimenpiteisiin tai varmistukseen siitä, että kiusaaminen on todella loppunut. Kouluterveyskyselyssä todetaan, että kaksi kolmannesta toistuvasti kiusatuksi joutuneista 8. ja 9. luokkalaisista kokee, että koulun aikuiset eivät puutu kiusaamiseen (Kouluterveyskysely 2015). Näin siitä huolimatta, että suurimmassa osassa (90 %) kouluista on käytössä KiVa Koulu -ohjelma (KiVa Koulu® 2012) koulukiusaamisen ehkäisemiseen ja siihen puuttumiseen (Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa 2015). KiVa Koulu -ohjelman vaikuttavuudesta luokka-asteilla 1–9 on vahvaa näyttöä (Kärnä ym. 2011). Vuosiluokilla 7–9 ohjelman vaikutukset ovat kuitenkin vaatimattomampia kuin alemmilla vuosiluokilla (Kärnä ym. 2013). Ohjelman käytölle tulee lukuvuodesta 2016–2017 alkaen oppilasmäärän mukainen lukuvuosimaksu (KiVa Koulu® 2012). Lapsibarometrin (2016) mukaan 6-vuotiaista lapsista yli kolmannes kertoi kiusaamisesta ja satuttamisesta. Kiusatuksi joutuminen ja kiusaajana toimiminen on yleistä jo 4-vuotiailla lapsilla, joten kiusaamisen ehkäisemisen ohjelmat tulisi aloittaa jo päiväkotiiässä (Ilola ym. 2016).

3.1.3 Viidesluokkalaisten näkemys terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista

Terveydentila ja mieliala. Suurin osa viidesluokkalaisista tytöistä ja pojista arvioi terveydentilansa yleensä hyväksi. Myös WHO-koululaistutkimuksen mukaan lapset ja nuoret kokevat terveytensä pääosin hyväksi. Kuitenkin suomalaisista 11-vuotiaista viisi prosenttia kokee terveytensä korkeintaan kohtalaiseksi. Kansainvälisesti tämä on keskiarvoa parempi tulos. Suomalaisilla 15-vuotiailla tytöillä ja pojilla vastaava luku on 17 prosenttia, ja se on kansainvälistä keskitasoa. (Inchley ym. 2016.) Koettu terveys ennustaa yleisesti toimintakykyä ja terveystalouden käyttöä. Ylempiin sosioekonomisiin ryhmiin kuuluvat kokevat terveytensä keskimäärin paremmaksi kuin alempiin ryhmiin kuuluvat. (Manderbacka 2005, Rahkonen ym. 2007.) Lasten ja nuorten huonoksi koettu terveys on yhteydessä perheen koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Mitä parempi on perheen taloudellinen tilanne, sitä harvemmin lapset ja nuoret arvioivat terveytensä kohtalaiseksi tai huonoksi. (Inchley ym. 2016.)

Tässä tutkimuksessa suurin osa viidesluokkalaisista tytöistä ja pojista oli usein iloisia ja hyvällä tuulella sekä koulussa että kotona. Poikien mieliala kotona on hie-
man parempi kuin tyttöjen. Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvitykses-
sä (2014) tytöistä ja pojista viidennes (18 %) on kärsinyt masennusoireista vähintään
kerran viikossa puolen vuoden aikana (Leinonen ym. 2014.) Alakouluikäisistä noin
kaksi prosenttia kärsii masennustiloista, ja nuorilla esiintyvyys on noin 5–8 prosent-
tia. Masennus on jonkin verran yleisempää tytöillä kuin pojilla, samoin kuin useim-
mat ahdistuneisuushäiriöt. Lasten ja nuorten masennus ja mielialahäiriöt ovat ylei-
sempiä kuin yleensä luullaan. (Pihlakoski 2011, Huttunen 2015.) Osa mielenterve-
ysongelmiin apua tarvitsevista lapsista ja nuorista ei saa tarvitsemaansa hoitoa tai ei
hakeudu avun piiriin, vaikka varhainen tunnistaminen ja tuki parantavat oleellisesti
oireilun pitkäaikaisennustetta (Aalto-Setälä 2010).

Huolet ja avun saaminen huoliin. Viidesluokkalaisten yleisimmät omaan ter-
veyteen ja hyvinvointiin liittyvät huolenaiheet liittyivät kipuihin ja särkyihin, väsy-
mykseen ja nukkumiseen, koulussa pärjäämiseen, ulkonäköön, mielialaan ja syömi-
seen. Lisäksi huolta aiheuttivat pelot, yksinäisyys ja oma arkuus. Viidesluokkalaisten
alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (Leinonen ym. 2014) lapsilla on havaittu
samanlaisia huolenaiheita. Huolista ei aina kerrottu kenellekään. Useimmiten oli
kerrottu kivuista ja särkyistä sekä harvemmin ulkonäköön, yksinäisyyteen ja arkuu-
teen liittyvistä huolenaiheista. Yleisimmät ystäviin ja perheeseen liittyvät huolenai-
heet liittyivät ihmissuhteisiin, rahan riittävyyteen perheessä ja vanhempien kanssa
toimeen tulemiseen. Noin viidennes lapsista elää yhden huoltajan perheissä (Perheet
2015), joista viidennes elää köyhyysrajan alapuolella (Moisio ym. 2016). Nuoruus-
dessa perheen taloudellinen ahdinko on merkittävä hyvinvoinnin riskitekijä (Nuoris-
ta Suomessa 2016).

Viidesluokkalaisille huolta aiheuttivat myös netissä tapahtuneet asiat, vanhemman sairaus, vanhempien tai läheisten päihteidenkäyttö sekä väkivalta tai sen uhka kotona. Useimmiten viidesluokkalaiset olivat kertoneet kaverisuhteisiin liittyvistä huolenaiheistaan. Harvemmin oli kerrottu rahan riittävyyteen, vanhempien kanssa toimeen tulemiseen, vanhempien tai läheisten päihteidenkäyttöön sekä väkivaltaan tai sen uhkaan liittyvistä huolista. Läheisen alkoholin käyttö on aiheuttanut ongelmia 11 prosentille 8. ja 9. luokkalaisista (Kouluterveyskysely 2015). Viidesluokkalaisten lasten vanhempien on todettu kokevan huolta samoista asioista, kuten lapsen netin käytöstä ja pelaamisesta, kiusaamisesta, tunne-elämästä, käyttäytymisestä, fyysisestä terveydestä ja koulussa pärjäämisestä (Kanste ym. 2016.) Lapsiperheiden hyvinvointi ja palvelut -kyselyssä vanhemmat olivat huolissaan erityisesti lapsen fyysiseen terveyteen, elintapoihin, sosiaalisiin suhteisiin tai tunne-elämään liittyvistä asioista sekä tietokonepelien pelaamisesta (Lapsiperhekysely 2012).

Viidesluokkalaisilla tytöillä oli huolenaiheita selvästi enemmän kuin pojilla, kuten on todettu myös viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksessä (Leinonen ym. 2014). Viidesluokkalaiset saivat apua huoliinsa äidiltä, isältä, kavereilta, sisaruksilta ja muilta sukulaisilta sekä netistä. Koulussa apua saatiin erityisesti opettajalta ja kouluterveydenhoitajalta. Tytöt saivat poikia useammin apua äidiltä, kavereilta ja sisaruksilta, kun taas pojat saivat tyttöjä useammin apua isältä ja koulussa opettajalta. Viidesluokkalaisten alueellisessa hyvinvointiselvityksen (2014) mukaan suurelle osalle (85 %) lapsista itseä vaivaavista asioista on helppo puhua lähipiiriin kuuluville ihmisille. Äidille puhuminen on helpointa sekä tytöille että pojille. (Leinonen ym. 2014.) Nuoret kokevatkin perheen, sukulaiset ja kaverit tärkeimmiksi auttajiksi. Lisäksi apua pyydetään koulupsykologilta tai terveydenhoitajalta. Joka viides nuori pitää tarjolla olevaa apua riittämättömänä tai arvioi, ettei se ole oikeanlaista. Apua ei ehkä uskalleta hakea tai sen saamisesta on huonoja kokemuksia. (Markkola 2014.)

Laajat terveystarkastukset ja muut palvelut. Vuoden 2011 alusta kuntien velvollisuutena on ollut järjestää laajat terveystarkastukset. Kouluterveydenhuollossa terveystarkastus tulee tehdä kolme kertaa. Terveystarkastuksiin kutsutaan molemmat oppilaan vanhemmat, ja siellä keskustellaan lasten ja vanhempien hyvinvoinnista ja perheen elämäntilanteesta, tunnistetaan ongelmia, kohdennetaan tukea sitä tarvitseville sekä vahvistetaan lasten ja vanhempien voimavaroja. (VNA 338/2011, Hakulinen-Viitanen ym. 2014.)

Suurin osa viidesluokkalaisista oli käynyt viidennen luokan aikana laajassa terveystarkastuksessa. Tieto kerättiin toukokuussa 2013, joten tämän jälkeen laajoja terveystarkastuksia on vielä voitu tehdä. Kouluterveydenhuollossa laajojen terveystarkastusten on todettu toteutuvan suuressa osassa (95–98 %) terveyskeskuksista (Wiss ym. 2014). Viidesluokkalaisten mukaan kaksi kolmannesta lasten vanhemmistä tai toinen heistä oli osallistunut terveystarkastukseen. Kouluterveyskyselyn mukaan 7.–9. luokkien aikana 40 prosentissa terveystarkastuksista oppilaiden vanhem-

mat tai toinen heistä on ollut mukana (Kouluterveyskysely 2015). Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa (2015) -tiedonkeruun (TEA) mukaan 88 prosentissa peruskouluista oppilaan vanhemmat tai huoltajat kutsutaan mukaan laajaan terveystarkastukseen suunnitelmallisesti.

Viidesluokkalaisten arvioiden mukaan terveystarkastuksessa oli puhuttu lähes aina oppilaalle tärkeistä asioista ja hänen mielipidettään oli kuunneltu. Oppilaiden mukaan koko perheen hyvinvointia oli selvitetty harvemmin, kahdessa kolmesta terveystarkastuksesta. Myös kouluterveyskyselyn tulosten mukaan suuressa osassa 8. ja 9. luokkalaisten terveystarkastuksista puhuttiin oppilaalle tärkeistä asioista ja mielipidettä kuunneltiin, kun taas perheen hyvinvointia selvitettiin harvemmin. (Kouluterveyskysely 2015). Viidesluokkalaisten lapsen laajaan terveystarkastukseen osallistuneista vanhemmista lähes kolme neljästä pitää terveystarkastusta perheen kannalta hyödyllisenä (Kanste ym. 2016). Lapsiperheiden hyvinvointi ja palvelut -kyselyyn vastanneista kouluikäisten vanhemmista neljä viidestä terveystarkastukseen osallistuneesta koki tarkastuksen hyödyllisenä perheen näkökulmasta (Lapsiperhekysely 2012, Lammi-Taskula & Karvonen 2014.)

Suurin osa viidesluokkalaisista ei ollut käynyt lukuvuoden aikana kertaakaan kuraattorin tai koulupsykologin luona. Oppilaista viisi prosenttia oli käynyt kuraattorilla ja kolme prosenttia koulupsykologilla vähintään kaksi kertaa viidennen luokan aikana. Kouluterveyskyselyn (2015) mukaan 8. ja 9. luokkalaisista neljä prosenttia oli käynyt vähintään kolme kertaa lukuvuoden aikana koulupsykologilla ja neljä prosenttia kuraattorilla.

3.2 Johtopäätökset

Tutkimuksessa on tuotettu tietoa siitä, millaisia ovat viidesluokkalaisten oppilaiden näkemykset perheestä ja vapaa-ajasta, kouluyhteisöstä, omasta terveydentilasta ja mielialasta sekä avun saamisesta ja palveluista. Tietoa on kerätty sähköisellä kyselyllä viidesluokkalaisilta koko maasta keväällä 2013. Tulosten perusteella esitetään seuraavat johtopäätökset ja nostetaan esille asioita, joihin on tarpeen kiinnittää huomiota koulun ja perheiden arjessa.

Perhe ja vapaa-aika. Suurella osalla viidesluokkalaisten perheistä on yhteistä aikaa ja perheen yhteisiä tapoja. Yhteisen ajan riittämättömyys, yhteisten tapojen vähäisyys arjessa ja vanhempien tietämättömyys lapsen asioista koskettavat kuitenkin osaa viidesluokkalaisista. Viidesluokkalaiset tulevat pääsääntöisesti hyvin toimeen vanhempiensa kanssa. Osalla viidesluokkalaisista ja heidän perheistään elintavat eivät ole kaikilta osin kunnossa. Parannettavaa on erityisesti ruokailun ja hampaiden harjauksen säännöllisyydessä, unen ja levon riittävytydessä sekä liikunnan määrässä ja fyysisessä aktiivisuudessa sekä vapaa-ajalla että koulussa. Pojat viettävät tyttöjä enemmän aikaa sosiaalisessa mediassa ja televisiota katsellen. Kaikissa perheissä ei

ole sovittu kuinka paljon lapsi voi viettää aikaa tieto- ja pelikoneilla. Vanhemmat näyttäisivät tietävän hyvin lapsen internetin käytöstä. Osa viidesluokkalaisista on kokenut väkivaltaa kotonaan, mutta näistä asioista ei useinkaan kerrota kenellekään. Kaksi kolmannesta viidesluokkalaisista pitää aikuiseksi kasvamista luonnollisena ja mukavana, mutta osa tytöistä kokee sen pelottavaksi tai ahdistavaksi. Tupakointi ja päihteet eivät näyttäisi kuuluvan viidesluokkalaisista suurimman osan elämään.

Huomiota tulee kiinnittää:

- Perheen yhteisen ajan riittävyyteen, arjen toimivuutta edistäviin yhteisiin tapoihin ja vanhempien tietoisuuteen lapsen asioista.
- Lasten ja perheiden ruokailutottumusten terveellisyyteen, päivittäiseen perheateriaointiin ja säännölliseen ruokailurytmiin.
- Lasten ja perheiden liikunnan säännöllisyyteen ja laatuun.
- Kotiintuloajoista sopimiseen perheessä.
- Sosiaalisessa mediassa vietetystä tai television katseluun käytetystä ajasta sopimiseen.
- Aikuiseksi kasvamisen pelottavaksi tai ahdistavaksi kokevien, erityisesti tyttöjen, tukemiseen.

Kouluyhteisö. Suurin osa viidesluokkalaisista viihtyy koulussa ja tulee hyvin toimeen sekä koulukavereiden että opettajien kanssa. Erityisesti poikien koulussa viihtyminen ja opettajien kanssa toimeen tuleminen aiheuttaa kuitenkin haasteita. Suurin osa viidesluokkalaisista viettää aikaa välitunneilla aktiivisesti liikkuen, mutta osa erityisesti tytöistä viettää paljon aikaa seisoen tai istuen. Oppilaiden reilu ja tasa-arvoinen kohtelu sekä luokan työrauha eivät aina toteudu parhaalla mahdollisella tavalla. Viidesluokkalaisilla on mahdollisuuksia vaikuttaa kouluyhteisön toimintaan, mutta vaikutusmahdollisuudet ovat rajalliset. Koulukiusaamista esiintyy viidesluokkalaisilla, ja oppilaat eivät aina kerro kiusaamisesta kenellekään. Kiusaamistilanteet eivät aina ole koulun aikuisten tiedossa. Kiusaamisesta kertominen ei kaikkien oppilaiden osalta johda toimenpiteisiin tai varmistukseen siitä, että kiusaaminen on todella loppunut siihen puuttumisen jälkeen.

Huomiota tulee kiinnittää:

- Poikien koulussa viihtymiseen ja toimeen tulemiseen opettajien kanssa sekä siihen miten vertaiset ja perhe voivat tukea erityisesti poikien koulussa viihtymistä.
- Oppilaita aktivoivaan ja innostavaan välituntitoimintaa erityisesti tyttöjen osalta sekä siihen miten oppilaat voivat osallistua välituntitoiminnan suunnitteluun.

- Oppilaiden reilun ja tasa-arvoisen kohtelun, kuulluksi tulemisen ja luokan työrauhan edistämiseen koulussa sekä siihen miten koulun oppilaiden ja aikuisten on mahdollista edistää yhteisöllisyyttä koulussa.
- Oppilaiden mahdollisuuksiin vaikuttaa koulun asioihin ja koulun arkeen monipuolisesti, kuten esimerkiksi koulupäivän ja oppituntien sisältöön.
- Kiusaamisesta kertomiseen, kiusaamisen ehkäisemiseen ja tunnistamiseen sekä siihen puuttumiseen koulussa erityisesti poikien osalta.

Avun saaminen ja palvelut. Suurin osa viidesluokkalaisista voi hyvin, ja heidän mielialansa on usein hyvä sekä koulussa että kotona. Silti viidesluokkalaisilla on monenlaisia huolenaiheita. Huolta koetaan kivuista ja särystä, väsymyksestä, koulussa pärjäämisestä, ulkonäöstä, mielialasta ja syömisestä. Lisäksi huolta aiheuttavat pelot, yksinäisyys, arkuus, ihmissuhteet, rahan riittävyys perheessä, vanhempien kanssa toimeen tuleminen ja netissä tapahtuneet asiat. Erityisesti tytöillä on monia samanaikaisia huolenaiheita. Huolista ei aina kerrota kenellekään. Viidesluokkalaisten huolia ei aina pystytty tunnistamaan eikä niihin pystytty vastaamaan tarpeenmukaisesti. Viidesluokkalaisten saavat useimmiten apua lähipiiriltään, ja koulussa opettajalta ja kouluterveydenhoitajalta. Suurin osa oppilaista on käynyt viidennen luokan aikana laajassa terveystarkastuksessa, mutta aina vanhemmat tai toinen heistä ei ole mukana terveystarkastuksessa. Terveystarkastuksessa puhutaan lähes aina oppilaalle tärkeistä asioista ja hänen mielipidettään kuunnellaan, mutta koko perheen hyvinvointia selvitetään harvemmin. Pieni osa viidesluokkalaisista on käynyt kuraattorilla tai koulupsykologilla vähintään kaksi kertaa viidennen luokan aikana. Nämä näyttäsivät olevan oppilaita, joilla on keskimääräistä enemmän huolia. Palvelut vaikuttasivat näiltä osin vastaavan oppilaiden avun ja tuen tarpeisiin.

Huomiota tulee kiinnittää:

- Viidesluokkalaisten monenlaisiin huolenaiheisiin ja erityisesti niihin oppilaisiin, joilla on useita samanaikaisia huolenaiheita ja erityisesti tytöillä.
- Erilaisista huolista kertomiseen, kuten perheeseen, ulkonäköön, yksinäisyyteen ja arkuuteen liittyvistä huolista.
- Viidesluokkalaisten huolten tunnistamiseen sekä avun ja tuen tarpeen syiden selvittämiseen ja niihin puuttumiseen riittävän varhain.
- Vanhempien, ja mielellään molempien vanhempien, osallistumiseen lapsen laajaan terveystarkastukseen.
- Laajassa terveystarkastuksessa koko perheen hyvinvoinnin ja voimavarojen selvittämiseen.
- Laajojen terveystarkastusten sisällölliseen kehittämiseen oppilaan, vanhempien ja perheen tuen tarpeisiin vastaamiseksi.

Lähteet

Aalto-Setälä, T. 2010. Nuorten mielenterveydenhäiriöt. Teoksessa: Nuorten hyvin- ja pahoinvointi, konsensuskokous 2010. Vammala: Duodecim ja Suomen Akatemia. <http://www.duodecim.fi/kotisivut/docs/fl287864842/konsensuslausuma090210.pdf> [viitattu 4.1.2016].

Ahonen, J. 2014. Viidesluokkalaisten näkemyksiä viihtymistä edistävästä ja oppimiseen innostavasta koulusta. Kasvatustieteen pro gradu, Jyväskylän yliopisto.

Aira, T., Hämylä, R., Kannas, L., Aula, M.K. & Harju-Kivinen, R. 2014. Lasten hyvinvoinnin tila kansallisten indikaattoreiden kuvaamana. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2014:4. Jyväskylä: Lapsiasiainvaltuutetun toimisto.

Aula, M.K., Juurikkala, V., Kalmari, H., Kaukonen, P., Lavikainen, M. & Pelkonen, M. 2016. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Raportteja ja muistioita 2016:29. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Barladi, A.N. & Enders, C.K. 2010. An introduction to modern missing data analyses. Journal of School Psychology 48(1), 5–37.

Children's Worlds. 2016. Children's views on their lives and well-being in 17 countries. Key Messages from each country, Jacobs Foundation. <http://www.isciweb.org/> [viitattu 5.1.2017].

Danielsson, P. & Kääriäinen, J. 2016. Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2015. Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Katsauksia 2016:13. Helsinki: Helsingin yliopisto ja Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.

de Leeuw, E.D. 2011. Improving Data Quality when Surveying Children and Adolescents: Cognitive and Social Development and its Role in Questionnaire Construction and Pretesting. Report prepared for the Annual Meeting of the Academy of Finland. May 10–12 Naantali.

Eriarvoistuva lapsuus 2014. Lasten hyvinvointi kansallisten indikaattoreiden valossa. Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2014. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2014:3.

ESPAD. 2015. European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD). Raport 2015. <http://www.espad.org/report/home> [viitattu 5.1.2017].

Fagerlund, M., Peltola, M., Kääriäinen, J., Ellonen, N. & Sariola, H. 2014. Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013: lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammatti-korkeakoulun raportteja 110. Tampere: Poliisiammattikorekakoulu.

Fyysisen aktiivisuuden suositus kouluikäisille 7–18-vuotiaille. 2008. Helsinki: Opetusministeriö ja Nuori Suomi ry.

http://www.ukkinstituutti.fi/filebank/1477-Fyysisen_aktiivisuuden_suositus_kouluikaisille.pdf [viitattu 5.1.2017].

Graham, J. W. 2009. Missing data analysis: Making it work in the real world. *Annual Review of Psychology* 60, 549–576.

Gray, J. R., Grove, S.K. & Sutherland, S. 2016. Burns and Grove's The Practice of Nursing Research: Appraisal, Synthesis, and Generation of Evidence. USA: Saunders.

Gråsten, A., Liukkonen, J., Jaakkola, T. & Tammelin, T. 2014. Finnish report card 2014 on physical activity for children and youth. Jyväskylä: University of Jyväskylä & LIKES Research Center for Sport and Health Sciences.

<https://www.jyu.fi/sport/ReportCard/> [viitattu 5.1.2017].

Hakulinen-Viitanen, T., Hietanen-Peltola, M., Hastrup, A., Wallin, M. & Pelkonen, M. 2012. Laaja terveystarkastus. Ohjeistus äitiys- ja lastenneuvolatoimintaan sekä kouluterveydenhuoltoon. Opas 2012:22. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Hakulinen-Viitanen, T., Hietanen-Peltola, M., Bloigu, A. & Pelkonen, M. 2014. Äitiys- ja lastenneuvolatoiminta sekä kouluterveydenhuolto. Valtakunnallinen seuranta 2012. Raportti 2014:12. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Heino, T., Hyry, S., Ikäheimo, S., Kuronen, M. & Rajala, R. 2016. Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset: HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Raportti 2016:3. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Holmila, M., Raitasalo, K. & Tigerstedt, C. (toim). 2016. Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Teema 2016:25. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Huttunen, M. 2015. Lasten ja nuorten masennus ja mielialahäiriöt. Duodecim, Terveyskirjasto. <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti> [viitattu 5.1.2017].

Huurre, T., Aro, H. & Rahkonen, O. 2003. Well-being and health behaviour by parental socioeconomic status. A follow-up study of adolescents aged 16 until age 32 years. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 38(5), 249–255.

ICCS 2016. Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet kansainvälisessä vertailussa. <https://ktl.jyu.fi/iccs/> [viitattu 5.1.2017].

Ilola, A.M., Lempinen, L., Huttunen, J., Ristikari, T & Sourander, A. 2016. Bullying and victimisation are common in four-year-old children and are associated with somatic symptoms and conduct and peer problems. *Acta Paediatrica* 105(5), 522–528.

Inchley, J., Currie, D., Young, T. ym. 2016. Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2013/2014 survey. Health Policy for Children and Adolescents, No. 7. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

Joronen, K. 2005. Adolescents' subjective well-being in their social contexts. *Acta Universitatis Tamperensis* 1063. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kanste, O., Halme, N. & Perälä, M-L. 2014. Päätöksenteko ja kehittämistarpeet lasten ja perheiden palveluissa: onko vanhempien, työntekijöiden ja johtajien näkemyksissä eroja? *Hoitotiede* 26 (4), 322–334.

Kanste, O., Halme, N. & Perälä, M-L. 2016. Viidesluokkalaisten oppilaiden vanhempien näkemyksiä hyvinvoinnista, palveluista ja koulu yhteisöstä. Raportti 1/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Kinnunen J.M., Pere, L., Lindfors, P. Ollila, H. & Rimpelä, A. 2015. Nuorten terveyystapatutkimus 2015: Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö 1977–2015. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistiota 2015:31.

KiVa Koulu® 2012. Tehdään se yhdessä. KiVa Anti-Bullying Program. KiVa Program & University of Turku. <http://www.kivakoulu.fi/> [viitattu 5.1.2017].

Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2010. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Portaita pitkin, opas vanhemmille. Juva: WSOY

Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2015. Seksuaalisuuden portaat. Oppaat ja käsikirjat 2015:1. Helsinki: Opetushallitus.

Kouluterveyskysely 2000/2001–2015. <http://www.thl.fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely> [viitattu 5.1.2017].

Koulutuksen keskeyttäminen 2014. Suomen virallinen tilasto (SVT). Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/kkesk/2014/kkesk_2014_2016-03-17_tie_001_fi.html [viitattu 5.1.2017].

Kronholm, E., Puusniekka, R., Jokela, J., Villberg, J., Urrila, A.S., Paunio, T., Välimaa, R. & Tynjälä, J. 2014. Trends in self-reported sleep problems, tiredness and related school performance among Finnish adolescents from 1984 to 2011. *Journal of Sleep Research* 24(1), 3–10.

Kuntaliitto. 2014. Kysely oppilas- ja opiskelijahuoltolain toimeenpanosta. Suomen Kuntaliitto. <http://www.kunnat.net/fi/Kuntaliitto/Sivut/default.aspx> [viitattu 5.1.2017].

Kupari, P., Sulkunen, S., Vettenranta, J. & Nissinen, K. 2012. Enemmän iloa oppimiseen. Neljännen luokan oppilaiden lukutaito sekä matematiikan ja luonnontieteiden osaaminen. Kansainväliset PIRLS- ja TIMSS-tutkimukset Suomessa. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Kämppe, K., Välimaa, R., Ojala, K., Tynjälä, J., Haapasalo, I., Villberg, J. & Kannas, L. 2012. Koulukokemusten kansainvälistä vertailua 2010 sekä muutokset Suomessa ja Pohjoismaissa 1994–2010, WHO-koululaistutkimus (HBSC-STUDY). Koulutuksen seurantaraportit 2012:8. Tampere: Opetushallitus ja Jyväskylän yliopisto.

Kärnä, A., Voeten, M., Little, T.D., Poskiparta, E., Alanen, E. & Salmivalli, C. 2011. Going to scale: a nonrandomized nationwide trial of the KiVa antibullying program for grades 1–9. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 79(6), 796–805.

Kärnä, A., Voeten, M., Little, T.D., Alanen, E., Poskiparta, E. & Salmivalli, C. 2013. Effectiveness of the KiVa Antibullying Program: Grades 1–3 and 7–9. *Journal of Educational Psychology* 105(2), 535–551.

Laatikainen, T., Mäki, P. & Kaikkonen, R. 2013. Terveys- ja hyvinvointierojen syntyminen alkaa jo lapsuudessa – tuloksia Lasten terveysseurantatutkimuksesta. Teoksessa: Pelkonen, M. ym. (toim.) Hyvinvointia useammille – Lasten ja nuorten palvelut uudistuvat. Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelukunnan loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2013:36. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Laki aluehallintovirastoista 20.11.2009/896.

Lammi-Taskula, J & Karvonen, S. 2014. Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Teema 21. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Lapsibarometri. 2016. Luottamus 6-vuotiaiden lasten kokemana. Tuukkanen, T. (toim.) Helsinki: Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2016:2. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2016/11/LA_lapsibarometri_2016.pdf [viitattu 5.1.2017].

Lapsiperhekyseily. 2012.

<https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/lapsiperhekyseily> [viitattu 5.1.2017].

Lastensuojelu 2015. Suomen virallinen tilasto (SVT), Lastensuojelu. Tilastoraportti 20/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Lasten ja nuorten liikunta. 2014. Suomen tilannekatsaus ja kansainvälinen vertailu 2014. Jyväskylä: LIKES-tutkimuskeskus ja Jyväskylän yliopisto.

Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. 2016. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2016. Kokko, S. & Mehtälä, A. (toim). Helsinki: Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:4. http://www.liikuntaneuvosto.fi/files/438/LIITU_2016.pdf [viitattu 5.1.2017].

Leinonen, E., Männistö, S. & Salmi, M. 2014. Viidesluokkalaisten hyvinvointiselvitys 2014. Sosiaalitalo. Työpapereita, koululaisselvitys 2014. <http://sosiaalitalo.fi/wp-content/uploads/2014/01/Viidennen-luokan-oppilainen-hyvinvointi-2014.pdf> [viitattu 5.1.2017].

Liikkuva koulu 2016. <http://www.liikkuvakoulu.fi/> [viitattu 5.1.2017].

Lintonen, T., Mäkelä, P., Härkönen, J. & Raitasalo, K. 2015. Tulevat sukupolvet eivät ole raitistumassa. Yhteiskuntapolitiikka 80(1), 46–53

Luuppi-kyseily 2014.

<https://www.utu.fi/fi/sivustot/cyri/tutkimustoiminta/luuppi/Sivut/luuppi-kyseily.aspx> [viitattu 5.1.2017].

Manderbacka, K. 2005. Koettu terveys ja tiedossa oleva sairastavuus. Teoksessa: Aromaa, A., Koskinen, S., Huttunen, J. & Teperi, J. (toim.) Suomalaisten terveys. Helsinki: Duodecim, Kansanterveyslaitos, STAKES.

Markkola T. 2014. Nuorten avun hakeminen ja sähköiset ympäristöt. Varhaiskasvatus ja perusopetus. Tampere: Tampereen kaupunki.

Marttunen, M., Huurre, T., Strandholm, T. & Viialainen, R. (toim.) 2013. Nuorten mielenterveyshäiriöt. Opas nuorten parissa työskenteleville aikuisille. Opas 2013:25. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Merikivi, J., Myllyniemi, S & Salasuo, M. 2016. Media hanskassa – Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2016. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto, Valtion nuorisosiain neuvottelukunta ja Valtion liikuntaneuvosto.

Moisio, P., Mukkila, S., Ilmakunnas, I., Mäkinen, L. & Saikkonen P. 2016. Perusturvan riittävyys ja köyhyys. Tutkimuksesta tiiviisti 23/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Move 2016. Fyysisen toimintakyvyn seurantajärjestelmä. Opetushallitus.
<http://www.edu.fi/move> [viitattu 5.1.2017].

Mure, K. 2013. Perheateriointiin yhteydessä olevat tekijät ja perheateriointin edut nuoren hyvinvoinnille. Pro gradu -tutkielma. Terveystieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto.

Mustonen, A. & Latvala, J-M. 2008. Lisää yhteisöllisyyttä ja huolenpitoa oppilaista. NMI Bulletin 18(4), 4–9.

Mustonen, U., Huurre, T., Kiviruu, O., Berg, N., Aro, H. & Marttunen, M. 2013. Elämäntilanne, mielenterveys ja hyvinvointi. Seurantatutkimus 16-vuotiaista tamperelaisnuorista 22-, 32- ja 42-vuotiaina (TAM-projekti). Raportti 17/2013. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Myllyniemi, S. & Berg, P. 2013 Nuoria liikkeellä. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013. Helsinki: Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosaian neuvottelukunta.

Mäki, P., Hakulinen-Viitanen, T., Kaikkonen, R., Koponen, P., Ovaskainen, M-L., Sippola, R., Virtanen, S., Laatikainen, T. & LATE-työryhmä. 2010. Lasten terveys. LATE-tutkimuksen perustulokset lasten kasvusta, kehityksestä, terveydestä, terveys-tottumuksista ja kasvu ympäristöstä. Raportti 2/2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Mäki, P. 2012a. Oireet. Teoksessa: Kaikkonen, R., Mäki, P., Hakulinen-Viitanen, T., Markkula, J., Wikström, K., Ovaskainen, M-L., Virtanen, S. & Laatikainen, T. (toim.) Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot. Raportti 16/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Mäki P. 2012b. Liikunta ja fyysinen aktiivisuus. Teoksessa: Kaikkonen, R., Mäki, P., Hakulinen-Viitanen, T., Markkula, J., Wikström, K., Ovaskainen, M-L., Virtanen, S. & Laatikainen, T. (toim.) Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot. Raportti 16/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Mäki P. 2012c. Kahdeksaluokkalaisten humalajuominen. Teoksessa: Kaikkonen, R., Mäki, P., Hakulinen-Viitanen, T., Markkula, J., Wikström, K., Ovaskainen, M-L., Virtanen, S. & Laatikainen, T. (toim.) Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot. Raportti 16/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

- National Sleep Foundation 2017. Teens and sleep. <http://www.sleepfoundation.org/article/sleep-topics/teens-and-sleep> [viitattu 5.1.2017].
- Nuorista Suomessa. 2016. Tietoa nuorista, heidän elinoloistaan sekä nuorisotyöstä. Tutkimuskooste. Helsinki: Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry.
- Nuorten terveystapatutkimus 2015. NTTTT. Tampereen yliopisto. http://www.uta.fi/hes/tutkimus/tutkimusryhmat/Kansanterveystiede/Nuorten_terveys_tapatutkimus.html [viitattu 5.1.2017].
- Näsi, M. 2016. Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset 2016. Katsauksia 18/2016. Helsinki yliopisto: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.
- OECD. 2016. PISA 2015 Results in Focus. <http://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf> [viitattu 5.1.2017].
- Ollila, H. & Ruokolainen, O. 2016. Tupakkatuotteiden yhteiskäyttö yläkouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa 2000–2015. Tutkimuksesta tiiviisti 2/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ollila, H., Ruokolainen, O. & Heloma, A. 2014. Yläkoululaisten tupakointi Suomessa. Global Youth Tobacco Survey 2012 -tutkimuksen maaraportti. Raportti 2014:28. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 30.12.2013/1287.
- OPS. 2016. Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistaminen. <http://www.oph.fi/ops2016> [viitattu 5.1.2017].
- Paananen, R. & Gissler, M. 2011. Cohort Profile: The 1987 Finnish Birth Cohort. International Journal of Epidemiology 4, 1–5.
- Perheet 2015. Suomen virallinen tilasto (SVT). Perheet. Katsaukset. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/perh/kat.html> [viitattu: 5.1.2017].
- Perälä, M-L., Salonen, A., Halme, N. & Nykänen, S. 2011. Miten lasten ja perheiden palvelut vastaavat tarpeita? Vanhempien näkökulma. Raportti 36/2011. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Perälä, M-L., Halme, N., Kanste, O., Hietanen-Peltola, M., Huurre, T., Pelkonen, M., Peltonen, H. & Pihkala, J. 2014. 'Jotta meidän olisi hyvä olla ja opiskella' Viidesluokkalaisten, vanhempien ja koulun näkemyksiä opiskeluhuollosta. Tutkimuksesta tiiviisti 2014:19. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Perälä, M-L., Hietanen-Peltola, M., Halme, N., Kanste, O., Pelkonen, M., Peltonen, H., Huurre, T., Pihkala, J. & Heiliö, P-L. 2015. Monialainen opiskeluhoito ja sen johtaminen. Opas 36/2015. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Pihlakoski, L. 2011. Ahdistuneisuushäiriöt lapsilla ja nuorilla. Duodecim, Terveyskirjasto. <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti> [viitattu 5.1.2017].

Polit, D.F. & Beck, C.T. 2013. Essentials of Nursing Research: Appraising Evidence for Nursing Practice. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Pulkkinen, L. 2003. Lapsuusiän kasvatusilmapiiri ja aikuisiän sosiaalinen toimintakyky. Duodecim 119(19), 1801–1803.

Pääkkönen, H. 2014. Uusi teknologia on vaikuttanut koululaisten elämäntapoihin. Hyvinvointikatsaus 1/2014. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/artikkelit/2014/art_2014-02-26_004.html?s=0#8 [viitattu 5.1.2017].

Rahkonen, O., Talala, K., Sulander, T., Laaksonen, M., Lahelma, E., Uutela, A. & Prättälä, R. 2007. Koettu terveys. Teoksessa: Palosuo, H. ym. (toim.) Terveystieteiden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Raitasalo, K., Huhtanen, P. & Miekka, M. 2015. Nuorten päihteiden käyttö Suomessa 1995–2015. ESPAD-tutkimusten tulokset. Raportti 2015:19. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Rikollisuustilanne 2015. Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 14/2016. Helsinki: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti ja Helsingin yliopisto.

Rintahaka P. 2014. Lasten ja nuorten unihäiriöt. Lääkärin tietokannat/Lääkärin käsikirja. Kustannus Oy Duodecim.

Salmi, V., Lehti, M., Sirén, R., Kivivuori, J. & Aaltonen, M. 2009. Perheväkivalta Suomessa. Verkkokatsauksia 12/2009. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Salmivalli, C. 2009. Koulukiusaamisen vastaisen toimintamallin laatiminen. <http://www.edu.fi/> [viitattu 5.1.2017].

Simonsen, N., Roos, E., Suominen, S. ym. 2016. Hälsotrender bland elever i svensk- och finskspråkiga grundskolor 1994–2014. WHO:s skolelevsstudie (HBSC-Study).

Samfundet Folkhälsan, Jyväskylän yliopisto. Julkaisuja 7. Jyväskylä: Terveyden edistämisen tutkimuskeskus.

Sinkkonen, J. 2012. Lapsen kanssa hyvinä ja pahoina päivinä. Helsinki: WSOY.

Solantaus, T. & Paavonen, J. 2009. Vanhemman mielenterveyden häiriöt ja lasten psykiatriset ongelmat. *Duodecim* 125(17), 1839–44.

STM:n kärkihankkeet sekä sote- ja maakuntauudistus 2017. <http://stm.fi/hankkeet> [viitattu 5.1.2017].

Suoninen, A. 2014. Lasten mediabarometri 2013. 0–8-vuotiaiden mediankäyttö ja sen muutokset vuodesta 2010. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 75, julkaisuja 149, Hybridit. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastenmediabarometri2013.pdf> [viitattu: 5.1.2017].

Syödään ja opitaan yhdessä -kouluruokailusuositus. 2017. Valtion ravitsemusneuvottelukunta, Opetushallitus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Kide 2017:29.

Terveydenhuoltolaki 31.12.2010/1326. (ThL 1326/2010)

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen peruskouluissa. 2015. Tulokset perustaulukoissa. TEAviisari, THL. <https://www.teaviisari.fi/teaviisari/fi/tiedonkeruu/55> [viitattu: 5.1.2017].

Terveystutkimus Fin-HIT. 2017. Hyvinvointi teini-iässä. Folkhälsan ja Helsingin yliopisto. <http://www.finhit.fi/tutkimus/> [viitattu: 5.1.2017].

Tilastokeskus. 2013a. Oppilaitosrekisteri. <http://www.stat.fi/tup/oppilaitosrekisteri/index.html> [viitattu: 5.1.2017].

Tilastokeskus. 2013b. Peruskoulun oppilaat maakunnittain, kunnittain, opetuskielittäin ja vuosiluokittain vuonna 2013. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_kou_pop/?tablelist=true [viitattu: 5.1.2017].

Tilastokeskus. 2013c. Tilastollinen kuntaryhmitys. <http://www.stat.fi/meta/luokitukset/kuntaryhmitys/001-2013/index.html> [viitattu: 5.1.2017].

Tulonjakotilasto 2014. Suomen virallinen tilasto (SVT). Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/tjt/> [viitattu: 5.1.2017].

UNICEF Office of Research 2013. Child Well-being in Rich Countries: A comparative overview. Innocenti Report Card 11.
https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc11_eng.pdf
 [viitattu 5.1.2017].

Urrila, A.S. & Pesonen A-K. 2012. Nuorten unen erityispiirteet ja ongelmat. Suomen Lääkärilehti 67(40), 2827–2833.

Valtionneuvoston asetus aluehallintovirastoista 20.11.2009/906.

Valtiovarainministeriö (VM). 2014. Peruspalvelujen tila -raportti 2014. Kunnallistalouden ja -hallinnon neuvottelukunta. Julkaisuja 2014:9. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

Vettenranta, J., Välijärvi, J., Ahonen, A., Hautamäki, J., Hiltunen, J., Leino, K., Lähteinen, S., Nissinen, K., Nissinen, V., Puhakka, E., Rautopuro, J. & Vainikainen, M-P. 2016a. PISA 15 Ensituloksia. Huipulla pudotuksesta huolimatta. Julkaisuja 2016:41. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Vettenranta, J., Hiltunen, J., Nissinen, K., Puhakka, E. & Rautopuro, J. 2016b. Lap-suudesta eväät oppimiseen. Neljännen luokan oppilaiden matematiikan ja luonnon-tieteiden osaaminen. Kansainvälinen TIMSS-tutkimus Suomessa. Jyväskylä: Koulu-tuksen tutkimuslaitos.

VNA. 2011. Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 6.4.2011/338. (NeuvolaA 338/2011)

Wiss, K., Frantsi-Lankia, M., Pelkonen, M., Saaristo, V. & Ståhl, T. 2014. Neuvola-toiminta, koulu- ja opiskeluterveydenhuolto sekä lasten ja nuorten ehkäisevä suun terveydenhuolto. Asetuksen (338/2011) toimeenpanon seuranta ja valvonta. THL Ohjaus 2014:21. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Wiss, K., Hakamäki, P., Hietanen-Peltola, M., Koskinen, H., Laitinen, K., Manninen, M., Saaristo, V. & Ståhl, T. 2016a. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – TEA 2015. Tilastokatsaus 2016:2. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Wiss, K., Hakamäki, P., Hakulinen, T., Hietanen-Peltola, M., Koskinen, H., Saaristo, V. & Ståhl, T. 2016b. Äitiys- ja lastenneuvolan sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon henkilöstövoimavarat terveyskeskuksissa 2004–2015. Tutkimuksesta tiiviisti 2016:19. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Wiss, K., Ståhl, T., Saaristo, V., Kivimäki, H., Frantsi-Lankia, M. & Rimpelä, A. 2017. Terveystenhoitajat, lääkärit, psykologit ja kuraattorit peruskouluissa 2008–2015. Suomen Lääkärilehti 72(3), 127–135.

Wolke, D., Copeland, W.E., Angold, A. & Costello, E.J. 2013. Impact of bullying in childhood on adult health, wealth, crime and social outcomes. Psychological Science 24(10), 1958–1970.

Yleissopimus lapsen oikeuksista. 1989. Unicef.

<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

[viitattu 5.1.2017].

Liite

Kyselylomakkeen muuttujat ja mitta-asteikko tai mittaustaso.

Kyselylomakkeen muuttujat	Mitta-asteikko tai mittaustaso
Taustatiedot	
Lapsen sukupuoli	dikotominen
Perheeseen kuuluvat henkilöt/perhemuoto	monivalinta (7)
Kouluyhteisö	
Koulussa viihtyminen	Likert (5)
Koulukavereiden kanssa toimeen tuleminen	Likert (5)
Opettajien kanssa toimeen tuleminen	Likert (5)
Lapsen hyvien kavereiden määrä	jatkuva (3)
Luokan työrauha	Likert (5)
Luokan ilmapiiri	Likert (5)
Oppilaiden kohtelu	Likert (5)
Kannustus ja rohkaisu opettajilta	Likert (5)
Kuulluksi tuleminen opettajien taholta	Likert (5)
Oppilaiden vaikuttamismahdollisuudet koulun asioihin	Likert (5)
Vanhempien osallistuminen koulun toimintaan	dikotominen
Koulussa pärjääminen	Likert (5)
Oppimisen helppous	Likert (5)
Välituntitoiminta	monivalinta (5)
Koulumatkojen kulkeminen	monivalinta (3)
Koulumatkan pituus	jatkuva (8)
Kiusatuksi joutuminen oppilaiden taholta (yleisyys)	Likert (5)
Kiusaajana toimiminen (yleisyys)	Likert (5)
Kiusatuksi joutuminen opettajan taholta (yleisyys)	Likert (5)
Kiusaamisen muodot	monivalinta (5)
Kiusaamisesta kertominen	monivalinta (8)
Kiusaamiseen puuttuminen	monivalinta (12)
Perhe ja vapaa-aika	
Yhteisen ajan riittävyys	Likert (5)
Lapsen yksinolo kotona koulupäivinä ja viikonloppuna	jatkuva
Yhteiset tavat ja tottumukset	Likert (5)
Elämänmuutokset	monivalinta (7)
Lapsen suhde äitiin	Likert (6)
Lapsen suhde isään	Likert (6)
Kuulluksi tuleminen vanhempien taholta	Likert (5)

Kyselylomakkeen muuttujat	Mitta-asteikko tai mittaustaso
Vanhempien tietoisuus lapsen asioista	Likert (5)
Lapsi-vanhempisuhteen avoimuus	Likert (5)
Ruokailun säännöllisyys	monivalinta (5)
Hampaiden harjaus	jatkuva (5)
Nukkumaanmeno aika koulupäivää ennen	jatkuva (8)
Nukkumaanmeno aika viikonloppuisin	jatkuva (8)
Heräämisaika koulupäivinä	jatkuva (8)
Heräämisaika viikonloppuisin	jatkuva (8)
Näkemyks unen riittävydestä	Likert (4)
Harrastaminen ja vapaa-ajan puuhailu	monivalinta (4)
Ohjatut liikuntaharrastukset	jatkuva (4)
Liikkuminen puoli tuntia päivässä	Likert (4)
Kiusattu vapaa-ajalla muiden lasten taholta (yleisyys)	Likert (5)
Kiusattu harrastuksiin liittyvän aikuisen taholta (yleisyys)	Likert (5)
Sosiaalinen media ja television katselu koulupäivinä	Likert (5)
Sosiaalinen media ja television katselu viikonloppuisin	Likert (5)
Sosiaalisessa mediaan käytetystä ajasta sopiminen perheessä	dikotominen
Vanhemmat huolehtivat ikäsuositusten noudattamisesta	dikotominen
Vanhempien tietoisuus lapsen internetin käytöstä	Likert (5)
Väkivalta tai sen uhka	dikotominen
Väkivallan tai sen uhkan yleisyys	Likert (5)
Väkivallasta kertominen	dikotominen
Naiseksi tai mieheksi kasvaminen	monivalinta (6)
Ihastuminen tai rakastuminen	Likert (5)
Aikuinen lähipiirissä, jonka kanssa voi jutella murrosiästä	monivalinta (3)
Tupakointi tai nuuskaaminen	Likert (5)
Tupakointi tai nuuskaaminen kaveripiirissä	dikotominen
Alkoholin juominen	Likert (5)
Juominen humalaan asti	dikotominen
Ikä jolloin ensimmäisen kerran humalassa	jatkuva
Alkoholin käyttö kaveripiirissä	dikotominen
Huumeita kokeilleiden tai käyttävien tunteminen	dikotominen
Huumeiden tarjoaminen	monivalinta (4)
Huumeiden kokeilu tai käyttö	dikotominen
Terveystila ja mieliala sekä avun saaminen ja palvelut	
Lapsen kokemus terveystilasta	Likert (5)
Lapsen mieliala koulussa ja kotona	Likert (5)
Lasta huolestuttavat asiat (oma hyvinvointi)	Likert (5)
Huolista kertominen (oma hyvinvointi)	dikotominen

Kyselylomakkeen muuttajat	Mitta-asteikko tai mittaustaso
Lasta huolestuttavat asiat (kaverit ja perhe)	Likert (5)
Huolista kertominen (kaverit ja perhe)	dikotominen
Huoliin saatu apu (henkilö tai taho)	monivalinta (13)
Terveystarkastuksessa käyminen	monivalinta (3)
Vanhempien osallistuminen terveystarkastukseen	dikotominen
Näkemyks terveystarkastuksesta	monivalinta (3/5)
Muut kuin terveystarkastuskäynnit (kuraattori, koulupsykologi)	jatkuva (4)